

Husz Ildikó – Perpék Éva – Kiss Márta –
Medgyesi Márton – Elek Zsuzsanna Réka

GYEREKESÉLYEK A VÉGEKEN

III.

HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont

Husz Ildikó – Perpék Éva – Kiss Márta –
Medgyesi Márton – Elek Zsuzsanna Réka

GYEREKESÉLYEK A VÉGEKEN

III.

A járási gyerekesély programok működése
2016–2023 között

A borítón szereplő képet Fekete Attila készítette.

HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont
Budapest
2023

Készült az EFOP-1.4.1-15”Integrált gyermekprogramok szakmai támogatása” projekt keretében.

HUN
REN tk

Szakmai lektor: Csurgó Bernadett

*Szerkesztő: Husz Ildikó
Szöveggondozó: Perpék Éva*

*Az egyes fejezetek szerzői:
Elek Zsuzsanna Réka: II.7.
Husz Ildikó: Bevezetés, I., IV.
Kiss Márta: II.3, II.9, III.
Medgyesi Márton: II.6, II.8.
Perpék Éva: II.1, II.2, II.4, II.5, II.9.*

ISBN 978-963-418-058-6

©Elek Zsuzsanna Réka, Husz Ildikó, Kiss Márta, Medgyesi Márton, Perpék Éva

©HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont

Tartalom

Bevezetés.....	4
I. A járási programok tervezésének és megvalósításának külső környezete	10
1. <i>A járási gyerekesély programok stratégiai környezete és célrendszere</i>	10
2. <i>A program támogatható tevékenységei a pályázati felhívás alapján</i>	14
3. <i>Az EFOP-1.4.2 járási projektek kapcsolódása az elődprojektekhez</i>	19
4. <i>A járási gyerekesély programok kapcsolódása más hasonló programokkal</i>	23
II. A járási gyerekesély programok megvalósításának tapasztalatai	25
1. <i>A programban résztvevő járások általános jellemzői és szükségletei</i>	25
2. <i>A gyerekesély program stratégiai gondolkodást és együttműködést erősítő tevékenységei</i>	29
3. <i>A foglalkoztatottság növelése</i>	35
4. <i>A lakhatás javítása</i>	49
5. <i>Közösségi-szociális ellátások</i>	55
6. <i>Koragyermekkorai szolgáltatások</i>	66
7. <i>A közoktatás eredményességének növelése</i>	76
8. <i>A gyerekek jobb egészsége</i>	92
9. <i>A program válaszai az új kihívásokra: COVID-19 és az orosz-ukrán háború</i>	99
III. A fenntartás esélyei	107
1. <i>A fenntarthatóság definíciója és mérése</i>	108
2. <i>A fenntartást befolyásoló tényezők, fenntartási esélyek hat járás példáján</i>	110
3. <i>Összegzés</i>	117
IV. A szakpolitikai elvárásoknak való megfelelés	119
1. <i>Szükséglet-alapú szolgáltatás-fejlesztés</i>	119
2. <i>Szemléletváltás</i>	122
3. <i>Területi célzás</i>	122
4. <i>Indikátorok és számszerűsített szakmai elvárások teljesülése</i>	124
Felhasznált irodalom	137

Bevezetés

A gyermekszegénység arányának csökkentése és a szélsőséges szegénység megszüntetése nemcsak a jólét és az esélyegyenlőség, hanem az ország hosszú távú versenyképessége szempontjából is fontos. Az elmúlt évtizedben Magyarországon a gyermekszegénységi ráta csökkenést mutat, ugyanakkor a mélyszegénységben élő gyermekek aránya növekszik. Számos kutatás igazolta, hogy a szegénység, a nélkülözés és a kirekesztettség önmagában is jelentősen csökkenti a gyerekek jóllétét, továbbtanulási esélyeit és hosszabb távon az életkilátásait (Duncan–Brooks–Gunn, 1997). Emellett az intézményes ellátás területi egyenlőtlenségei is hozzájárulnak az életesélyek különbségeinek fennmaradásához.

2014 óta a magyarországi statisztika lényegesen javuló tendenciákat mutat a jövedelmi szegénység és az anyagi deprivációs mutatók tekintetében is. A gyermekszegénységi ráta látványosan csökken, legalábbis amennyiben a szokásos szegénységküszöb-értéket (a mediánjövedelem 60%-át) vesszük alapul. A súlyosan szegény¹ (mélyszegény) gyerekek arányában azonban nem látunk javulást, sokkal inkább stagnálásról beszélhetünk. Ez azt jelenti, hogy egyfelől az elmúlt években sok gyerek kiesett a „hivatalos” szegény kategóriából², mivel a családban a jövedelem a 60 százalékos szegénységi küszöb fölé került, másfelől viszont a szegények között egyre nagyobb a mélyszegénységben élő gyerekek aránya. A legrosszabb helyzetűek leszakadását nemcsak a jövedelmi szegénységi mutatók jelzik, de az anyagi nélkülözés indikátorai is. A súlyos anyagi deprivációban³ élő gyermekes háztartások aránya országosan közel kétszerese az uniós átlagnak, amiért a két legalsó jövedelmi szegmens rendkívül rossz helyzete a felelős. A jövedelemeloszlás legalsó rétegében, az első jövedelmi ötödben a háztartások több mint egyharmada él súlyos nélkülözések között, a valamivel jobb helyzetű második jövedelmi ötödben pedig 14,5 százalék ez az arány.

A gyermekszegénység a leghátrányosabb helyzetű térségekben koncentráltan, a különböző dimenziókban mérhető hátrányok halmozódása formájában jelentkezik. Ezekben a

---

¹ A súlyos jövedelmi szegénység mérésére egy másik szegénységi küszöböt szoktak alkalmazni, amely a mediánjövedelem 40%-ánál kisebb jövedelműeket tekint súlyosan szegényeknek.

² Ugyanezt a tendenciát jelzi a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyerekek arányának 2010 óta tartó csökkenése is. A jövedelemtesztelt ellátásból egyre több gyerek marad ki amiatt, mert a család jövedelme, még ha kismértékben is, de meghaladja a rászorultsági küszöböt (lásd erről Farkas, 2015). A jövedelemnövekedés gyakran nem olyan mértékű, hogy a család jólétén érdemben javítani tudna, ugyanakkor az ellátásból való kizorolást eredményezi.

³ Anyagi deprivációban élőknek tekintjük azt a háztartást, amely nem engedhet meg magának bizonyos, a megfelelő életvitelhez szükségesnek tartott dolgokat (például rezsizsámlák kifizetése, mosógép, autó, évi egy nyaralás, váratlan kiadások fizetése stb.). A méréskor azt tekintik súlyosan deprivátnak, aki a 13 felsorolt tételből legalább hetet nélkülözni kénytelen.

válságrégiókban ráadásul javuló tendenciák sem igazán tapasztalhatók (Vastagh–Husz, 2016; Bass, 2019).

A gyermekszegénység elleni küzdelemnek csak az egyik része a jövedelmi szegénység és az anyagi depriváció csökkentése. Emellett hasonlóan fontos a gyermekek számára optimális környezet kialakítása a képességeik maximális kibontakoztatásához. Ez jelenti mind az egészséges gyerekkor, mind a jó minőségű oktatás feltételeinek biztosítását. Ezeket a területeken a mutatószámok vegyes tendenciákat jeleznek. A kétezres évek közepe óta a csecsemőhalandósági ráta a felére csökkent, és a gyermekhalandóság is javulást mutat⁴. A kis súlyú (2500 gramm) alatti élveszületések aránya 2014-ig növekedett, azóta viszont itt is jelentős csökkenés tapasztalható⁵. Ugyanakkor házi gyermekorvosból egyre kevesebb dolgozik, és ők átlagosan egyre több gyermeket látnak el. A betöltetlen védőnői állások száma 2010 óta szinte folyamatosan nőtt, és csak az utóbbi néhány évben látható javulás⁶.

Az oktatási mutatók terén már kevésbé vegyes a kép. Pozitívum, hogy – a kötelező beóvodázási életkor csökkentésének köszönhetően – a 3–5 éves korú gyerekek egyre nagyobb aránya jár óvodába. Az iskolai mutatók alakulása azonban kevés bizakodásra ad okot. Közismertek a PISA-felmérések eredményei, amelyeken Magyarország rendre alulteljesít. A korai iskolaelhagyók aránya a kétezres évek közepe óta nem csökken, mint ahogyan az iskolarendszert sem sikerült kevésbé szelektívvé tenni⁷ (EB, 2022, Varga, 2022).

Napjainkban a gyermekszegénység kezelésére szolgáló legátfogóbb program a Gyerekesély program, amelynek célja a szegénység és különösen a gyermekszegénység csökkentése, valamint a szegénység újratermelődésének, átörökítésének megelőzése a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia⁸ (a továbbiakban: Nemzeti Gyerekstratégia) célkitűzéseivel összhangban.

A Nemzeti Gyerekstratégia egy generáció alatt az alábbi három átfogó célt kívánja elérni:

„– Jelentősen, a jelenleginek töredékére csökkenjen a gyermekek és családjaik szegénységének aránya, és ezzel egyidejűleg közeledjenek egymáshoz a gyermekek továbbtanulási esélyei, életkilátásai.

---

⁴ KSH STADAT Összefoglaló táblák.

⁵ KSH Tájékoztatási adatbázisból saját számítás.

⁶ KSH STADAT Összefoglaló táblák.

⁷ A gyerekek jóllétét mérő további indikátorok időbeli alakulásáról lásd Farkas (2019) írását.

⁸ A program 2016–2023 közötti szakaszának további stratégiai kapcsolódásait a következő fejezetben mutatjuk be.

– Szűnjenek meg a gyermeki kirekesztés, szegregálás és mélyszegénység szélsőséges formái, csökkenjen az életéselyeket romboló devianciák előfordulása.

– Alapvetően alakuljon át azon intézmények és szolgáltatások működés módja és szemlélete, amelyek ma hozzájárulnak a szegénység és kirekesztés újratermelődéséhez. Ezeknek az intézményeknek és szolgáltatásoknak a mainál sokkal nagyobb mértékben kell hozzájárulniuk a gyermekek képességeinek kibontásához, ahhoz, hogy felnőttként értelmes tevékenységek révén, teljes jogú polgárként kapcsolódjanak be a társadalom életébe.”⁹

Az átfogó célok elérése érdekében fejlesztendő területeket és az ezeken belül érvényesítendő prioritásokat, úgynevezett horizontális célokat az alábbi táblázat foglalja össze:

1. táblázat: A Nemzeti Gyerekstratégia fejlesztési területei és horizontális céljai

		FEJLESZTÉSI TERÜLETEK				
		Szülők munkája	Lakhatás javítása	Gyerekek fejlesztése és képzése	Szociális ellátások és szolgáltatások	Gyerekek jobb egészsége
HORIZONTÁLIS CÉLOK	Roma gyerekek prioritása	Szegénység arányának és mélységének csökkentése				
	Fogyatékossgal élő gyerekek prioritása					
	Települési lejtő csökkentése					
	Működő nagy ellátórendszerek fejlesztése					
	Gyermeki jogok erősítése	Szegénység arányának csökkentése, minden gyerek esélyeinek javítása, jogainak és részvételének erősítése				
	Együtműködés szektorok, intézmények, ágazatok között					
	Állampolgárok, gyerekek részvétele					
	Információterjesztés, hozzáférés					

Forrás: 47/2007. (V. 31.) OGY határozat a „Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégiáról, 2007–2032

A Gyerekesély program, amely a leghátrányosabb helyzetű (LHH) térségekben került meghirdetésre, elsősorban a területi egyenlőtlenségek csökkentésével, a működő nagy

⁹ 47/2007. (V. 31.) OGY határozat a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégiáról, 2007–2032.

ellátórendszerek (köznevelési, egészségügyi, szociális) térségi és települési szintű fejlesztésével, kapacitásaik növelésével, komplexitása révén pedig az ágazatok és intézmények közötti együttműködések elősegítésével tud a Nemzeti Gyerekstratégia céljaihoz hozzájárulni. Mivel célterületén a roma népesség aránya erősen felülreprezentált, a program közvetve a romák helyzetére is pozitív hatást tud gyakorolni.

A Gyerekesély program specialitását a többi humán fejlesztési programokhoz képest nem csak az jelenti, hogy a gyerekekre fókuszál, de emellett sajátos több más szempontól is. Egyfelől a többiekhez képest jóval erősebb a tudományos megalapozottsága¹⁰. Másfelől azon kevés programok egyike, amely szakít a fejlesztések ágazati logikájával. Nem egy adott ágazaton belül, hanem több területhez (oktatási, szociális, egészségügyi szféra) kapcsolódóan tervez beavatkozásokat, miközben törekszik az ágazatközi együttműködések erősítésére is. Mindez magában hordozza annak lehetőségét, hogy az egyes tevékenységek között szinergikus hatások érvényesüljenek, de – amint arról később lesz szó – az ágazati projektekkel való párhuzamosságok veszélyét is.

További sajátosság, hogy a térségi programokat a kezdetektől fogva egy szakmai-módszertani támogatást nyújtó kiemelt program kíséri, amely szintén projektlapon működik. A feladatokat a Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóság, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat és a Társadalomtudományi Kutatóközpont konzorciuma látja el. A kiemelt program a tervezés és a megvalósítás szakmai-módszertani támogatásával, helyi folyamattámogatással, képzések szervezésével, esetenként pedig a szaktárca felé való érdekképviselő ellátásával segíti a helyi projektek munkáját. A szervezetek közötti munkamegosztás alapvetően funkcionális jellegű. Ezen belül a Társadalomtudományi Kutatóközpont (TK) feladata a helyi stratégiai tervezést szolgáló intézményi és lakossági felmérések szakmai-módszertani támogatása, a folyamatkövetést támogató online monitoring rendszer működtetése, értékelések készítése, valamint különböző témákban kutatások végzése.

Az értékelés módszertana

Jelen kiadvány az *Integrált gyermekprogramok szakmai támogatása* című kiemelt program munkatársainak a 2016-2023 között futó járási gyerekesély programok (EFOP-1.4.2. Integrált

---

¹⁰ Különösen a program tervezésekor és az előző projektszakasz indulásakor volt nagy hangsúly a tudományos megalapozottságon, beleértve azt is, hogy a tudományos eszközök beépítésre kerüljenek a folyamatkövetésbe, és megtörténjen a mérési eredmények visszacsatolása a megvalósításba. 2010 után, így a 2016-2023 közötti projektszakaszban is ezek a szempontok már kevésbé érvényesültek.

térségi gyermekprogramok) szakmai-módszertani támogatása során összegyűjtött tapasztalatait összegzi, valamint értékeli a programok megvalósítását.

A kötetben elsősorban az alábbi adatforrásokra támaszkodunk:

- a) A Gyerekesély program 2016-2023 között megvalósuló térségi projektjeinek működési keretét jelentő pályázati felhívás szövege (*Pályázati felhívás*)
- b) A Központi Statisztikai Hivatal, az Eurostat és egyéb intézmények nyilvánosan hozzáférhető statisztikai adatai (*Statisztikai adatok*)
- c) A kiemelt projekt által készített kérdőíves felmérések adatai. Az online felmérések a járási programok szakmai vezetői körében készültek 2019-ben, 2020-ban és 2021-ben. A kérdések többek között a programba bevont gyermekek számára, a projektben foglalkoztatottak számára, a megvalósítás tapasztalataira, a projektzárással és hosszabbítással kapcsolatos tervekre és nehézségekre, a fenntartásból fakadó kihívásokra, valamint az indikátorok és számszerűsített szakmai mutatók teljesíthetőségére vonatkoztak. (*Szakmai vezetői felmérések*) A közösségi házak és terek működéséről 2022-ben önálló online kérdőíves felmérés is készült; ennek adatait szintén felhasználjuk az elemzésben. (*Közösségi házas felmérés*)
- d) A TK Gyerekesély-kutató Csoport online monitoring rendszerének adatai. A rendszer a helyi szolgáltatások igénybe vevőiről és a járási programokban dolgozó munkatársakról szolgáltató háttérinformációt. (*Monitoring rendszer*)
- e) A TK Gyerekesély-kutató Csoport egyes kutatásainak eredményei. A járási programok kísérése során a csoport számos témában végzett kutatást. Vizsgálta többek között a térségi projektek fenntarthatóságának feltételeit. Az interjúk terepmunkán alapuló felmérés hat járásban készült, három ütemben. A kutatási eredményeket külön kötetben¹¹ is összefoglaltuk. (*Fenntarthatóság-kutatás*) Szintén több éven át tartó kutatást végeztünk a Biztos Kezdet Gyerekházak rövidtávú hatásainak azonosítására. Az eredményekből néhányat a koragyermekkorai programelemek bemutatásánál fogunk ismertetni. (*Biztos Kezdet kutatás*) A kiemelt program konzorciumán belül a csoport feladata volt a járási programok gazdálkodási-gazdasági programelemeinek félidős és záró értékelése is. Az értékelések megállapításait felhasználjuk a foglalkoztatást, foglalkoztathatóságot javító tevékenységek bemutatásánál. (*Gazdasági értékelés*¹²)

---

¹¹ Lásd Kiss–Perpék (2023).

¹² Az értékelő tanulmányt lásd Kiss (2023a).

- f) A kiemelt program konzorciumának munkatársai az évek során számos publikációban mutatták be a járási és települési programok kísérése során gyűjtött tapasztalataikat. A záróértékelésben nagymértékben támaszkodtunk ezek megállapításaira is. Az írások bibliográfiai adatait a kötet végén található irodalomjegyzék tartalmazza.

Az értékelő jelentés felépítése a következő:

Az első részben bemutatjuk a járási gyerekesély programok pályázati felhívását, azonosítva a programok céljait, beavatkozási területeit, valamint a releváns stratégiákkal való összefüggéseit. Elemezzük a járási programok kapcsolódását az elődprojektekhez és a térség más hasonló humán projektjeihez. A második részben beavatkozási területenként bemutatjuk a program tevékenységeit, értékelve azok megvalósítását. Ebben a szakaszban a projekteknek olyan előre nem látható kihívásokkal is szembe kellett nézniük, mint a COVID-19 világjárvány, az orosz-ukrán háború és az ezt követő rezsiválság. Kiemelten foglalkozunk ezért azzal, hogy mindezek hogyan befolyásolták a megvalósítást. A harmadik fejezetben arról lesz szó, hogy vajon milyen eséllyel lehet a beavatkozások célterületét jelentő járásokban a helyi programokat külső forrás nélkül fenntartani, mennyiben alakultak ki ennek feltételei a megvalósítási időszakban. A negyedik fejezetben pedig áttekintjük, hogy mennyiben teljesültek a járási gyerekesély programokkal szemben támasztott szakpolitikai elvárások, javaslatokat is megfogalmazva a Gyerekesély program folytatásához.

I. A járási programok tervezésének és megvalósításának külső környezete

1. A járási gyerekesély programok stratégiai környezete és célrendszere

A járási gyerekesély programok 2016-2023 közötti szakaszának pályázati felhívása felsorolja azokat a stratégiai dokumentumokat, amelyek kijelölik a program megvalósításának kereteit. Az Európa 2020 stratégia keretében vállalt kiemelt célok egyike, hogy az Európai Unió egészében legalább 20 millió fővel csökkenjen azok száma, akik szegénységben vagy társadalmi kirekesztődésben élnek, illetve akik esetében a szegénység vagy kirekesztődés reális veszélyt jelent. Magyarország ezzel összefüggésben vállalta a jövedelmi szegénységben élők, a súlyos anyagi nélkülözésben élők, valamint az alacsony munkaintenzitású háztartásban élők számának 20-20 százalékos csökkentését. Ezek a vállalások – az átfedések figyelembevételével – együttesen a szegénységben vagy társadalmi kirekesztődésben élő népesség arányának 5 százalékpontos mérséklődését, vagyis a 2008-as bázisévben¹³ mért 28,2 százalékról 2020-ra megközelítőleg 23,5 százalékra való csökkenését vetítették elő. Az EFOP-1.4.2-es pályázati felhívás idejére a mutatószám értéke 26,3 százalék volt, így a javulás ellenére továbbra is kiemelt cél maradt a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés veszélyének csökkentése. A Gyerekesély program második szakaszában az elvárás az volt, hogy az Európa 2020 stratégiai célok közül is elsősorban a szegénységi ráta és a korai iskolaelhagyók arányának csökkentéséhez járuljon hozzá a korábbi szakaszban bevezetett szolgáltatások továbbfejlesztése, további helyi szükségletek feltárása és azokon alapuló új szolgáltatások bevezetése, valamint a szakemberek és a családok szemléletformálása révén.

A pályázati felhívás specifikus célokat is megfogalmazott, melyek a következők:

- „a szegénység csökkentése érdekében családi gazdálkodási stratégiák átalakítása, jövőkép kialakítása, a szegény családokban élő gyerekek fokozott támogatása, szocializációjuk segítése; körükben a Biztos Kezdet szemlélet elmélyítése, elterjesztése,
- az alacsony képzettség hosszú távú csökkentése, a hátrányos helyzetű gyerekek iskolai és iskolán kívüli képesség- és készségfejlesztése, továbbtanulási arányuk növelése, a korai iskolaelhagyás csökkentése,

---

¹³ A 2008. évi adatok a 2007-es referencia-évre vonatkoznak.

- egészségtudatos életmód elterjesztése a hátrányos helyzetű gyerekek és szülei körében, melynek keretében az egészségi állapot javítása, tinédzserszülések csökkentése, szenvedélybetegségek, egyéb devianciák csökkentése,
- a humán szolgáltatások kapacitásbővítése a támogatott hátrányos helyzetű területeken,
- a szociális, pedagógiai, kulturális, egészségügyi ellátórendszer intézményei közötti együttműködések javítása,
- szakemberek számának növelése, hiányzó szakember-kapacitás pótlása (pl.: iskolapszichológus, szociális munkás, gyógytornász, fejlesztő pedagógus),
- cselekvőképes helyi közösségek kialakítása, önszerveződések ösztönzése és megerősítése” (EFOP-1.4.2 pályázati felhívás)

A fenti specifikus célok több tekintetben is eltérnek a korábbi szakasz felhívásaiban (TÁMOP-5.2.3) megfogalmazottaktól. Részben hangsúlyosabbak lettek egyes témák (pl. a családi gazdálkodási stratégiák átalakításának igénye), részben jóval konkrétabban jelöltek ki egyes beavatkozási területeket (tinédzserszülések csökkentése, szenvedélybetegségek, egyéb devianciák csökkentése). Ez egyben azt is jelenti, hogy ebben a programszakaszban a korábbinál valamivel kevésbé volt lehetőség a beavatkozásokat szabadon, a helyi szükségletekre alapozva tervezni. Ez a program top-down jellegének erősödésére utal, mint ahogyan az is, hogy a támogatható tevékenységeken belül megszűnt a választható elemek köre (erről részletesebben a következő alfejezetben lesz szó).

Változás az is, hogy a pályázati felhívás nem fogalmazott meg elvárást arra vonatkozóan, hogy a programelemek kapcsolódjanak az előző szakaszban kidolgozott helyi gyerekesély stratégiákhoz. Amíg korábban igen hangsúlyos volt a térségi szintű stratégiai gondolkodás ösztönzése és a szolgáltatásoknak a közösen kidolgozott gyerekesély stratégia mentén történő fejlesztése, addig az EFOP-1.4.2. pályázatban erről már alig esett szó. A tartalmi értékelési szempontok is csak a szakmapolitikai környezethez való illeszkedésre és a fenti specifikus céloknak való megfelelésre tértek ki, a helyi gyerekesély stratégiához való kapcsolódásra nem.

Az előző programszakaszban a beavatkozások tervezésének keretét a „Legyen jobb a gyerekeknek!” Nemzeti Stratégia és a Társadalmi Felzárkózási Stratégia jelentette. Az ezekhez (ill. az utóbbi esetén annak aktualizált változatához, a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II-höz) való illeszkedés a második programszakaszban is elvárás volt. Emellett az EFOP-1.4.2. pályázati felhívásban említés történik további stratégiákról is, mint Az egész életen át tartó tanulás szakpolitikájának keretstratégiája, a Köznevelés-fejlesztési stratégia,

valamint a Végzettség nélküli iskolaelhagyás elleni középtávú stratégia. Összességében a figyelembe veendő stratégiák köre a Gyerekesély program tematikus fókuszának eltolódására utal: arra, hogy a második szakaszban a közoktatás eredményességének növelése a program elsődleges célja, míg ehhez képest a gyermekjólét többdimenziós megközelítése háttérbe szorul.

Az új, szűkebb fókusz markánsan jelzik a program indikátorai és számszerűsített szakmai mutatói is (2. táblázat). Amíg az első szakaszban a monitoring mutatók többsége a szolgáltatásokat igénybevevők számára és összetételére vonatkozóan fogalmazott meg elvárásokat, a szolgáltatások tartalmára azonban nem, addig a második szakasz felhívásában a számszerűsített szakmai elvárások – a térségben javuljon a hatéves korra iskolaérett gyerekek aránya, és emelkedjen a tankötelezettségi életkoron túl továbbtanulók aránya – egyértelműen jelzik a szándékot: a projektnek a közoktatás eredményességének növeléséhez és a korai iskolaelhagyás csökkentéséhez kell hozzájárulnia. Ezek a célok ugyan – mások mellett – megtalálhatók a Gyerekesély program célkitűzései között is, de közel sem tükrözik annak komplexitását.

A projekteknek mind az öt mutatószám esetében el kellett érniük az előre rögzített értéket ahhoz, hogy a teljes támogatási összeget le tudják hívni. Sajnos ezt nem segítette a pályázatnak a mutatószámokra vonatkozó szövegezése. A leírás több esetben módszertanilag hiányos volt, nem mindig derült ki, hogy pontosan hogyan kellene az adott mutatószámot kiszámítani, továbbá hogy mi számít az indikátor teljesülésének. Annak ellenére, hogy a felhívás szövegét menet közben számos alkalommal változtatták, a kiemelt programnak nem sikerült elérnie, hogy a mutatószámok meghatározása egyértelmű legyen.

2. táblázat: A járási programok indikátorai és számszerűsített szakmai mutatói

Mutató megnevezése	Leírás	Célérték
Számszerűsített szakmai elvárások		
A szolgáltatásokat, programokat rendszeresen igénybe vevő gyerekek közül rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben (rgyk) részesülő gyerekek aránya	A szolgáltatásokat rendszeresen igénybe vevő 25 éven aluli résztvevők közül azon személyek aránya, akik rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülnek. A rendszeres igénybe vétel a nem eseti jellegű programok, szolgáltatások esetében legalább 5 folyamat-jellegű részvételi alkalmat jelent.	A jövedelmi szegénységben érintettek körében (rgyk) legalább 60%
Iskolaérett gyerekek aránya	Azon gyerekek aránya, akik esetében a program kedvezően befolyásolta az iskolaérettséget.	legalább 15 % (jelenlegi járási átlagértékhez képest)
Az általános iskolát elvégző gyermekek közül a továbbtanulók aránya (a tankötelezettségi életkoron túl)	Azon gyermekek aránya, akik a tankötelezettségi életkor betöltését követő tanév kezdetén is iskolába járnak.	legalább 10 %-os növekedés (jelenlegi járási átlagértékhez képest)
Indikátorok		
A rászoruló gyermekeket érintő programokat pozitív kimenettel elvégző személyek száma	Azon személyek száma összesítve, akik részt vesznek az ESZA rendelet 3. cikk (1) b) ii.) alpontjában meghatározott beruházási prioritáshoz kapcsolódó intézkedések keretében megvalósuló rászoruló gyermekeket érintő programokban és a programot az adott programtípus speciális követelményeinek megfelelően kedvező eredménnyel teljesítik. Kedvező eredménynek minősül, ha a következő kritériumokból legalább az egyik teljesül: javul az iskolaérett gyerekek, valamint a középfokú tanulmányaikat sikeresen lezáró hátrányos helyzetű tanulók aránya	200 fő (25 ezer lakos alatti járás esetén) 300 fő (25 ezer lakos feletti járás esetén)
25 éven aluliak száma	A résztvevő kora a születési év alapján kerül kiszámításra és a programba való belépés napján kerül meghatározásra.	800 fő (25 ezer lakos alatti járás esetén) 1200 fő (25 ezer lakos feletti járás esetén)

Forrás: EFOP-1.4.2 Pályázati felhívás alapján saját szerkesztés

2. A program támogatható tevékenységei a pályázati felhívás alapján

Az elődprojekt TÁMOP-5.2.3 pályázati felhívásaiban a támogatható tevékenységek között egyaránt szerepeltek kötelezően megvalósítandó és választható tevékenységek, igazodva a térségi adottságok különbözőségéhez és ahhoz az elvhez, hogy a térségek a helyben felmerülő szükségletek szerint alakíthassák ki a saját programjukat. Az EFOP-1.4.2. pályázati felhívásban azonban már nem szerepelnek választható tevékenységek. A két programszakasz támogatható tevékenységeinek különbségét a 3. táblázat foglalja össze.

Míg a TÁMOP-felhívásban még kötelező tevékenység volt a helyi gyerekesély stratégia társadalmasítása, addig ez az EFOP-felhívásban már nem szerepel. Vélhetőleg azért nem, mert a bevont térségek többségénél a stratégia-alkotás folyamata már a korábbi programszakaszban lezárult, ráadásul ez nem is tartozott a sikeres programelemek közé (Husz, 2016). Az új térségek esetében azonban szükség lett volna arra, hogy a gyerekek és a gyerekes családok jólétéről való közös gondolkodásba az érintettek minél szélesebb köre legyen bevonva. Pozitívum azonban, hogy elvárásként bekerült a felhívásba a lakosság és a civil szervezetek bevonása a megvalósításba; ez a célcsoport nemcsak a projektszakaszban, de a fenntartási időszakban is fontos erőforrást jelenthet a program számára. Az előző szakasz tapasztalatai alapján szükség lett volna olyan tevékenységekre, programokra is, amelyek a helyi társadalom érzékenyítését, a romákkal, szegényekkel szembeni előítéletek csökkentését szolgálják. Amennyiben a program folytatódik, a következő felhívásban célszerű lenne erre a területre is koncentrálni, konkrét programokat, tevékenységeket rendelve ehhez a célhoz.

A korábbi felhívásokhoz képest hiányzik az új Biztos Kezdet Gyerekházak létesítése, mivel azok más pályázati konstrukcióban (EFOP-1.4.3) valósultak meg. Korábban a választható tevékenységek között nevesítve voltak a szűrővizsgálatok és a gyermekintézménybe nem járó gyerekek napközbeni ideiglenes ellátása. Az új felhívásban ugyan ezek nem szerepelnek, de ilyen szolgáltatásokat továbbra is létre lehetett hozni a szolgáltatásfejlesztés tevékenységcsoport keretében.

Új tevékenységként kerültek be a programba az Innovatív módszerek kidolgozása és alkalmazása, valamint a Krízishelyzeteket kezelő megoldások támogatása programelemek. Az utóbbira szükség is volt a legtöbb járásban, különösen a COVID-járvány idején. Új, kötelezően nyújtandó szolgáltatásként írta elő a felhívás a szegregátumban létrehozandó közösségi házakban a szülők számára háztartási–gazdálkodási, pénzkezelési ismereteket nyújtó foglalkozások tartását is. Az a tény, hogy a közösségi házak sokféle szolgáltatásai közül csak ezt nevesíti a felhívás, alkalmas a szegregált körülmények között élő romákkal szembeni

negatív sztereotípiák erősítésére (t.i. azt sugallja, hogy nekik van szükségük ilyen foglalkozásokra, mert a szegénységük oka a háztartási-gazdálkodási, pénzkezelési ismereteik hiánya). Javasoljuk, hogy a következő felhívás ne kezelje kiemelten ezt a szolgáltatást. Helyette vagy legyen felsorolva az összes, a közösségi házaktól elvárható tevékenység, vagy a felhívás ne specifikálja a kötelezően nyújtandó szolgáltatásokat.

A kötelezően megvalósítandó tevékenységek széles köre és sokfélesége nem eléggé illeszkedik a számszerűsített szakmai elvárásokban megjelenő specifikus célokhoz. Az előbbi miatt az erőforrásokat sokféle célcsoport (0-24 éves gyerekek, fiatalok, szülők, helyi intézmények, civil kezdeményezések) között kell elosztani, miközben az utóbbi a mutatók teljesítésénél beszámítható szűk célcsoportra (a tankötelezettség alsó és felső életkori határán lévők¹⁴) fókuszáló, intenzív beavatkozásokat tenne szükségessé. A következő felhívásban szükséges lenne a kötelező tevékenységeket a monitoring mutatókkal jobban összehangolni.

A pályázati felhívás fenntartási kötelezettséget is előír a pályázók számára. Ennek keretében – immár pénzügyi támogatás nélkül – egy éven keresztül továbbra is működtetni szükséges a Gyerekesély Irodát és a Gyerekesély Bizottságot, valamint folyamatosan biztosítani kell a projekt keretében létrehozott szolgáltatások elérhetőségét. A fenntartás szakmai szempontból nagyon indokolt, ugyanakkor igen jelentős költségeket ró az egyébként is erősen forráshiányos kedvezményezettekre (erről bővebben az utolsó fejezetben lesz szó). A további programszakaszokban ezért szükséges lenne az államnak is hozzájárulnia a fenntartási költségekhez.

---

¹⁴ A 6 évesen iskolaérett gyerekek arányát egy 5 éves program úgy tudja növelni a futamidő végére, ha a program indulásakor 1 éves korosztályra fókuszál. Ugyanezzel a logikával: ha azt szeretnénk elérni, hogy a járásban 5 év múlva nagyobb arányban maradjanak az iskolapadban a tankötelezettségi életkort (16 évet) betöltött gyerekek, akkor a program elején 11-12 év körüli korosztályra kell intenzíven koncentrálni. A fiatalabbak ugyanis a program végére még nem, az idősebbek pedig már nem fognak a mutatóba beszámítani.

3. táblázat: A TÁMOP-5.2.3 és az EFOP-1.4.2. pályázati felhívások eltéréseinek összefoglalása

Projektelemekek	A tevékenység célja	Kötelező/választható*	
		TÁMOP-5.2.3 2010-2015 között, 3 pályázati körben összesen 23 kistérség	EFOP-1.4.2 2016-2023 között, 31 járás
Központi feladatok Térségi Gyerekesély Bizottság és Gyerekesély Iroda létrehozása és működtetése; új pályázóknak térségi gyerekesély stratégia és cselekvési terv kidolgozása; tájékoztatás	Stratégiaalkotás, koordináció, kommunikáció	Kötelező	Kötelező
A stratégia „társadalmasítása”, a lakosság, civilek bevonása	Stratégiaalkotás, koordináció, kommunikáció	Választható*	- Helyette: önkéntesek bevonása a programok megvalósításába, civil kezdeményezések elősegítése
Szakmaközi hálózatok kialakítása, működtetése	Intézményi- szolgáltatási koordináció	Kötelező 2011-től: a térségi gyermekjóléti és családsegítő szolgálatok bevonásával	Kötelező
Szociális, gyermekjóléti szolgáltatások és ellátások térségi szintű összehangolása	Intézményi- szolgáltatási koordináció	2010, 2011: Választható 2012: Kötelező, a szolgáltatások fejlesztése is	Kötelező a szolgáltatások szinergiájának megteremtése a hazai forrásokból megvalósuló tevékenységekkel
Részvétel a kiemelt projekt által szervezett képzéseken, szakmai műhelyeken	Humán erőforrás fejlesztése	Kötelező	Kötelező
Szakemberképzés, továbbképzés (a kötelezőn túl), tapasztalatcserék; kiegészítő szolgáltatások (tréning, szupervízió stb.) a szolgáltatást végzők részére; érzékenyítés, szemléletformálás	Humán erőforrás fejlesztése	Választható	Kötelező, mind a szakmai műhelyek, mind a kiegészítő szolgáltatások

Szociális, gyermekjóléti, gyermekvédelmi, egészségügyi, pedagógiai vagy egyéb szolgáltatás hozzáféréseinek biztosítása/elérhetőségének javítása	Intézmény- és szolgáltatás-fejlesztés	Kötelező, legalább kettő	Kötelező, az alábbiak mindegyike: a család- és gyermekjóléti központok szolgáltatásainak bővítése; a család- és gyermekjóléti szolgáltatások bővítése; helyi szükségletekre épülő speciális szolgáltatások biztosítása;
Hiányzó szakemberek pótlása, hiányzó szolgáltatások fejlesztése (az előbbieken túl)	Intézmény- és szolgáltatás-fejlesztés	Választható	Kötelező
Szegregátumban vagy szegregált településrészen közösségi ház és kapcsolódó komplex szolgáltatás létrehozása és működtetése	Intézmény- és szolgáltatás-fejlesztés	Kötelező 2010: legalább egy 2011: legalább kettő 2012: legalább egy	Kötelező, legalább egy ezen belül kötelezően biztosítandó: a szülők számára háztartási – gazdálkodási, pénzügyi ismereteket nyújtó foglalkozások
Biztos Kezdet személy megjelenésének elősegítése a gyermekekkel foglalkozó intézményekben	Intézmény- és szolgáltatás-fejlesztés	2011, 2012: Választható	Kötelező
Biztos Kezdet Gyerekház és/vagy szolgáltatás	Intézmény- és szolgáltatás-fejlesztés	2010: - 2011: Kötelező, legalább kettő 2012: Kötelező, legalább három	- (külön pályázatot írtak ki rá)
Szabadidős és fejlesztő, felzárkózást szolgáló programok iskolai szünetekben, hétvégén	Intézmény- és szolgáltatás-fejlesztés	2010: Kötelező legalább egy településen 2011: Választható 2012: Kötelező legalább három településen	Kötelező
Leghátrányosabb helyzetű gyermekek egészségügyi, készségekre, képességekre irányuló szűrővizsgálata	Intézmény- és szolgáltatás-fejlesztés	Választható	-
Prevenációs tevékenységek (deviáns magatartás, a korai iskolaelhagyás, a korai terhességek, káros szenvedélyek stb.)	Intézmény- és szolgáltatás-fejlesztés	Választható	Kötelező

Motivációs képzések , rendezvények szülők számára a gyermeknevelési kompetenciák növelésére (BK szemlélet)	Intézmény- és szolgáltatás-fejlesztés	2010, 2011: Választható 2012: Kötelező	Kötelező
Gyermekintézménybe nem járó gyerekek napközbeni ideiglenes ellátása	Intézmény- és szolgáltatás-fejlesztés	2010, 2011: Választható 2012: -	-
A szakmaválasztást elősegítő, a munkaerőpiaci részvételre felkészítő tevékenységek gyerekeknek és fiataloknak	Intézmény- és szolgáltatás-fejlesztés	2010: - 2011, 2012: Választható	Kötelező
Innovatív módszerek kidolgozása és alkalmazása	Intézmény- és szolgáltatás-fejlesztés	-	Kötelező
Krízishelyzeteket kezelő megoldások támogatása (krízisalap)	Intézmény- és szolgáltatás-fejlesztés	-	Kötelező

Forrás: A TÁMOP-5.2.3 és EFOP-1.4.2 pályázati felhívások alapján saját szerkesztés

*A választható elemek közül a 2009. és a 2011. évi pályázati kiírásoknál kettőt, a 2012-es kiírásnál hármat kellett választani. A 2016-os pályázatra megszűntek a választható elemek.

3. Az EFOP-1.4.2 járási projektek kapcsolódása az elődprojektekhez

A 2016-2023 között megvalósuló térségi programokat nem célszerű önmagukban, az elődprojektektől és azok eredményeitől független, önálló projektekként értékelni. Jelen értékelés abból indul ki, hogy a szóban forgó projektidőszak a Gyerekesély program (GYEP) térségi bevezetésének második szakaszát jelenti, amely a 2010-2015 között megvalósuló első szakasz folytatásaként értelmezendő.

Az elődprojektek tevékenységeit és az elért eredményeket korábban egy kötetben foglaltuk össze (Husz, 2016), ezért itt csak röviden összegezzük az értékelés főbb következtetéseit.

Az első szakaszban támogatást kapott huszonhárom kistérség huszonháromféle projektet valósított meg, amelynek mikéntje erősen függött a helyi erő- és érdekviszonyoktól, csakúgy, mint a megvalósítók személyes tulajdonságaitól, felkészültségétől, elkötelezettségéről. Összességében a kistérségi programok többé-kevésbé sikeresen teljesítették a szolgáltatás-fejlesztésre vonatkozó szakpolitikai célkitűzéseket. Részben új, hiánypótló szolgáltatások indításával, részben pedig a meglévők fejlesztésével és elérésük javításával hozzá tudtak járulni a célterületen élő gyermekek és családjaik jólétének, felzárkózási esélyeinek növeléséhez. A bevezetett szolgáltatások túlnyomó többsége valós helyi igényeket elégített ki, tényleges helyi szükségletekre reagált. Olyan szolgáltatások jöttek létre, olyan tevékenységekre, programokra nyílt lehetőség, amelyek korábban nem voltak elérhetők az ott élő gyerekek számára. Az utazó szakemberek foglalkoztatásával, valamint a gyerekek szakorvoshoz, szűrésekre, szabadidős programokra való utaztatásával jelentős javulás következett be a szolgáltatások fizikai elérésében. A kistérségekben olyan szakemberek jelentek meg, akik addig nem, vagy nem elegendő kapacitással voltak jelen.

Ugyanakkor a térségekben mindenhol jelenlévő humánkapacitás-problémákat a program összességében a vártnál kevésbé tudta kezelni. A korábban is meglévő szolgáltatások színvonalának növelését is csak részben sikerült elérni, az ellátás hatékonyság-problémáit, a szolgáltatók nem megfelelő szemléletmódját projekt-eszközökkel kevésbé lehetett orvosolni. A minőségjavításra való törekvés jegyében gyakran az alapellátáshoz képest párhuzamos szolgáltatások jöttek létre. Ezzel ugyan valamennyire javult az ellátás minősége, de a párhuzamosság összességében pazarló rendszerhez és számos konfliktushoz vezetett.

A szolgáltatás-fejlesztésre vonatkozó szakpolitikai elvárás nemcsak az elérés javítására és a kapacitás növelésére vonatkozott, de a helyi szakemberek és döntéshozók szemléletének

megváltoztatására is. Ez egyrészt azt a célt fogalmazta meg, hogy erősödjön a döntéshozók térségi szintű stratégiai gondolkodása és ismerjék fel a humán fejlesztések jelentőségét; másrészt hogy a szolgáltatóknál a korábbi hatósági, szankcionáló attitűdöt váltsa fel egy gyermekközpontú, támogató jellegű attitűd; harmadrészt hogy az egyes szakemberek között alakuljon ki az együttműködés kultúrája.

Ezekon a területeken a projektek jóval kevesebb eredményt tudtak felmutatni. A stratégiai gondolkodásnak eleve nem kedvezett, hogy a projektek megvalósítása folyamatosan és gyorsan változó szabályozói környezetben történt, emellett a hosszú távú tervezést a rövid távú projektfinanszírozás és a saját erőforrások hiánya sem tette lehetővé. Egyes polgármesterek ugyan a program indulásához képest támogatóbbak lettek a helyi projektekkel kapcsolatban, de a többség a projektzárást követően csak minimális erőfeszítést tett a megkezdett humán fejlesztések fenntartása érdekében. A programnak kevés eredményt sikerült elérni a helyi közösségekben mélyen gyökerező, romákkal kapcsolatos kirekesztő szemlélet megváltoztatásában is.

Ami a szolgáltatók szemléletének változását illeti, azokon a helyeken, ahol a GYEP erősen jelen volt szociális szolgáltatásokkal, erősödött a gyermekjóléti ellátás támogató, nem szankcionáló jellege. Látszottak annak első jelei is, hogy kialakulóban van az együttműködés kultúrája, mind a szakmákon belül, mind pedig a szakmák között. Ezek a pozitív elmozdulások azonban messze nem jellemezték az összes szolgáltatót, erősen kötődtek adott személyekhez, azaz egyediek, nem pedig rendszerszintűek voltak. A két-hároméves projektidőszak a rendszerszintű változásokra eleve nem is lehetett elegendő, arra azonban igen, hogy rámutasson: a szemléletváltás elősegítésére a következő projektszakaszban nagyobb hangsúlyt kell fektetni.

A második szakasz optimális esetben ezekre az eredményekre építve tudta volna tovább fejleszteni a szolgáltatásokat. A pályázati felhívás szerint elvárás is volt, hogy az EFOP-1.4.2 projektek az elődprojektekre épüljenek. A két szakasz közötti folytonosság azonban csak korlátozottan tudott megvalósulni¹⁵. Az alábbiakban ennek főbb okait elemezzük a szakmai vezetőkkel készített kérdőívek, a tereptapasztalatok és az online monitoring rendszer adatai alapján.

A második szakaszban eleve a korábbinál jóval szűkebb büdzsé állt rendelkezésre: 54-63 hónapra összesen 350–500 millió forintra lehetett pályázni, míg korábban két-három évre jutott 500–600 millió forint. A korábbi programelemek egy része tehát anyagi okok miatt nem

---

¹⁵ Erről lásd még Husz (2023).

indulhatott újra. A pályázók köre is megváltozott. Amíg korábban a kistérségi társulások pályázhattak, addig a második projektet az újonnan létrehozott járási család- és gyermekjóléti központok fenntartói valósíthatták meg. Ez szinte mindenhol a járásközpontot jelentő város önkormányzata volt, amely így egyedül vállalta a felelősséget a térségi szintű program működtetéséért. Ahol a korábbi kistérségi központ nem esett egybe a járásközponttal, ott a pályázat teljesen új szereplőhöz került.

A projektben dolgozó személyek köre is megváltozott. Amint arról már az elődprojekt értékelésében írtunk (Husz, 2016), már az első szakasz végén elindult a munkatársak kiáramlása a projektből, és ezt csak felgyorsították a fenntartási időszak finanszírozási nehézségei. Azok közül, akik kiléptek, a többség nem tért vissza az új pályázati szakaszra. Az online monitoring rendszer alapján a második projektben foglalkoztatottaknak csak mintegy egynegyede¹⁶ dolgozott korábban is a Gyerekesély programban, míg háromnegyedük újonnan került be. A szakmai vezetők többsége is ekkor érkezett, így nem lehetett elvárni tőlük sem az elődprojektben elsajátítható tudást, sem a program iránti lojalitást. A menedzsment és különösen a szakmai vezető személye a későbbiekben is cserélődött: a 31 járásból 16-ban történt személycsere ebben a pozícióban (Kiss, 2023a).

A szakmai stábok kicserélődésének oka egyrészt a pedagógusok bérének rendezése volt, amely sokak számára kecsesetöbb díjazást ígért, mint a szociális szféra fizetései. Másrészt, a korábbinál szűkebb költségvetés miatt a projektekbe meglehetősen alacsony bérek lettek betervezve, amelyek nem voltak vonzóak a szakemberek számára. A programszakasz félidejénél még általános problémának számított, hogy az állások nem voltak betöltve: a 31 járásból 20-ban még legalább 4-5 fő hiányzott a stábokból. Harmadrészt, a hiányszakmákból (logopédus, gyógypedagógus, gyógytornász, pszichológus) továbbra is nehéz volt a projektnek megfelelő embert találni (Kiss, 2019).

Mint arról már korábban volt szó, az új pályázati felhívás nem hangsúlyozta, hogy továbbra is a helyi gyerekesély stratégia mentén kellene a szolgáltatásokat tervezni. Helyette minden térségre egységes prioritásokat fogalmazott meg, amelyekhez kötelezően megvalósítandó tevékenységeket rendelt, a választás lehetősége nélkül. A program megváltozott fókusz, a közoktatás eredményessége növelésének prioritása is a korábbi beavatkozások újragondolását tette szükségessé.

---

¹⁶ Az arányszám a mindkét projektben résztvevő 23 térségre vonatkozik.

Az első szakaszban számos olyan tevékenység kapott helyet, amely növelte a gyerekek jóllétét, azonban csak közvetetten tudott hatni a már említett közoktatási mutatók alakulására. Ilyenek voltak többek között a felnőtteknek nyújtott szolgáltatások¹⁷. A gyerekeknek szóló programelemek között is számos olyan tétel szerepelt, amelynél nehezen lehetett megtalálni a direkt kapcsolatot az új indikátorokkal. Például nem biztos, hogy az előző szakasz olyan sikeres programeleme, mint az óvodai kiskertprogram, az iskolaérettségi életkoron keresztül fejti ki pozitív hatását. Az iskolás korosztály szabadidős programjai, például a kézműves-foglalkozások, kirándulások, táborok is csak közvetetten tudtak hozzájárulni a korai iskolaelhagyás csökkenéséhez.

A szolgáltatásfejlesztés terén szintén hasonló helyzet állt elő. Egyes szakmák, szakemberek tevékenysége közvetlenül hozzá tudott járulni a szakmai elvárásokban megfogalmazott célokhoz: például az iskolai szociális munkások elsődleges feladata az iskolai hiányzások csökkentése volt, amelyek köztudottan a lemorzsolódás egyik legfontosabb prediktorai. Más szolgáltatások, például a szakorvosi ellátás vagy éppen a családsegítés humánerőforráskapacitásának növelése viszont csak közvetetten tudott hatást gyakorolni a projektindikátorok teljesülésére.

Bizonyos szolgáltatások jogszabályváltozás miatt időközben beépültek a gyermekjóléti rendszerbe, így nem mindenhol volt szükség arra, hogy ezeket a projektből biztosítsák. A 2016. évi gyermekjóléti reform, a család- és gyermekjóléti központok létrehozása és az általuk kötelezően nyújtandó szolgáltatások körének meghatározása ugyanis többek között azt szolgálta, hogy mindenhol elérhetővé váljanak azok a speciális szolgáltatások, amelyek egy része korábban különböző projektekből volt biztosítva. A gyermekvédelmi törvénybe bekerültek olyan elemek, mint például a családterápia, majd később a tanoda és az óvodai, iskolai szociális segítség – mindez csökkenthette a szükségességét annak, hogy a Gyerekesély projektből is biztosítsanak ilyeneket. Ugyanakkor a törvényi előírás ellenére a speciális gyermekjóléti szolgáltatások egy része sok helyen korábban sem működött, ezen a reform is csak korlátozottan tudott változtatni (lásd Kopasz, 2017). A járások egy részében tehát továbbra is szükség volt arra, hogy a jogszabály alapján kötelezően nyújtandó ellátások egy részét projektből biztosítsák.

A fenti változások a beavatkozások körének újragondolását tették szükségessé. Erre tipikusan nem a tervezési, hanem a megvalósítási szakaszban került sor. A pályázat beadási határideje

---

¹⁷ Például a szülőknek szóló korábbi mentálhigiénés foglalkozások minden bizonnyal pozitív hatással voltak a gyerek otthoni környezetére, de ez nem feltétlenül mutatkozott meg a továbbtanulásról hozott döntésben.

miatt ugyanis a tervezésre alig jutott idő¹⁸, így gyakran az elődprojektben már bevált, sikeresnek tekintett elemek lettek betervezve az új projektbe is. Később azonban rendre kiderült, hogy a tervek nem megvalósíthatók. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy egy kivétellel minden térség adott be módosítási kérelmet a programidőszak során. Az átlagosan beadott kérelmek száma meghaladta a hetet, sőt a járások közel fele ennél is többször módosított (kilenc járás tíznél is többször) (Kiss, 2023a). Számos térségben végül háttérbe szorult az a szempont, hogy minél nagyobb kontinuitást biztosítsanak az előző szakasz fejlesztéseivel.

4. A járási gyerekesély programok kapcsolódása más hasonló programokkal

A Gyerekesély programot megvalósító térségekben az EFOP-1.4.2-es pályázattal egyidejűleg számos hasonló humán fejlesztési projekt futott, amelyek esetében mind a célcsoport, mind a tevékenységek között erős volt az átfedés. Korábban, az előző szakaszban is jellemző volt, hogy egyes pályázatok részben átfedtek a Gyerekesély program helyi projektjeivel, de ezek többnyire más ágazatokhoz (oktatás, egészségügy) tartoztak. A második szakaszban azonban a felzárkózási területen belül írtak ki számos, lényegében ugyanazt a célt szolgáló pályázatot. Különösen jelentős volt a párhuzamosság az alábbi projektek között, amelyek mindegyike a Gyerekesély program 2016 és 2023 közötti szakasza idején futott, elsősorban vagy kizárólag a programot megvalósító térségekben: „Végtelen lehetőség” járási program öt elmaradott járás területi felzárkózására; hasonló célú települési program „Felzárkózó települések” címen; komplex telepprogram a szegregátumok szolgáltatásfejlesztésére; „Jó kis hely” kistelepülési komplex gyerekprogram; „Fókuszban a gyermek” kora gyermekkori program a hátrányos helyzetű településeken élők számára. A „Bari Shej” program, amely a roma lányok iskolai lemorzsolódásának csökkentését célozta, szintén számos olyan településen futott, amelyben Gyerekesély program is működött. A további párhuzamosan futó projektekről a szociális programelemek részletes bemutatásánál számolunk be.

A GYEP-programelemeket tehát a járásban futó számos egyéb humán fejlesztési projekttel kellett összehangolni. Ennek nehézségeiről az alábbi két interjúrészlet számol be:

---

¹⁸ A programértékelés sajátossága volt, hogy amíg a pályázat benyújtására az első határidőig 4 hónap, a másodikig 8 hónap állt rendelkezésre, addig a pályázatok elbírálása és a támogatási szerződések megkötése átlagosan 14 hónapot vett igénybe. Tartva a források idő előtti kimerülésétől, a 31 járás többsége (21 pályázó) az első lehetséges benyújtási határidőre elkészítette a pályázatát.

„Nagyon nehéz, mert minden pályázat ugyanarról szól... Mind ugyanazt célozza meg. És meg kell találni azokat a dolgokat, hogy hogy lehet kiegészíteni, vagy összehangolni, hogy ne (...) ugyanaz a téma legyen, legyen picit másabb. Ezekkel nincs gondunk szerintem, akiket így tényleg ismerünk. De a külsősökre semmilyen ráhatásunk. És ott szokott előfordulni, hogy tők ugyanazt a programot [hajtják végre, amit a GYEP].” (Interjú járási szakmai stábtaggal, idézi: Nagy–Riz–Forrai, 2022: 108)

„Szét vannak cincálva a célcsoport tagjai is, gyerekek is, szülők is. Lehet, hogy ugyanazon a héten öt szervezet jelenik meg, hogy ugyanazt akarja neki csinálni. Ő meg azt mondja, hogy nekem már elegendő van, nem vagyok hajlandó menni. Ilyen gond is adódik ebből a rengeteg pályázati lehetőségből, ami ide zúdult a térségre.” (Interjú járási szakmai stábtaggal, idézi: Nagy–Riz–Forrai, 2022: 108)

A projektek közötti koordináció számos járásban ütközött nehézségekbe. A problémát a szakmai vezetők oldaláról az jelentette, hogy a párhuzamosan futó projektek felé nem volt elvárás, hogy kapcsolódjanak a helyi gyerekesély-stratégiához, vagy hogy kooperáljanak a Gyerekesély program helyi projektjével. A Gyerekesély Iroda így egyre kevésbé tudta betölteni azt a funkcióját, hogy térségi szinten koordinálja a gyermekekre, gyermekes családokra irányuló helyi fejlesztéseket. Amint az a fenti interjú-részletekből látható, a párhuzamos projektek koordinátlansága és a szinergia hiánya miatt a fejlesztések inkább gyengítették, mintsem erősítették egymás hatását. Az új programozási szakaszban törekedni kellene arra, hogy a program, amely eredetileg a gyermekjóléti fejlesztések zászlóshajója volt, újra visszanyerje ezt a pozícióját és nagyobb szerepet kapjon a helyi fejlesztések koordinálásában.

Szót kell még ejtenünk az EFOP-2.1.2. „Gyerekesély programok infrastrukturális háttéré” projekttel való kapcsolódásról. Ez a projekt azt a célt szolgálta, hogy forrást nyújtson a járási gyerekesély programok, a Biztos Kezdet Gyerekházak és a Jó kis hely kistélepülési programok kedvezményezettjei számára a tevékenységeikhez szükséges infrastrukturális beruházásokra (épületek felújítására, korszerűsítésére, eszközbeszerzésre). A logikai kapcsolódás ellenére az infra-projekt pályáztatása nem párhuzamosan zajlott az említett projektekkel, ami több hónapos csúszást eredményezett egyes tervezett szolgáltatások elindításában. Ennek elkerüléséhez a jövőben a két pályázat jobb koordinálása szükséges.

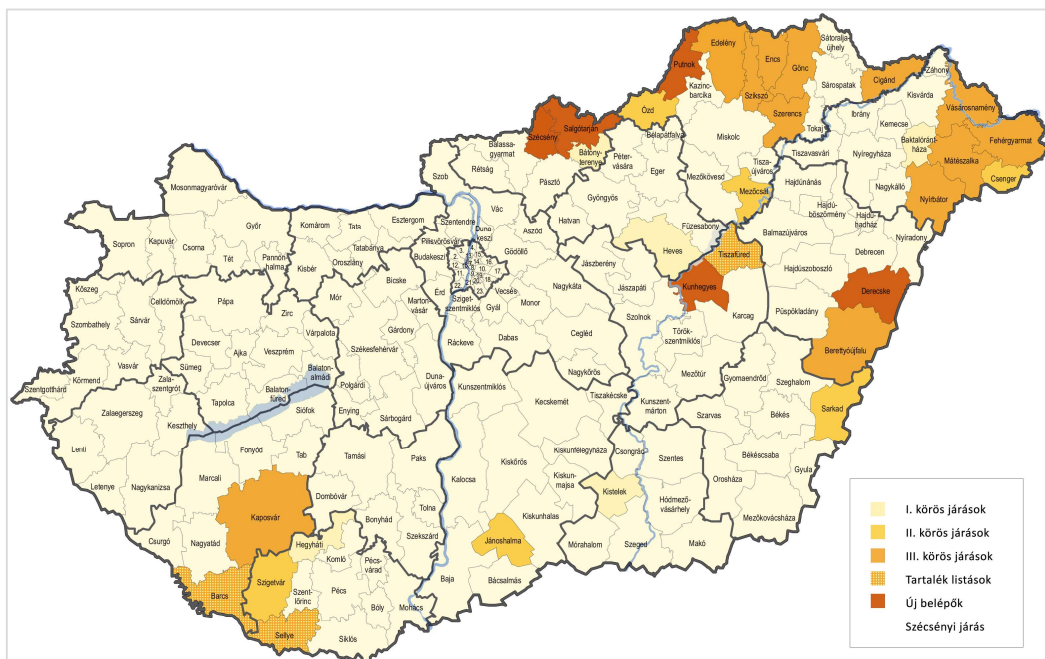
II. A járási gyerekesély programok megvalósításának tapasztalatai

Ebben a fejezetben bemutatjuk, hogy a járási gyerekesély programok a tervezés során milyen szükségleteket kívántak kielégíteni, ennek érdekében milyen tevékenységeket terveztek, és ezek a tevékenységek, szolgáltatások mennyiben voltak alkalmasak arra, hogy hozzájáruljanak a pályázatban megfogalmazott célok eléréséhez.

1. A programban résztvevő járások általános jellemzői és szükségletei

A gyerekesély programot megvalósító járások az ország fejletlenebb régióiban helyezkednek el. Nagy részük az ország keleti felén található, közülük 13 járás az észak-magyarországi, 10 járás pedig az észak-alföldi régióban. További 8 járás délen, a dél-dunántúli és a dél-alföldi régióban fekszik. A járások nagy része a fővárostól távoli és az országhatárokhoz közeli perifériális terület, néhány járás – a Hevesi, a Mezőcsáti, a Kunhegyesi, a Tiszafüredi - pedig belső perifériális terület (1. térkép). A járások fele Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéhez tartozik.

1. térkép: A gyerekesély programot megvalósító járások elhelyezkedése

Forrás: szocialisportal.hu, TK Gyerekesély-kutató Csoport

4. táblázat: A Gyerekesély programot megvalósító járások komplex mutatói és besorolása

Régió	Vár- megye	Járás	A komplex mutató értéke	Rang- sorszám a komplex mutató értéke alapján	Kedvez- ményezett járás (46,68 alatt)	Fejleszt- endő járás (a népesség 15%-a)	Komplex programmal fejlesztendő járás (a népesség 10%-a)
ÉM	BAZ	Cigándi	18,63	1	1	1	1
DD	BAR	Sellyei	21,00	2	1	1	1
ÉM	BAZ	Gönci	22,11	3	1	1	1
ÉA	JNS	Kunhegyesi	22,12	4	1	1	1
ÉA	SSB	Baktalórántházai	22,13	5	1	1	1
DA	BKK	Jánoshalmi	23,06	6	1	1	1
ÉM	BAZ	Encsi	23,27	8	1	1	1
ÉM	HEV	Hevesi	24,40	9	1	1	1
ÉM	BAZ	Ózdi	25,49	10	1	1	1
ÉM	BAZ	Szikszoói	25,75	11	1	1	1
DA	BEK	Sarkadi	25,83	12	1	1	1
ÉA	SSB	Nyírbátori	27,15	13	1	1	1
ÉM	BAZ	Edelényi	27,34	14	1	1	1
ÉM	BAZ	Mezőcsáti	27,50	16	1	1	1
ÉA	SSB	Fehérgyarmati	27,55	17	1	1	1
ÉA	SSB	Vásárosnaményi	28,00	19	1	1	1
ÉA	HBH	Derecskei	28,01	20	1	1	1
DD	BAR	Hegyháti	28,63	23	1	1	1
ÉM	BAZ	Putnoki	30,10	27	1	1	1
DD	SOM	Barcsi	30,19	29	1	1	1
ÉM	NOG	Szécsényi	30,29	31	1	1	1
ÉA	SSB	Csengeri	30,30	32	1	1	1
ÉA	HBH	Berettyóújfalui	30,42	33	1	1	1
ÉA	SSB	Mátészalkai	30,91	35	1	1	1
ÉM	BAZ	Szerencsi	31,22	38	1	1	0
DA	CSN	Kisteleki	31,56	41	1	1	0
DD	BAR	Szigetvári	34,16	53	1	1	0
ÉA	JNS	Tiszafüredi	36,76	65	1	0	0
ÉM	NOG	Salgótarjáni	37,83	68	1	0	0
ÉM	NOG	Bátonyterenyei	38,84	71	1	0	0
DD	SOM	Kaposvári	44,91	102	1	0	0

Forrás: A 290/2014. (XI. 26.) Korm. Rendelet és a 106/2015. (IV. 23.) Korm. Rendelet¹⁹ alapján saját szerkesztés

¹⁹ 290/2014. (XI. 26.) Korm. Rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról

A gyerekesély programot megvalósító járások összlakossága 2021-ben 956 030 fő volt. Ez az ország lakosságának tizedét tette ki. A projektek indulásának évében, 2016-ban az állandó népességszám ennél közel 37 000 fővel magasabb volt. Az egyes járások népességszámában nagy a szórás, a legnépesebb a több szempontból atipikus Kaposvári járás 112 537 fővel, a legkisebb pedig a Hegyháti járás 12 232 fővel. A 31 járásra falusias, városiányos településszerkezet jellemző. A program célterületét képező 721 település 90 százaléka község jogállású, és mindössze 19 nagyközség, 50 pedig város. (Belügyminisztérium, KSH TEIR) A járások főként közúton érhetőek el, a járásokba irányuló és a járásokon belüli tömegközlekedés egyaránt hiányos.

A programban résztvevő térségek mindegyike a 109 legalacsonyabb komplex mutatóval rendelkező, ún. kedvezményezett járás közül került ki²⁰ (4. táblázat). A járások fejlettsége társadalmi és demográfiai, lakhatási és életkörülménybeli, helyi gazdasági és munkaerő-piaci, valamint infrastrukturális és környezeti indikátorok tekintetében nem éri el az országos átlagot. A program célterületén 31-ből 24 járás tartozik a legalacsonyabb komplex mutatóval rendelkező, ún. komplex programmal fejlesztendő járások közé.

Magyarországon a jövedelmi vagy materiális szempontból nélkülöző gyerekek területi megoszlása visszatükrözi az országos területi egyenlőtlenségeket. A gyerekesély program célterületén élő gyerekek között kiemelkedően magas a szociálisan rászoruló aránya.

A rászoruló gyerekek magas arányát megfelelő mennyiségű és minőségű, valamint elérhető szolgáltatásokkal lehetne csökkenteni. Ehelyett a szükségletek kielégítését nagyban nehezíti a szolgáltatásokhoz való nehézkes hozzáférés, aminek egy része a térségekben tapasztalható szakemberhiánynak tudható be. Számos intézmény és szolgáltatás – bölcsőde, középfokú oktatási intézmény, házi orvos, szakorvosi ellátás, gyógyszerár – a településeken sok esetben egyáltalán nem, esetleg csak a járásközpontokban érhető el. Még ha a kötelező vagy projektekből finanszírozott egészségügyi szűréseken fény is derül a problémákra, a költséges utazás, illetve a szülők ügyintézésben való járatlansága miatt a gyerekek sokszor nem jutnak el szakorvoshoz, de még házi gyermekorvoshoz sem. A gyógyszerek kiváltása szintén az utazás,

---

(<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1400290.kor>) és a 106/2015. (IV. 23.) Korm. Rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról szóló 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet módosításáról (<https://njt.hu/jogszabaly/2015-106-20-22>).

²⁰ 290/2014. (XI. 26.) Korm. Rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1400290.kor>) és 106/2015. (IV. 23.) Korm. Rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról szóló 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet módosításáról (<https://njt.hu/jogszabaly/2015-106-20-22>).

illetve a pénzhiány miatt problémás. A hiányos (pedagógiai) szakszolgáltatások és az óvodai vagy iskolai fejlesztések elmaradása hozzájárul ahhoz, hogy a hátrányos helyzetű gyerekek rosszabbul teljesítenek az iskolában, ami sokszor korai iskolaelhagyáshoz és a továbbtanulás elmaradásához vezet. A leghatékonyabb megoldás a legtöbb területen a helyben, a település intézményeiben biztosított szolgáltatás, vagy pedig a szakemberek, illetve a célcsoport utaztatása lenne.

A program tervezése és indulása idején összesen 2340 szociális szolgáltatás működött a 31 járásban. Míg a szociális alapellátások biztosítottsága az országos átlag fölötti volt, addig a többi szociális szolgáltatás kevésbe volt elérhető a járások lakossága számára. A járási gyerekesély projektek mind a szociális, mind az egészségügyi jellegű ellátásokhoz, mind a gyógyászati segédeszközökhöz való hozzáférést javították, illetve hozzájárultak az egészségeséletmód-szemlélet terjesztéséhez is. A programok az utaztatási szükségletekre több esetben szintén hatékonyan reagáltak, mint ahogyan a hiányzó szaktudás egy részét is biztosították. A program azonban csak átmeneti, a megvalósítás időszakára korlátozódó megoldásokat tudott nyújtani.

A gyerekesély program legújabb programszakasza idején számos projekt jellegű infrastrukturális, gazdasági és humán beruházás történt a járásokban. Például a 2019-ben indult, 455 településre tervezett Gazdaságélénkítő program a Gyerekesély program 31 járásából 27 járást érint (kivételt képez a Barcsi, Hegyháti, Nyírbátori és Szikszói járás). Továbbá, a Felzárkózó települések (FETE)²¹ programba bevont, illetve bevonni javasolt összesen 299 alacsony fejlettségű település közel kétharmada, 187 település gyerekesély programot megvalósító járásokban helyezkedik el. A Jánoshalmi kivételével mindegyik járásban található FETE település. A humán fejlesztések jelentős hányada azonban projekt alapú, rövid távú, így nem alkalmas a szolgáltatások rendszer szintű fejlesztésére, valamint a hozzáférés jelentős és tartós javítására.

---

²¹ 1057/2021. (II. 19.) Korm. Határozat a Magyarország egyes területei közötti gazdasági egyenlőtlenség csökkentése érdekében szükséges fejlesztési program, továbbá a „Felzárkózó települések” hosszú távú programjának kiterjesztéséről (<https://njt.hu/jogszabaly/2021-1057-30-22>).

2. A gyerekesély program stratégiai gondolkodást és együttműködést erősítő tevékenységei

A közösségi tervezés és a stratégiai gondolkodás meghonosítása, terjesztése és fejlesztése mind az elődprojektben, mind a jelenlegi programszakaszban a gyerekesély program deklarált célja volt. Az új pályázatban a program tíz, kötelezően megvalósítandó tevékenységcsoportja közül három kifejezetten a stratégiai gondolkodás és együttműködés erősítését célozta.

Járási gyerekesély stratégia és Gyerekesély Bizottság

A járási gyerekesély stratégia és a hozzá kapcsolódó cselekvési terv és forrástérkép célja a hosszú távú, átfogó és a helyi igényekhez igazodó tervezés segítése. Az elődprojektben résztvevő járások gyerekesély stratégiájukat az előző támogatási időszakban készítették el. A felhívás szerint a közösségi tervezésen alapuló stratégia elkészítésének, megvalósításának és társadalmasításának koordinálása a helyi Gyerekesély Bizottság feladata volt. A gyakorlatban azonban a megvalósítók sok esetben erre szakosodott cégek segítségét vették igénybe a stratégiaalkotáshoz. A külső szereplők egy része alkalmazta a közösségi tervezés módszertanát, más részük kevésbé. Az elkészült gyerekesély stratégiák kiindulópontot jelentettek az új programszakasz tervezéséhez és megvalósításához. A jelenlegi programszakaszban e stratégiák frissítése és felülvizsgálata kötelező feladat volt, amit az elődprojekt résztvevőinek a támogatási kérelem benyújtása előtt kellett elvégezniük. (Husz, 2016)

Az utóbbi évtizedekben az Európai Unió és Magyarország Kormánya egyre több stratégia elkészítését írta elő a települési önkormányzatok, a kistérségi társulások és a megyei önkormányzatok számára. A gyerekesély stratégia olyan fejlesztési dokumentumok sorába illeszkedik, mint a járási szintű foglalkoztatási stratégia és esélyteremtő programterv, vagy a települési szintű helyi esélyegyenlőségi program, közoktatási esélyegyenlőségi intézkedési terv, településfejlesztési koncepció vagy integrált településfejlesztési stratégia. A gyerekesély stratégiát ezek közül kiemelten a helyi és járási esélyegyenlőségi koncepciókkal, a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II-vel, valamint a végzettség nélküli iskolaelhagyásról szóló középtávú stratégiával volt célszerű harmonizálni. (EFOP-1.4.2 Módszertani útmutató)

Az előző programszakaszhoz hasonlóan a stratégia megalkotásához és felülvizsgálatához a kiemelt program számos formában nyújtott segítséget. Módszertani ajánlást készített a stratégia

közösségi tervezés alapú kidolgozásához, eljárásrendet dolgozott ki a stratégia értékelésére és jóváhagyására, a térségekben szakmai műhelyekkel mozdította elő a stratégiával kapcsolatos feladatok professzionális megvalósítását a Gyerekesély Bizottság tagjai és a Gyerekesély Iroda dolgozói számára. Az új belépő járásokban szakmai-módszertani támogatást nyújtott a gyermekes háztartások körében végzett kérdőíves szükségletfelméréshez, valamint a statisztikai és intézményi adatokon alapuló helyzetelemzés (kistérségi/járási tükrök) elkészítéséhez. Koordinálta továbbá az elődprojektben készült helyzetelemzések, kistérségi tükrök aktualizálását. A szükségletfelmérések és kistérségi/járási tükrök a gyerekesély stratégia tényalapú kidolgozásához és felülvizsgálatához szolgáltattak friss, az intézményektől, a szakemberektől és a célcsoporttól származó adatokat.

Az új belépő járások ebben a programszakaszban, 2019-ben készítették el stratégiáikat. A lehető legtöbb szereplőt bevonó közösségi tervezés kulcsfontosságú a stratégia elkészítése során. Az új belépő járások egy része megfogadta azt a tanácsot, hogy külső, erre szakosodott cég bevonása nélkül alkossa meg stratégiáját és cselekvési tervét a gyerekek esélyeinek növelése, a szolgáltatások összehangolása és fejlesztése érdekében. A közösségi tervezés azonban nem minden esetben valósult meg, és az új stratégiák is változó minőségben készültek el. Bár a szolgáltatások stratégiai jellegű összehangolása és fejlesztése kiemelt jelentőségű a járások fejlődése és a gyerekek hátrányainak leküzdése szempontjából, a valóságban e tevékenységcsoportok sikeressége és hatékonysága mégis kérdéses.

A szegénység átörökítésének megállítása kizárólag együttműködéssel érhető el. A program koncepciója szerint az együttműködés egyik fóruma a járási Gyerekesély Bizottság. Tagjai a projektmenedzsmenten kívül – ideális esetben – a járási család- és gyermekjóléti, közoktatási, köznevelési, pedagógiai szakszolgálati és egyéb releváns intézmények képviselője, valamint a döntéshozók, a kisebbségek, a civilek, a Biztos Kezdet Gyerekház, a célcsoport és a kiemelt program képviselője. A bizottság legalább negyedévente ülészik. A stratégiaalkotás koordinálása mellett a Gyerekesély Bizottság feladata többek között a stratégia felülvizsgálata, megvalósításának felügyelete, társadalmasítása, valamint a helyi innovatív fejlesztések keretében az innovatív módszerek és a krízisalap támogatása.

A bizottságok átlagosan 13 fővel működtek a járási programokban. Bár a munkájukat összességében hatékonynak értékelték a szakmai vezetők, a működés több esetben csupán formális volt. Ehhez egyebek mellett az vezetett, hogy a bizottság alapvetően egy konzultatív testület, javaslattevői, véleményezési és döntési jogkörrel, ám mégis kevés felhatalmazással. A

bizottságnak nem voltak ugyanis eszközei a javaslatok betartatására és szükség esetén szankciók érvényesítésére. Érdemi döntések születtek ugyanakkor például a krízisalaphoz köthető ügyekben. A bizottságok működését nehezítette a világjárvány. A járások jó harmada – rugalmasan reagálva – döntéshozatallal egybekötött működését átvitte az online térbe. A bizottságok ötóde ugyanakkor nem ült össze a járvány egyes időszakában. (Perpék et al., 2021) Ez megakasztotta a munka folyamatosságát, a kapcsolatok gyengüléséhez vezetett és visszavetette az elért eredményeket. A Gyerekesély Bizottság hatékony és érdemi működésére példa az edelényi, a barcsi és a szécsényi projekt. (Kocsis, 2020)

Hálózatossodást és együttműködést ösztönző programelemek

A Nemzeti Gyerekstratégia egyik horizontális célja a szektorok, intézmények, és ágazatok közötti kooperáció erősítése. Ehhez illeszkedve a Gyerekesély programban a térségi szakmai hálózatok kiépítését, fenntartását és fejlesztését a projektben több tevékenység szolgálta. Ezek egyik része a projektmegvalósítókat és partnereiket, másik része a járásban dolgozó szakembereket célozta. Az egyik ilyen tevékenység az olyan szakmaközi hálózatok működtetése volt, amik az integrációt szolgáló intézmények munkáját voltak hivatott összehangolni és hatékonyabbá tenni műhelymunkák, továbbképzések és egyéb események segítségével. A program célja volt továbbá a járási és települési szintű szakmai műhelyek létrehozása, amelyek teret engednek a tapasztalatcserének, tudásbővítésnek, továbbképzésnek. Ezen kívül külső szakemberek (trénerek, szervezetfejlesztők, szakértők) bevonásával együttműködést serkentő csapatépítő programokat, szupervíziót, coachingot, valamint szemléletformálást és érzékenyítést végeztek a projektmegvalósítók körében. (Pályázati felhívás)

A megvalósítók egy része a Gyerekesély program sikeres, projekten kívül is hasznosítható tevékenységei között tartja számon a szakmai együttműködéssel kapcsolatos programelemeket (Kocsis 2023). A projektzáráshoz közeledve a szakmai vezetők a járási program öt legfontosabb eredménye között leggyakrabban – közel minden ötödik esetben - a hálózatossodás elősegítését és a szakmai együttműködések erősítését jelölték meg. (Panyik, 2023) A siker egyik kulcsa az alulról szerveződés, a konkrét felmerülő igényekre és szükségletekre való válaszolás volt:

„A szakmai műhelyt nagyon jónak tartják, akik részt vettek benne. ... Eleinte az óvodákkal, az ő általuk javasolt témákkal foglalkoztunk, amit meg is enged a projekt: az éves tervet az alapján készítettem, amit ők szerettek volna. Utána jött egyre több

igény, például a családsegítőktől, hogy merre induljunk el, milyen előadás [legyen], és akkor tudunk hívni előadókat ... Miskolcra egy egyházi egyesülettől, ahol a bántalmazott anyák, meg gyermekek [a program célcsoportja].... Tehát az igazgató is jött el a családsegítőknél előadást tartani arról, hogy mit tehetnek ők.” (Interjú járási szakmai stábtaggal, idézi: Perpék, 2022: 78)

Az együttműködést segítő tevékenységeken belül a szakmai vezetők a saját járásaikban a projekt megvalósítói és szakemberei számára szervezett, hálózatosodást támogató csapatépítést, valamint szupervíziót és coachingot tartották a legsikeresebbnek (1-től 5-ig terjedő skálán 4,48-as és 4,43-as átlagérték). Ennél valamivel kevésbé tartották eredményesnek a gyerekekkel és családjukkal foglalkozó szakemberek számára szervezett szakmai műhelyeket, de alapvetően ezeket is sikeresnek könyvelték el (4,21-es átlagérték). (Perpék et al., 2021) Ki kell emelni ugyanakkor, hogy a szakmai együttműködéshez és hálózatosodáshoz köthető programelemek működése nem minden járásban volt egyöntetűen sikeres. (Kiss–Perpék, 2022)

A szakmai műhelyek, a szakmaközi hálózatok, a többféle szakmacsoportot megmozgató tréningek és képzések a sokszor nehézkesen működő jelzőrendszer tagjainak együttműködését is elősegítette. (Kocsis, 2023) A hozzájárulás mértékét azonban a szakmai vezetők mérsékeltek (egy 1-től 4-ig terjedő skálán 2,85-ös átlagúnak) értékelték. A hozzájárulás legjellemzőbb formája a fent említett hálózatosodás volt. (Szakmai vezetői kérdőív 2021) Ezen belül a leggyakoribb tevékenységek a szakmán belüli és szakmák közötti műhelymunkák, fórumok, egyeztetések voltak. A program munkatársai a gyermekvédelmi jelzések leadását is gyakorolták, illetve szorgalmazták, ezáltal is stabilizálva a jelzőrendszer működését. Kiemelendő a közösségi házak és terek szerepe a jelzőrendszeri tagok együttműködésének előmozdításában. (Kiss, Perpék 2021) A Gyerekesély program szerepet vállalt továbbá a tudásbővítésben, az érzékenyítésben és a problémafelismerésben is a jelzőrendszer tagjainak körében. (Szakmai vezetői kérdőív 2021) A jelzőrendszer ugyanakkor további fejlesztésre szorul, ami csak hosszú, projekteken túlmutató, állandó és kiszámítható támogatással biztosítható.

A szakmai műhelyek és szakmaközihálózat-fejlesztő események tehát közelebb hozták egymáshoz a járásban különböző területeken dolgozó szakembereket, nyitottságra, párbeszédre és problémaközpontú megoldásokra ösztönöztek. Kérdés, hogy ezek a programelemek mennyire indítottak el hosszú távú hálózatosodási folyamatokat, vagy mennyire értek véget a projektzáraskor. Kutatási eredményeink szerint a minimális számú fenntartható programelem

közül egyébként éppen a szakmán belüli és szakmák közötti fórumok azok, amiknek kis anyagi ráfordítás mellett is esélyes lehet a fenntartása. (Kiss–Perpék 2022) Ennek bekövetkeztére természetesen az idő és a fenntartás vizsgálata világíthat rá.

Kapcsolatok és együttműködés a járási programokban

A sikeres programmegvalósítás és a fenntarthatóság szempontjából létfontosságú, hogy a projektek beágyazódjanak a helyi közösségekbe és jó kapcsolatot ápoljanak az intézményekkel és a lakossággal. A járási gyerekesély programok sok esetben híd szerepet tölthettek be a különböző intézmények között, és katalizátorai voltak az intézmény-, szakma- és ágazatközi párbeszédnek. A kooperációt nagyban elősegítették azok a projektmunkatársak, akik egyben más, elsősorban szociális intézmények munkavállalói is voltak. 2021-ben a 31 járási projektben összesen 116 fő, az összes foglalkoztatott tizede dolgozott párhuzamosan a család- és gyermekjóléti központokban és szolgálatokban. (Kiss–Perpék, 2021, Tóth, 2023)

A szakmai vezetők véleménye szerint a gyerekesély projektek határozottan elősegítették a kliensek és a szolgáltatók közötti, valamint a szolgáltatók egymás közötti kooperációját. A járási projektek hozzájárultak a helyi lakosok és a családsegítő szolgálat, a védőnők és szociális szakemberek, a köznevelési intézmények és a család-és gyermekjóléti központ és szolgálat, valamint az orvosok és a páciensek együttműködéséhez. Közelebb hozták továbbá egymáshoz a járás óvodáit, illetve a civil szervezeteket. A szakmai vezetők percepciójában a járás kulcsszereplői többségében inkább vagy teljes mértékben támogatták a Gyerekesély program megvalósítását. A legnagyobb arányú támogatást a szociális, család-és gyermekjóléti és oktatási intézmények vezetői, valamint a pedagógusok felől érzékelték. (Tóth, 2023)

Amint arról már volt szó, az utóbbi években a 31 leghátrányosabb helyzetű járásban számos fejlesztési projekt futott párhuzamosan. Az ezek közötti együttműködés és szinergia megteremtése elvárás volt a megvalósítók felé. A kapcsolatok kiépítése természetesen időigényes feladat, és az együttműködő partnerek száma évről évre nőtt. 2020-ban átlagosan a gyerekesély programoknak csak a harmada működött együtt a hasonló fejlesztési projektekkel. A hiányzó együttműködésről beszámoló szakmai vezetők több mint fele szükségesnek tartotta az együttműködés kialakítását a jövőben. (Kiss–Perpék, 2021) A szakmai vezetők véleménye szerint ezen kapcsolatok egy része ki is alakult a későbbiekben. A korai együttműködésekben azonban mindegyik program erőteljesebben profitálhatott volna, mint a projektidőszak vége felé kialakult kapcsolatokból.

2021 végén a járások több mint felében jellemző volt a kooperáció a Humán szolgáltatások fejlesztése (EFOP-1.5.3), a Szegregált élethelyzetek felszámolása (EFOP-1.6.2) és a Jó kis hely (EFOP-1.4.3) projektekkel. A járások kevesebb mint fele működött együtt a Humán kapacitásfejlesztés (EFOP-3.9.2) és a Felzárkózó települések (FETE) programokkal. Az öt Végtelen lehetőség (EFOP-1.5.1) programot megvalósító járásban a két projekt jellemzően együttműködött egymással. (Tóth, 2023)

A járási gyerekesély programok kiemelt programelemei a közösségi házak és terek. Esetükben elengedhetetlen a bizalom megszerzése és az elfogadottság elérése. A 97 közösségi ház és tér kapcsolata az intézmények közül a helyi települési önkormányzatokkal volt a legintenzívebb, több mint kétharmaduk ugyanis legalább heti szintű kapcsolatot ápolt velük. A kapcsolatok kiépítését természetesen az elérhetőség és a jelenlét alapjaiban határozza meg, és az önkormányzat az az intézmény, ami minden településen megtalálható annak méretétől, elhelyezkedésétől és fejlettségétől függetlenül.

A közösségi házak és terek szakmai együttműködése rendszeres volt továbbá a Biztos Kezdet Gyerekházakkal, a települési általános iskolákkal, a család- és gyermekjóléti intézményekkel és az óvodákkal. Jellemző, de ennél ritkább volt a heti szintű kapcsolat a tanodákkal, a roma nemzetiségi önkormányzatokkal, a művelődési házakkal és integrált közösségi szolgáltató terekkel. A kapcsolatok intenzitása mellett legalább annyira fontos a kapcsolatok minősége. A közösségi házakat vizsgáló felmérés eredményei értelmében:

„Általánosságban elmondható, hogy saját megítélésük szerint a közösségi terek több mint fele jó vagy nagyon jó kapcsolatban van a szakmai és nem szakmai partnerek döntő többségével. A közösségi terek legalább négyötöde jó vagy nagyon jó kapcsolatot ápol a helyi települési önkormányzattal, a helyi általános iskolával, a családsegítő és gyermekjóléti szolgálattal, valamint a Biztos Kezdet Gyerekházzal. Körülbelül háromnegyedükre igaz ugyanez a települési óvodával és a családsegítő és gyermekjóléti központtal kapcsolatban.” (Kocsis, 2023b: 24-25.)

Érdemes felhívni a figyelmet a kapcsolathiányokra és a kevésbé építő kapcsolatokra. A közösségi terek nem elhanyagolható hányadának nincsen ugyanis kapcsolata a környékbeli óvodákkal (tízből négy térre jellemző) vagy általános iskolákkal (tízből három térre jellemző). Ráadásul esetükben a meglévő kapcsolatok egy része (ötöde) csak közepes minőségű. (Kocsis, 2023b) A jövőben e két kiemelt intézményi partnerrel való hatékony együttműködésre még nagyobb hangsúlyt érdemes helyezni.

3. A foglalkoztatottság növelése

Mint hogy a gyermekes családok szegénységéhez vezető fő okok között szerepel az alacsony aktivitási arány és a magas munkanélküliség, a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia elsődleges céljai között nevezte meg a foglalkoztatás és a munkaerő-piaci helyzet javítását. A Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (MNTFS) ezek alapján számos beavatkozási pontot határoz meg a hátrányos helyzetű és roma lakosok magasabb foglalkoztatásának, kedvezőbb munkaerő-piaci helyzetének elérése érdekében a piacképes képzettségek megszerzésétől kezdve a háztáji gazdálkodás és szociális gazdaság támogatásán keresztül a helyi vállalkozások mentorálásáig, további eszközök megnevezésével.

Az EFOP-1.4.2-16 Integrált térségi gyermekprogramok tevékenységei alapvetően nem a gazdasági, foglalkoztatási helyzet megváltoztatására irányulnak, de komplex célrendszerének része a szegénység csökkentése érdekében a családi gazdálkodási stratégiák átalakítása, jövőkép kialakítása, valamint a szegény családokban élő gyerekek fokozott támogatása, szocializációjuk segítése. Továbbá kötelező elemként előírták a járási programok számára legalább egy munkaerő-piaci és közösségi részvételre felkészítő tevékenység megvalósítását a gyermek és ifjúsági korosztály számára. E programelemek megvalósulásáról, szakmai értékelésének eredményeiről adunk számot jelen fejezetben az általános foglalkoztatási helyzetkép ismertetése után.

Foglalkoztatási helyzetkép a Gyerekesély program járásaiban

A járási programok megtervezése az elődprojekt után, 2015 és 2016 között zajlott, ennek megfelelően a tervezés az akkori helyzetre, kihívásokra válaszolt. Ezek közül pedig az egyik legalapvetőbb problémának az alacsony foglalkoztatottság bizonyult. Az MTA TK Gyerekesély-kutató Csoport 2013-2014. évi adatfelvétele alapján az elődprojekt célterületén, a gyermekes családok felnőtt tagjai körében a foglalkoztatottak aránya 44 százalék volt, közfoglalkoztatottak nélkül pedig csupán 35 százalék, míg a háztartások több mint egynegyedében (28%) egyáltalán nem lehetett találni foglalkoztatottat. Összességében a gyerekek közel egyharmada élt alacsony munkaintenzitású²² háztartásban. A nyilvántartott

---

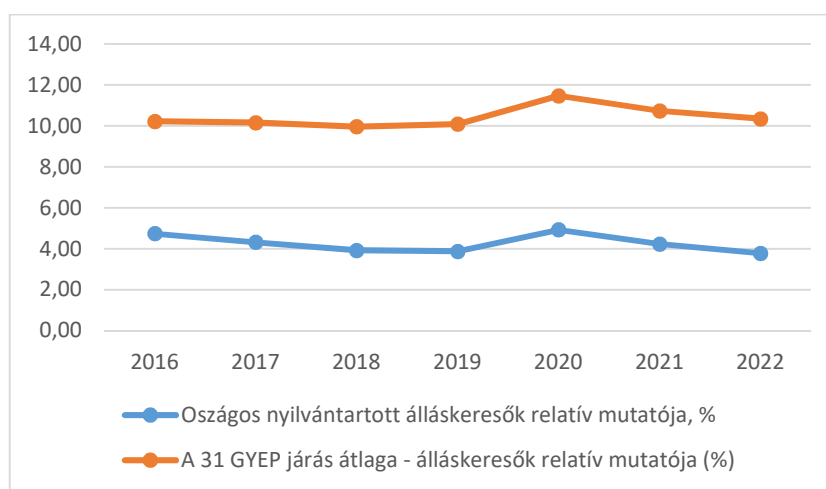
²² Alacsony munkaintenzitásúnak vagy munkaszegénynek nevezzük azokat a háztartásokat, ahol a felnőtt családtagok az éves lehetséges munkaidőnek csak legfeljebb ötödében dolgoznak.

álláskereső aránya²³ a vizsgált térségekben 2013-ban közel kétszerese (12,4%) volt az országos átlagnak (6,4%). A munkanélküliség pedig nemcsak magasabb volt az országos átlagnál, de struktúrája is kedvezőtlenebb volt. Az álláskeresőkn belül az országosnál magasabb volt az alacsony iskolázottságúak, valamint az egy éven túli álláskereső aránya is²⁴.

Foglalkoztatottság tekintetében 2016–2022 között, a Gyerekesély Program jelenlegi időszakában javuló tendencia jellemezte Magyarországot. Mind az aktivitási, mind a foglalkoztatottsági arány folyamatosan növekedett, míg a munkanélküliség alakulása csökkenő tendenciát mutatott. Az adatokat megvizsgálva ugyanakkor az is látszik, hogy e trendben 2020-ban törés keletkezett, és az enyhe javulás ellenére, a munkanélküliségi ráta 2022-re még nem állt vissza a COVID-járvány előtti időszak szintjére. (KSH STADAT 2023)

A leghátrányosabb helyzetű járásokban a foglalkoztatottsági helyzetkép jóval kedvezőtlenebb az országos átlagnál. Míg 2016-ban a foglalkoztatottak aránya az állandó népességhez viszonyítva Magyarországon 45 százalék, addig a 31 LHH járásban 39 százalék volt; a munkanélküliek aránya 3,1 százalék szemben az országos 2,5 százalékkal (KSH Mikrocenzus 2016). A nyilvántartott álláskereső relatív mutatója²⁵ pedig az LHH járások tekintetében átlagosan 5,5-6,5 százalékkal haladta meg az országos átlagot 2016 és 2022 között (1. ábra).

1. ábra: Nyilvántartott álláskereső relatív mutatója Magyarországon és a 31 LHH járásban 2016–2022 között (%)

Forrás: TEIR adatbázis, 2023

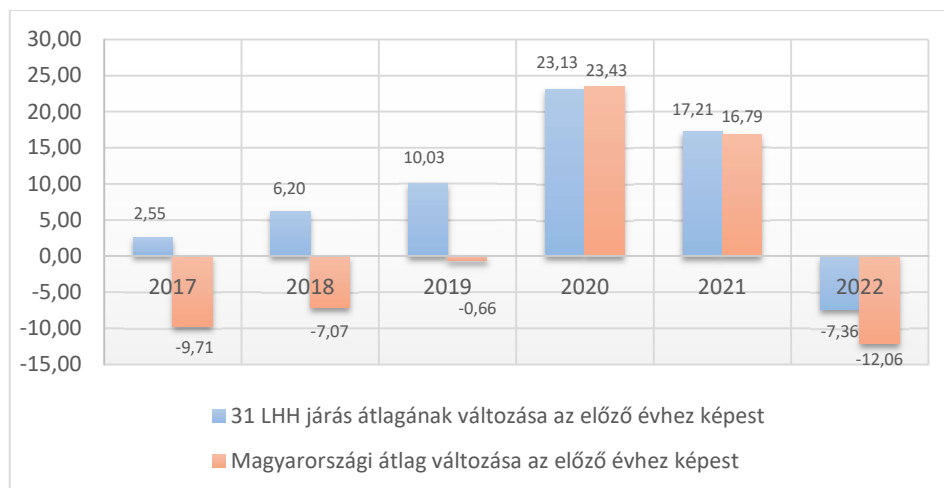
²³ Nyilvántartott álláskereső aránya a 15-61 éves korú népességben belül, forrás: TEIR.

²⁴ Lásd részletesebben az elődprojekt értékelő tanulmányában (Husz 2016).

²⁵ Ez a mutató megadja a nyilvántartott álláskereső arányát a munkavállaló korú népességszámhoz viszonyítva az adott területi egységre vetítve.

A tartósan, azaz 180 napnál hosszabb ideje nyilvántartott álláskeresők száma és annak változása még nagyobb mértékben eltér az országos átlagtól. Míg 2016-2017 között Magyarországon átlagosan csaknem 10 százalékkal csökkent a 180 napnál hosszabb ideje állást keresők száma, addig az általunk vizsgált leghátrányosabb helyzetű járásokban 2,5 százalékkal nőtt, és ez a nagymértékű különbség egészen 2020-ig jellemző volt. 2021-2022 között pedig az látható, hogy a COVID járvány utáni visszarendeződés az általunk vizsgált térségekben jóval lassabb ütemű, mint országos szinten. (2. ábra)

2. ábra: A 180 napnál hosszabb ideje nyilvántartott álláskeresők számának változása az előző évhez képest 2016–2022 között (%)

Forrás: TEIR adatbázis, 2023 alapján saját számítás és szerkesztés

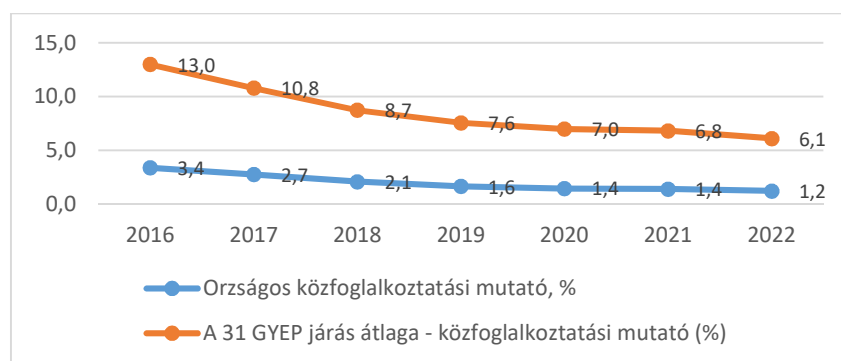
Az álláskeresők nemcsak többen vannak az LHH járásokban, de végzettségük is alacsonyabb, ami megnehezíti az elhelyezkedésüket. Míg a legfeljebb nyolc általános iskolai osztályt végeztek 2016-ban országos szinten az álláskeresők 42,5 százalékát tették ki, addig az általunk vizsgált 31 járásban ez az arány 55 százalék volt (ami 2022-re 56% lett). (TEIR 2023 adatai alapján)

A legalacsonyabb foglalkoztatási ráta az alacsonyan iskolázottak mellett a romák körét jellemzi Magyarországon. (Bernát–Gábos, 2018) Részvételük a munkaerőpiacon 2017-ben nem haladta meg a 45 százalékot annak ellenére, hogy az utóbbi tíz év során ez az arány folyamatosan nőtt. E növekedésben a közfoglalkoztatásnak jelentős szerepe volt: a romák foglalkoztatottsági aránya 2013 és 2017 között 26 százalékról 45 százalékra nőtt, amiből a közmunkában foglalkoztatottak aránya 16 százalékot tett ki. (Lásd Bernát–Gábos, 2018: 30-31)

A közfoglalkoztatottak számának ilyen mértékű felfutása a 2010 és 2014 közötti felzárkóztatáspolitikát jellemző, közfoglalkoztatáson alapuló integrációs modellnek köszönhető. Ezt követően a kormányzati direktívákkal összhangban elkezdődött a foglalkoztatottak „kivezetése” a közmunkaprogramokból, melynek célja, hogy minél több munkavállalót átirányítsanak az elsődleges munkaerőpiacra. (Csoba–Sipos, 2020, 2021, Hamza et al., 2018, Kiss–Rácz, 2022, Koltai–Rácz, 2019, Molnár et al., 2018, Váradi, 2016)

Míg tehát 2016-ban a közfoglalkoztatási mutató (3. ábra) az általunk vizsgált járásokban még 13 százalékos volt²⁶ (10%-kal meghaladva az országos átlagot), a fentiekben leírt folyamatok következtében a ráta a következő öt év alatt felére csökkent. 2022-re a közfoglalkoztatottak aránya a munkaképes korú lakosságnak az LHH járásokban 6 százalékosat, míg országos szinten már csak 1,2 százalékosat tette ki. A közmunkaprogramok utóbbi években zajló fokozatos leépítése, a szociális gazdaság támogatási konstrukcióinak átalakítása hozzájárult ugyan a jobb minőségű munkavállalók egy részének elsődleges munkaerőpiacon való elhelyezkedéséhez, de kutatások bizonyítják, hogy az alacsony képzettségű, nehezen foglalkoztatható csoportok nagy része nem tudott kitörni, ők továbbra is maradtak, vagy rövidebb-hosszabb idő után visszatértek a támogatott foglalkoztatás védőhálójába. (Koós, 2021, Kiss–Rácz, 2022)

3. ábra: Közfoglalkoztatási mutató Magyarországon és a 31 LHH járásban 2016–2022 között (%)

Forrás: BM KVHÁT, 2023, saját szerkesztés

²⁶ Molnár et al. (2017) kutatási alapján elmondható, hogy a közfoglalkoztatásra azért is nőtt meg ezekben a térségekben az igény, mert a párhuzamosan zajló önkormányzati rendszer átalakítással, valamint az önkormányzati források beszűkülésével egyre nagyobb lett az igény különböző önkormányzati feladatok közfoglalkoztatás keretében történő ellátására. Kimutatták továbbá, hogy a hátrányos helyzetű járásokban nem egyenletes a közfoglalkoztatottak eloszlása: a hátrányosabb helyzetű települések kevésbé tudják/akarják igénybe venni a közfoglalkoztatási támogatásokat, mint a kevésbé rászoruló települések.

Összességében tehát elmondható, hogy az országos foglalkoztatottsági helyzet javuló tendenciái az LHH járásokban jóval kevésbé, bizonyos csoportok számára egyáltalán nem érzékelhetők. A munkanélküliség ezekben a térségekben jelentősen nagyobb az országos átlagnál, és struktúrája is kedvezőtlenebb, hiszen az álláskeresők között továbbra is jóval magasabb az alacsonyan képzettek és tartós munkanélküliek aránya, valamint több ember dolgozik a támogatott foglalkoztatás keretei között, mint országos szinten.

A Gyerekesély program foglalkoztatási helyzet javítására irányuló tevékenységei²⁷

Annak ellenére, hogy a Gyerekesély program elsődleges célja a szociális szolgáltatások javítása és nem a gazdaságfejlesztés, a megvalósított tevékenységek száma és a részvételi adatok alapján mégis levonhatjuk a következtetést, hogy a foglalkoztatottság javítására – többnyire közvetett módon – irányuló programelemek fontos részét képezték a járási programoknak. Az 5. táblázatban a „gazdasági-foglalkoztatási” néven rövidített programelemek – saját kategorizáción alapuló – négy csoportja látható. A besorolt 106 programelem csaknem felét a gyerekek számára szervezett pályaorientációs, valamint pénzkezelési, gazdálkodási tudást és készségeket fejlesztő tevékenységek teszik ki, de majdnem ugyanilyen arányban valósultak meg hasonló típusú programelemek felnőttek számára szóló tartalommal.

A monitoring adatok – bár más felbontásban állnak rendelkezésünkre – azt mutatják, hogy az idesorolt tevékenységek és szolgáltatások nagy létszámú célcsoportot értek el. A részvételi adatok alapján (Gelencsér 2023) elmondható, hogy a helyi gazdálkodásra, egészséges életmódra irányuló programelemekben 7822 fő vett részt, míg a pályaorientációs tevékenységekben 5659 lakost vontak be a járási programok.

---

²⁷ A fejezet egy részletesebb elemző anyag rövidített, helyenként átszerkesztett változata, lásd Kiss (2023a).

5. táblázat: A gazdasági programelemek kategóriái cél és célcsoport szerint

Tevékenység típusa	Cél/ tartalom	Cél- csoport	Jellemző tevékenységek	Tevékeny- ségek száma összesen	Megva- lósító járások száma
a. Elsősorban foglalkoztatási célú/ jövedelemszerzésre irányuló termelőtevékenység folytatása	jövedelmi lehetőségek bővítése	felnőttek, esetleg családok	saját vagy önkormányzati földön, ingatlanon működő szociális célú vállalkozás	4	4
b. Elsősorban oktatási, közösségi célú, kisléptékű termelőtevékenység folytatása	háztáji gazdálkodási ismeretek bővítése	gyerekek	pl. közösségi kert, Farmovi, stb.	11	11
c. Gyerekek számára szervezett foglalkoztatási (pályaorientációs), pénzkezelési, gazdálkodási tudást, készségeket fejlesztő tevékenység, szolgáltatás	munkaerő- piaci, gazdálkodási ismeretek bővítése	gyerekek	jellemzően gyárlátogatás, pályaorientáció, egyéb rendszeres foglalkozások, stb.	50	25
d. Felnőttek számára szervezett foglalkoztatási, pénzkezelési/ gazdálkodási tudást, készségeket fejlesztő tevékenység, szolgáltatás	munkaerő- piaci, gazdálkodási ismeretek bővítése	felnőttek	jellemzően tanácsadás, tanfolyam, adósságkezelés, pénzgazdálkodás témákban stb.	42	24

Forrás: Saját szerkesztés

a. Foglalkoztatási célú, jövedelemszerzésre irányuló termelőtevékenységek

A foglalkoztatási célú, illetve jövedelemszerző termelőtevékenységek nem tartoznak kifejezetten a gyerekesély programok fókuszába, hiszen erre vannak más célzott források is, mint például a szociális földprogramok, vagy szociális szövetkezeti programok. Mivel azonban szükségletalapú tervezés zajlik a járásokban, illetve célként fogalmazódik meg „a szegénység csökkentése érdekében a családi gazdálkodási stratégiák átalakítása, jövőkép kialakítása” így ezek a jövedelemszerző tevékenységek is támogatást nyerhettek. Hozzátesszük azonban, hogy bár a program zárásakor négy járásban jelezték hasonló program megvalósulását, ezek közül csupán egy olyan van, amelyik bizonyosan a Gyerekesély program keretei között jött létre és működött a későbbiekben is.

A dél-dunántúli járásban megvalósuló foglalkoztatási tevékenység mintaprogramnak is tekinthető módszerei, valamint félidős és záró eredményei alapján²⁸. Az elődprojektben 2011-ben hét fővel megalakult a szövetkezet célja az volt, hogy meglévő hagyományokra építve megélhetési forrást, lehetőséget és mintát biztosítson az embereknek, amit intenzív gyümölcsstermesztés formájában valósítottak meg. Tíz főt kiképeztek²⁹, akik közül végül hatan dolgoztak a szövetkezetnél két éven keresztül. 4,5 hektár³⁰ bérelt földön gazdálkodik a szövetkezet, a legmodernebb technikával intenzív gyümölcsstermesztést folytatnak, a munkát szakképzett kertész segíti. Korábban a gyümölcsöt nyersen értékesítették, 2013 óta azonban gyümölcsfeldolgozó üzemmel is bővültek, azóta lekvárokat is állítanak elő (kb. 5-6.000 üveggel évente). Mára nullszaldóssá vált a szövetkezet, és bár profitot egyelőre nem termel, állandó jelleggel foglalkoztat 3-4 főt (szezonalan többet is).

A jelenlegi projektszakaszban „szabolcsi” minta alapján kordonos uborkatermesztésbe fogtak. A járás minden településén népszerűsítették a lehetőséget, végül kilenc hátrányos helyzetű gyermeket családdal kezdték meg az együttműködést, amely kör 2021-re 15 családra bővült³¹. A résztvevő családok saját földön gazdálkodnak, a termelőtevékenység megkezdéséhez 200.000 Ft mikrohitelt kaptak (eszközök, palánták, vegyszer stb. formájában), amit két év alatt vissza kellett fizetniük. A hátrányos helyzetű családok jövedelmükhöz képest jelentős összegre, átlagosan 200 folyóméter¹⁶ uborkával 3-4 hónap alatt nagyjából 500.000 forint jövedelemre

---

²⁸ Lásd Kiss-Rác (2022).

²⁹ Egy 670 órás képzésen, amelynek volt elméleti és gyakorlati része is.

³⁰ Ebből egy hektáron cseresznye, egy hektáron nektarin, 1,5 hektáron kajszli, és kb. 1 hektáron eper volt.

³¹ A résztvevők köre változó, a programnyilvántartás szerint 25-30 családdal állnak kapcsolatban, közülük 15 család ment végig a többlépcsős folyamaton, és jutott el a szerződés-kötésig. Néhány résztvevőt a szövetkezet más, szezonális munkákba is bevon.

tehetek szert a hitel levonása után (2021-es célcsoport interjú alapján). A terület növelésére lehetőséget ad a program: van olyan, aki az évek során 400 folyóméterre növelte a területét, és a jövőben ezt is növelni szeretné.

„Mindenki a saját kertjében csinálja, és mindenki annyit fog keresni, amennyit belerak. (...) És viszont a termeléshez mindent megkap. Tehát megkapja a szaktanácsadást, megkapja a vetőmagot, megkapja a fóliát, megkapja a vegyszereket, az uborkahálót, megkapja az öntözési rendszer kiépítéséhez szükséges dolgokat, megkapja a tápoldatokat. Tehát az égvilágon mindent megkap a rendszertől, viszont nem ingyen.” (Gazdasági programkoordinátor, 2021)

A program keretein belül nemcsak eszközöket és vetőmagot, hanem folyamatos szakmai támogatást és mentorálást is biztosítottak a résztvevők számára, ami az elkötelezettség, programban tartás miatt fontos. Az értékesítés kardinális része a munkának, ezt a terepmunka időszakában a gazdasági program koordinátor (egyben szövetkezetvezető) maga végezte, ami komoly idő- és energiaráfordítást igényelt. Annak ellenére, hogy a program a résztvevő családok számára jelentős jövedelemnövekedést eredményezett, a bevonás és programban tartás nem volt egyszerű feladat a megvalósítók számára. Az interjúk tanúsága szerint ez nem működik másként, mint folyamatos szakmai jelenléttel, segítséggel. Kérdés továbbá a program fenntarthatósága, hiszen mind az alapanyagok és eszközök, mind a szakértelem megfizetése jelentős anyagi forrást igényel.

b. Oktatási, közösségi célú, kisléptékű termelőtevékenység folytatása

Oktatási vagy közösségi célú kisléptékű, saját fogyasztásra irányuló termelési tevékenység elősegítése a program végéig tizenegy járásban valósult meg. Ezek közül három esetben háztáji, öt helyen közösségi kiskertek művelése zajlik, továbbá három járás óvodáiban, iskoláiban gyerekeknek szóló ismeretterjesztő foglalkozás és közös kiskertművelés valósult meg. A kiskertprogramok kapcsán elmondható, hogy bár nagy létszámú célcsoporttag vett részt ezekben, - az előző fejezetben bemutatott jövedelemszerzésre irányuló termelő tevékenységekhez hasonlóan - bevonásuk és programban tartásuk nem volt zökkenőmentes, ami nagy valószínűséggel kihatott a szakmai megvalósítás sikerességének megítélésére is. Ehhez képest az óvodákban, iskolákban zajló kiskert programok mind a szakmai megvalósítást, mind a bevonást illetően a legsikeresebbek közé tartoztak a szakmai vezetők megítélése szerint.

Az alábbiakban mindkét típust példákkal szemléltetjük a helyszínen készült interjúk és tereptapasztalatok alapján.

A háztáji gazdálkodást elősegítő, saját földterületen megvalósuló programelemek

2018-ban kezdődött az az északkelet-magyarországi program, ahol összesen 8 településről több mint 50 hátrányos helyzetű családot vontak be a kiskertművelésbe, akik 4 család kivételével mind végig benn maradtak a programban. A terepmunka tapasztalatai alapján a programelem sikerességéhez és a családok kitartásához hozzájárult a gondos előkészítés és kiválasztás, valamint a mentorálási folyamat. A mentorok a vetéstől a betakarításig folyamatosan követték a kertművelést, ha valakinek gondja akadt, bármikor fordulhatott hozzájuk. A program munkatársai vették meg a vetőmagokat és a permetszereket, a föld műveléséhez szükséges gépeket pedig a résztvevők kikölcsönözhatték. A termelési programban résztvevő munkatársak minden év júliusában a célcsoporttal közösen baracklekvárt főztek, nyár végén közös lecsófőzés zajlott, augusztusban vegyes savanyúságot készítettek, majd a szezont szeptemberben a szilvalekvárfőzéssel zárták. A (be)főzések után a résztvevők mindig részesültek a közösen elkészített ételekből, termékekből.

A programértékelés³² során kiderült, hogy a résztvevő szakemberek szerint nemcsak azért tekinthető sikeresnek a programelem, mert a szülők megtanulták a kiskertművelés fortélyait, és saját maguknak megtermelik azt, amit azelőtt megvettek, hanem mert ebbe a tevékenységbe a gyerekeket is bevonták, már egészen kicsi kortól. Emellett kiemelték, hogy a célcsoport egyéb kompetenciái, úgy, mint az együttműködés, felelősségvállalás, kommunikáció is fejlődtek, sőt, a tevékenységnek közösségépítő hatása is volt. Egy másik, észak-magyarországi kiskert program példáján kiderült, hogy a mentorálás és szakmai tanácsadás mellett a program megtervezése és előkészítése, a kiválasztás kritériumainak transzparens kommunikációja szintén nagyon fontos feltétele a sikernek, és sok konfliktustól megkímélheti a résztvevő célcsoporttagokat és megvalósító szakembereket³³.

---

³² Lásd Szerepi (2022).

³³ A 26 településről 142 család, összesen 243 fő bevonásával megvalósított program szintén biztosított a családok számára zöldségeket, fűszereket, csemetéket az ültetéshez, valamint szerszámokat – ásót, kapát, gereblyét – a kertek műveléséhez. A programelem indulásakor, az első évben zajlott egy felkészítés, később azonban a tanácsadás szolgáltatás – a COVID hatására – személyes formában nem, csak írásos anyagok és telefonos formában működött tovább, a családok tevékenységére vonatkozóan nem volt közvetlen felügyelet.

Óvodai, iskolai kiskertprogramok

A gyerekesély programok között elsőként valósult meg a Farmovi néven futó tevékenység egy dél-magyarországi járás öt településén, amibe az összes helyi óvodát (később az iskolákat is) sikerült bevonni. Az elődprojekt során 2012-ben az akkori programelem-felelős dolgozta ki négy óvónő és egy koordinátor segítségével egy 120 oldalas anyagban a szakmai koncepciót, amely azóta is folyamatosan bővül, alakul a helyi igényekhez igazodva. A programelem nagycsoportos óvodásokkal zajlott, célja a háztáji gazdálkodás népszerűsítése, a növény- és állatismeret bővítése. A cél nemcsak az, hogy gazdálkodásra ösztönözzék a gyerekeket, hanem hogy megismertessék velük a zöldségeket, gyümölcsöket és az egészséges táplálkozás felé orientálják őket³⁴. A program keretében öt település hét óvodájában alakítottak ki emelt- vagy szabadföldi ágyásokat, ahol a gyerekek gyakorlatban is elsajátíthatták a növénytermesztéssel járó tudást. A tevékenység alapvetően az évszakokhoz igazodva épül fel: tavasztól őszi kerti feladatok, télen pedig a folyamatok szemléltetése, kísérletezés zajlik. A gyerekek nemcsak a gondozásában, de a termés betakarításában és elfogyasztásában is részt vesznek.

„Itt van például csíráztatással kapcsolatos kísérlet. Feltesszük a kérdést, hogy mi kell ahhoz, hogy egy mag kicsírázzon. És akkor betesszük a sötétbe, hidegbe stb., és akkor vizsgáljuk, hogy mi történik. És két hét múlva megnézzük, megbeszéljük, kiértékelünk, és így megyünk tovább. (...) A gyerekek kedvence, hogy mindegyikre ugyanannyi vizet öntünk, és megnézzük, hogy melyik talaj engedi át leghamarabb és hogy mennyit. Többnyire ez mindig szurkolással végződik.” (Interjú járási foglalkozásvezetővel)

Az óvodákban, iskolákban zajló kiskertek művelése és ehhez kapcsolódóan az egészséges életmódra nevelő játékos tevékenységek az egyik leginkább fenntartható programelemnek bizonyultak. Relatív alacsony költségigényük miatt az intézmények viszonylag könnyen tudták integrálni ezeket a foglalkozásokat tevékenységeik közé. A bevont szakemberek több helyen átadták tudásukat, módszereiket a helyi óvónőknek, pedagógusoknak, akik saját kreativitásuk és elkötelezettségük függvényében folytatják a foglalkozásokat. Erre az elődprojekt végén, a korábbi fenntartási időszakban már volt példa, megvalósulása azonban személyiség és affinitás függvénye, és nehezíti a helyzetet a(z) (óvoda)pedagógusok magas fluktuációja.

---

³⁴ Ehhez kapcsolódik a Gyerekesély program egy másik programeleme is, ami kifejezetten az egészséges életmódot és táplálkozást célozza különböző programokkal, foglalkozásokkal. A gyerekek például együtt készítenek gyümölcssalátát, zöldségkrémeket a közösen megtermelt alapanyagokat is felhasználva. Ez iskolások körében is zajlik, ott már kicsit magasabb szintű ismeretek elsajátításával – pl. megtanulják, hogy miben milyen vitamin van, és az mire jó.

c. Gyerekek számára szervezett pályaorientációs, pénzkezelési/gazdálkodási tudást, készségeket fejlesztő tevékenységek

A gazdasági programelemek közül a legelterjedtebbek, a harmadik kategóriába tartozó, gyerekeknek szóló pályaorientációs, pénzkezelési/gazdálkodási tudást, készségeket fejlesztő tevékenységek és szolgáltatások. A program második felében már 50 tevékenységet, szolgáltatást soroltak fel a szakmai vezetők 25 járásban. Ezek közül is a legelterjedtebbek a pályaorientációs foglalkozások (előadás, gyakorlati foglalkozás, tanácsadás) voltak, melyet 23 járásban valósítottak meg. Emellett a gyár- és üzemlátogatások, pályaválasztással kapcsolatos kirándulások valósultak meg 12 esetben, további 10 szolgáltatás különböző életvezetési, gazdálkodási ismeretek, kompetenciák megszerzésére irányult többnyire csoportos közösségi foglalkozás keretében. 4 esetben továbbtanulással kapcsolatos foglalkozás, tájékoztató jellegű tevékenység valósult meg. Ezek a programelemek jellemzően nagyszámú település bevonásával zajlottak, több esetben a járás összes iskolája bekapcsolódott.

A gyerekeknek szóló gazdasági-foglalkoztatási programelemek közül legnagyobb arányban pályaorientációs tevékenységek zajlanak, melynek gyakorlati része a munkahelyek, gyárak látogatása. Mivel a programfelhívásban a folyamatjellegű tevékenységek³⁵ számíthatók be az indikátorok teljesítéséhez, így több esetben – szerencsés módon – a pályaorientációs tevékenységet nem frontális, egyszeri előadással „tudták le”, hanem több alkalmas, folyamatkövetéses csoportos, vagy akár egyéni foglalkozás keretében valósították meg, többféle módszertant alkalmazva.

„Az iskoláknak kevés idejük marad a tanulók személyes pályairányultságának feltérképezésére, erre irányultak ezek a foglalkozások, ezáltal remélve a középiskolai lemorzsolódás csökkentését” (Interjú járási szakmai vezetővel)

Egy kelet-magyarországi járásban a pályaorientációs tevékenység részét képezte a diákok képességeinek tesztekkel történő felmérése, emellett egyéni tervek kialakítása, munkaerő-piaci tanácsadás is zajlott. A tevékenységbe tartozik az önéletrajz készítése, valamint esetenként egyéni tanácsadás is. A tevékenység minden osztály esetében 5 alkalommal valósult meg.

Néhány esetben azonban gondot okozott, hogy az iskolák a kötelező jelleggel lebonyolított pályaorientációs kötelezettségeik miatt nem voltak nyitottak a Gyerekesély programmal való

---

³⁵ Ez azt jelenti, hogy egy gyerekeknek legalább ötször kell részt vennie az adott tevékenységben.

együttműködésre, továbbá a COVID-járvány nagyon sok helyen megnehezítette, vagy szinte ellehetetlenítette a munkahelyekre, gyárakba való bejutást. Több esetben jelezték, hogy a pályaorientációs szolgáltatás minősége nagyban függ az előadók, szakemberek felkészültségétől és hozzáértésétől. Előfordult, hogy olyan, nem kifejezetten erre szakosodott kollégák tartották a foglalkozásokat, akiknek nem sikerült megtalálni a gyerekekkel a hangot. A legnagyobb sikert az egyéni, folyamatkövetéssel zajló komplex tanácsadási, pályaválasztási szolgáltatások érték el, valamint azok a tanulmányi kirándulások, munkahelylátogatások, melyek a gyerekek számára vonzó és hasznos szakmákat, pályákat mutattak be.

11 esetben – főként közösségi házakban – életvezetési, gazdálkodási ismeretek átadását célzó rendszeres foglalkozások is zajlottak, ezek többnyire kötetlen, játékos formában valósultak meg. A programelemek sikerességét növelte, amennyiben gyakorlatias módon, személyes példákkal sikerült a gyerekek érdeklődését felkelteni.

d. Felnőttek számára szervezett foglalkoztatási, pénzkezelési/gazdálkodási tudást, készségeket fejlesztő tevékenységek

Összesen 42 felnőtteknek szóló foglalkoztatási, pénzkezelési/gazdálkodási tudást, készségeket fejlesztő tevékenység, szolgáltatás valósult meg 24 járásban a szakmai vezetők információi alapján. Háztartásgazdálkodási, pénzkezelési ismereteket 13 esetben tanítottak, tíz járásban zajlott adósságkezelési tevékenység, hét helyen munkaerőpiaci-tanácsadás, vagy képzés, kompetenciafejlesztés működött, 12 helyen csoportos és egyéni foglalkozások zajlottak. Ezek közül a legtöbb a háztartásgazdálkodás, pénzkezelési ismeretekre irányuló tevékenység és különböző változó tartamú foglalkozás keretében zajlott (pl. szülőklub, Tudatosabb életért klub), többnyire közösségi házakban. Területi lefedettségét illetően kiterjedt programelemekről van szó, több esetben a járás összes településén elérhető volt ez a szolgáltatás.

A felnőtteknek szóló szemléletformálást, gazdálkodási ismeretek növelését célzó gazdasági programelemek szakmai szempontú értékelése elmaradt az előbbieken elemzett, főként a gyermekeknek szóló programelemek megítélésétől³⁶. A problémák többnyire abból adódtak, hogy a pénzkezelés, életstílussal kapcsolatos kérdések érzékeny témát jelentenek, az emberek

---

³⁶ Míg a szakmai megvalósítást átlagosan 4,13-ra, addig a célcsoport bevonását 3,87-re értékelték a szakmai vezetők az ötös skálán.

nem szívesen beszélnek arról, ha adósságuk, problémájuk adódik, és nehezen fogadják egy külsős véleményét, tanácsát ilyen ügyben. Többen beszámoltak róla, hogy nagy gondot okoz a célcsoport bevonása ennél a programelemnél, nem sikerül elfogadtatni magukat, vagy nem érzik sikeresnek a tevékenységet.

A bevonás nehézségét gyakran a célcsoport motiváltságának hiánya okozza, amit vannak, akik a programelem érzékelhető hasznosságával, alkalmazhatóságával, esetleg életidegenségével magyaráznak.

„Az érdeklődés hiánya miatt a célcsoport bevonása nehézkes, a bevont személyek megtartása szintén. A bevonni kívánt célcsoport motiválatlan a szolgáltatásra. A klubfoglalkozásban történő részvétel javakat nem termel számukra, a tanácsadás és gazdálkodási ismeretek elsajátítása nem elég hasznos számukra.” (Interjú járási szakmai vezetővel)

A programok egyharmada ezzel szemben kifejezetten sikeresnek ítélte meg ezeket a tevékenységeket. Közöttük vegyesen lehet találni adósság- vagy végrehajtási tanácsadást, jogi segítségnyújtást illetve háztartás- és pénzgazdálkodási foglalkozásokat is. A pozitív példák többségében hangsúlyozták, hogy azok sikeressége a gyakorlatias, használható tudásban és praktikákban rejlett.

„A programelem megvalósítása gyakorlatias volt, háztartási, pénzgazdálkodási ismeretek átadása elsősorban példák, saját gyakorlat alapján történt. Ennek eredményeképpen már receptek, takarítási praktikák megosztása történt a foglalkozások során, továbbá a bevontak az elkészített ételeket, süteményeket behozták, hogy megkínálják társaikat.” (Interjú járási szakmai vezetővel)

Fontos szempont volt továbbá a rugalmas, célcsoport igényeihez alkalmazkodó megvalósítás, a felmerülő kérdések interaktív, kötetlen formában történő feldolgozása. Ehhez azonban rátermett szakemberek és hosszabb idő, több találkozás szükséges. Ebben a tekintetben azok a közösségi házak voltak előnyben, amelyek már az elődprojektben is működtek, és ahol a célcsoport tagjai folyamatosan bejártak a közösségi házba ügyeket intézni, megvolt a folytonosság és a bizalom az ott dolgozók iránt. Az interjúk alapján felmerült az is, hogy az adósságkezelésre, pénzgazdálkodásra irányuló programelemeket nem célszerű a családsegítő vagy gyermekjóléttel foglalkozó szakemberekre bízni (főként, ha a körzet ellátását biztosító, azaz a hivatalból is kijáró munkatársakról van szó). Ugyanis bármennyire is jó lehet a

kapcsolatuk a családokkal, mégiscsak a „hatóság megtestesítői és képviselői” szemükben, ezért nehezebben osztják meg anyagi, életviteli problémáikat a szolgálatok munkatársaival.

Összességében elmondható, hogy a gazdálkodási-foglalkoztatási programelemek – bár nem tartoztak a kifejezetten népszerű programelemek közé – fontos részét képezték a Gyerekesély programnak, hiszen számos gyereket és felnőttet értek el, és mind a négy programelem típus esetén voltak kifejezetten sikeres megvalósítások. A siker a folyamatkövetésben és mentorálásban, a rugalmasságban, a célcsoport igényeihez való alkalmazkodásban, a rendhagyó módszerekben és a közösségépítő elemek alkalmazásában rejlik, továbbá fontos, hogy a való életben és a munkaerő-piacon hasznosítható tudást szerezzenek a résztvevők.

4. A lakhatás javítása

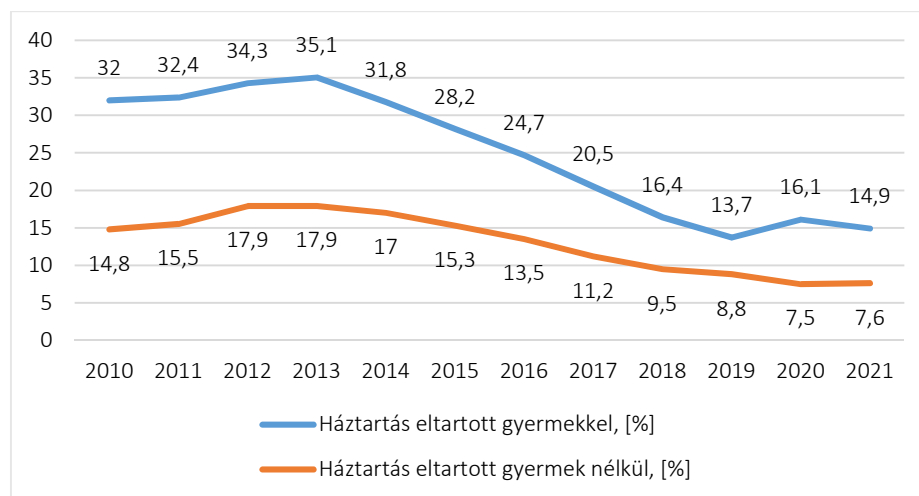
A gyerekek életesélyeit jelentősen befolyásolják életkörülményeik, ezen belül otthoni környezetük és lakóhelyük. A biztonságos és méltó lakókörnyezet elengedhetetlen a gyerekek egészséges fejlődéséhez és a hátrányok csökkentéséhez. A lakhatás javítását a „Legyen jobb a gyerekeknek!” Nemzeti Stratégia is az egyik fejlesztési területként jelöli meg. A gyerekek életminőségét rontja, ha a lakás nem megfelelően fűtött, túlszűfolt, nincsen benne vezetékes víz, beázik, falai vizesek, a lakókörnyezet elhanyagolt, veszélyes, zajos. Továbbá, a gyerekek tanulmányi előmenetelét, iskolai sikerességét és beilleszkedését visszaveti, ha a lakás veszélyes, berendezése ingerszegény, nem adottak a gyerekneveléshez és tanuláshoz szükséges megfelelő tárgyi és környezeti feltételek. A stratégia értelmében a lakhatási szegénység csökkentése érdekében változásokat kell elérni a lakások túlszűfolttsága, minősége, költsége és a lakóhelyi szegregáció terén.

Lakhatási helyzetkép

Bár az Európai Unió tagállamaiban összességében csökkent az energiafogyasztás az elmúlt két évtizedben, még mindig 50 millió embert érint az energiaszegénység. Magyarországon a lakosság 8,5 százaléka él energiaszegénységben, azaz költi a jövedelmének legalább negyedét a lakás 20 °C-ra való felfűtésére és a melegvíz előállítására. (Habitat, 2021)

A lakhatási szegénység másik mérőszáma a lakással kapcsolatos hátralék. 2010-ben még komoly különbségek voltak a gyermekes és gyermektelen háztartások között e téren. Míg a gyermekes háztartások 32 százalékának volt hiteltörlesztéssel vagy lakással kapcsolatos költséghátraléka, addig a gyermektelen háztartásokban a megfelelő arány csupán ennek kevesebb mint a fele, 14,8 százalék volt (4. ábra). A 2012-es rezsicsökkentés után mindkét háztartástípusban alacsonyabb lett az elmaradással rendelkezők aránya. Ez a csökkenés a gyermekes háztartásokban meredekebb volt. A két háztartástípus 2019-ben állt a legközelebb egymáshoz, a COVID-19 világjárvány után pedig az olló kinyílt és távolodás volt érzékelhető. A pandémia a gyermekes háztartásokat rosszabbul érintette, és több hiteltörlesztés és rezszi hátralékot halmoztak fel, miközben a gyermektelen háztartások hátralékai kismértékben csökkentek.

4. ábra: Hiteltörlesztéssel vagy lakással kapcsolatos költségekkel hátralékban lévők a gyermekes és gyermektelen háztartásokban (%)

Forrás: KSH Fenntartható fejlődés indikátorok³⁷

A szegény és nem szegény háztartások lakókörülményei között erőteljes különbségek vannak. A közepes státuszú családokhoz képest az alacsonyabb státuszú gyerekeknek már csecsemőkorukban nagyobb esélyük van arra, hogy alacsonyabb komfortfokozatú, vezetékes víz nélküli háztartásban nevelkedjenek. (Veroszta 2022) A gyerekek sokszor a felnőtteknél rosszabb lakókörülmények között élnek. A Habitat for Humanity 2016-os jelentése szerint a Gyerekesély program indulásakor megközelítőleg 190 ezer gyermek élt szubstandard lakásban Magyarországon.

A lakáskörülmények minőségét jelzi a túlszűfolttság is. Ebből a szempontból különösen veszélyeztetettek a többgyerekes családok. Napjainkban a gyerekek 31,9 százaléka nő fel túlszűfolt lakókörnyezetben, a teljes lakosságnak pedig – a gyerekekhez képest csupán - 17 százaléka (KSH STADAT). Ez azt jelenti, hogy majdnem minden harmadik gyerek túlszűfolt lakásban él, ahol nem biztos, hogy van saját ágya, szekrénye, asztala, elvonulásra vagy elmélyülésre alkalmas tere, ami a privát szféráját és egyéni időtöltését biztosíthatná.

A lakások méretében némi növekedést tapasztalhatunk 2016-hoz képest. 2020-ban az átlagos lakásméret az összes lakosra vetítve 83, a gyerekekre vetítve 72 m² volt. Növekedett a fürdőszobával rendelkező lakások aránya is. Míg 2016-ban a gyerekek 4,4 százaléka élt fürdőszoba nélküli lakásban, addig 2020-ra ez az arány 2,7 százalékká lett. 2016-ban azonban a

³⁷ <https://ksh.hu/s/kiadvanyok/fenntarthato-fejlodes-indikatorai-2022/2-2-sdg-10#2-abra>

gyerekek tizede még mindig olyan lakókörnyezetben élt, ahol nem volt vízöblítéses WC, 3,6 százalékuk számára pedig nem volt elérhető a folyó víz, és a lakás nem rendelkezett szennyvízelvezetéssel. Ezek a hiányok egészségügyi kockázatokat is jelenthetnek.

A lakókörülményekről járási szinten egyelőre nem elérhetőek a 2022-es népszámlálás részletes friss adatai a Gyerekesély program célterületére vonatkozóan. A 2011-es népszámlálás adatai azt mutatták, hogy a 31 járásban az országos átlagnál (4,2%) közel háromszor magasabb (12,4%) volt a komfort nélküli, és közel kétszer magasabb a félkomfortos lakások aránya (2,6% versus 5%). A vizsgált járásokban a lakások felszereltsége is elmaradt az országos standardoktól. Igen jelentős volt az elmaradás a csatornázott lakóhelyek arányában, ami mindössze 48,4 százalék. Ennél kisebb, de érzékelhető volt a különbség a vízöblítéses WC-vel (84,7% versus 92,6%) és a meleg ízzel való ellátottság (84,9% versus 92,8%) tekintetében. Összességében a 31 járásban minden 6-7. lakos vízöblítéses WC és meleg víz nélküli lakásban lakott, az országban pedig csupán minden 14. lakos. (KSH Népszámlálás 2011)

Fontos kiemelni továbbá, hogy a meglévő, országos hatókörű hivatalos statisztikák sem minden esetben alkalmasak arra, hogy az elmaradott területen élők lakó- és életkörülményeit kellőképpen visszatükrözzék. A rezsihátralékosok között például a legszegényebbek sokszor meg sem jelennek, mivel körükben a legmagasabb a csak szilárd tüzelőanyaggal, például fával fűtők aránya³⁸. A Gyerekesély program járásaiban szerzett tereptapasztalatok ezt szintén megerősítik. A gázra vonatkozó rezsicsökkentés legkevésbé szintén a legszegényebbeket érintette, ezért a magasabb státuszúakhoz képest az elmaradott térségekben – köztük a projekt célterületén – élők rezsiköltségei kevésbé csökkentek. Eközben az általuk felhasznált tűzifa ára folyamatosan nőtt. (Habitat, 2021) A leghátrányosabb helyzetű járásokban általában tehát különösen indokolt a célzott adatfelvételek, helyzet-, igény- és szükségletfelmérések lefolytatása. Erre az elődprojekteken minden kistérségben, a jelenlegi programszakaszban pedig az új belépő járásokban volt lehetőség.

Az MTA TK Gyerekesély-kutató Csoport előprojektben végzett 2013-2014-es felmérései kellően rámutatnak a gyerekek lakókörnyezetének hiányosságaira, a lakhatási- és energiaszegénység jelenlétére. Az elődprojekt 23 kistérségében élő gyerekek megközelítőleg negyede szubstandard lakásban élt. A gyermekes családok több mint negyede lakott

---

³⁸ A fa, szén, brikett és egyéb szilárd tüzelőanyagok kizárólagos felhasználása országosan a legalsó kvintilisbe tartozók 37,3 százalékára jellemző. A vegyes, gázt is felhasználó fűtéssel együtt az alacsony jövedelműek több mint fele használ fát is tüzelőanyagként, és alig harmaduk fűt kizárólag gázzal. (KSH HKÉF 2019)

félkomfortos vagy komfort nélküli, ötöde zsúfolt, több mint két-ötöde beázó vagy vizes falú lakásban. Legalább minden tizedik lakásból hiányzott a fürdőszoba és a vezetékes víz, minden hetedikből a WC. A családok jelentős tartozásokkal rendelkeztek a gázzámla (8%), a villanyszámla (18%), víz-, csatorna, távfűtésszámla (13%) befizetés terén. Minden nyolcadik lakásban előfordult már, hogy az elmaradások következtében kikapcsolták a villanyt az utolsó három évben. Mindezek a hátrányok és hátralekók a romákat fokozottabban érintették. (Husz, 2016) A lakókörülményekben a felmérés óta nem történt drasztikus változás, így a program fő célcsoportját jelentő hátrányos helyzetű gyerekeket és családjaikat megközelítőleg a fenti lakófeltételek jellemezték a programmegvalósítás idején.

A Gyerekesély programot megvalósított 31 járásban 663 szegregátum és veszélyeztetett terület található. Ezek közül 91 helyszínre terveztek közösségi házat, ebből 73-at szegregátumba. (Kocsis, 2020, Marozsán, 2023a) Összehasonlításként: Magyarországon a 2011-es népszámlálás adatai szerint 709 településen 1384 szegregátum található³⁹. A szegregátumokban 84401 lakásban 276244-en éltek, akiknek közel harmada gyerek. (MNTFS 2030, Habitat, 2021) Ez azt jelenti, hogy az országban körülbelül 83 ezer gyerek olyan környezetben élt, ahol magas, 20 és 50 százalék közötti a legfeljebb általános iskolai végzettséggel és rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya a 15-59 éves aktív korúakon belül. A Gyerekesély program célterületén tehát nagyon sok szegregátum koncentrálódik. A 31 leghátrányosabb helyzetű járásban lakosságárányosan az országos átlaghoz képest eleve több gyerek él. A szegregátumokra vonatkozó országos adatokból pedig arra következtethetünk, hogy a projekt célterületén található szegregátumokban még nagyobb, több mint 30 százalékos a gyerekek aránya. Kiemelten indokolt tehát a szegregátumokba gyermekes családokat célzó szolgáltatásokat telepíteni.

A lakhatás javítását elősegítő programelemek

Bár a lakhatási körülmények fejlesztése nem tartozik a Gyerekesély program célterületei közé, a projekt közvetve mégis hozzájárult a felhasználók komfortérzetének javításához. Az otthoni lakókörülmények hiányosságainak egy részét a közösségi házak és terek voltak hivatottak pótolni. Tették mindezt komfortszolgáltatások (fürdés, mosás, főzési és étkezési lehetőség), ügyintézésre, tanácsadásra, tanulásra, játékokra, kikapcsolódásra, rekreációra, csoportos

---

³⁹ Ezen belül egy 2006-os kutatásban 17 olyan falut azonosítottak, ami teljesen gettósodott és szegregátumszerű térséggé szerveződött. (Virág, 2006)

összejövelekre alkalmas terek, helyiségek biztosításával. A helyszínek mellett a közösségi házak és terek a szolgáltatások széles körét kínálták a gyermekeknek és családjaiknak.

A közösségi házak és terek szolgáltatási palettájában fontos szerepet töltenek be az alacsonyküszöbű komfortszolgáltatások. Ezek „*a nehéz anyagi körülmények között élők alapvető higiéniai szükségleteinek kielégítését (pl. zuhanyzási lehetőség), megfelelő ruházódásukat (pl. mosás) és táplálkozásukat (pl. uzsonna) támogatják.*” (Vastagh–Kiss, 2021: 25). A járási programok szakmai vezetői arról számoltak be, hogy a mosás és a helyszíni étkeztetés is a leggyakoribb tevékenységek közé tartozik a közösségi házakban és terekben.

„A mosás és a tisztálkodás elérhetősége nagyon fontossá vált a szegregátumban élő célcsoport számára, mivel otthon csak kevesek rendelkeznek az ehhez szükséges infrastruktúrával (bár van olyan család, aki a program hatására gyűjtött pénzt és vásárolt egy keverőtárcsás mosógépet és centrifugát, felismerve ennek fontosságát). A mosógépek folyamatosan mennek, a családok rendszeresen hozzák 'fel' a ruhaneműt, ágyneműt, plédeket.” (Szerepi, 2022: 139)

„A komfortszolgáltatások közül főként a mosás népszerű a telepeken, újabban szárítógéppel bővítették a házak felszereltségét, zuhanyzásra a nyári időszakban van nagyobb igény. A közösségi terek esetében alapvető, hogy az összes korosztály számára nyújtanak szolgáltatásokat, évek óta kialakult módszertan szerint.” (Kiss, 2022: 54)

A mosáshoz képest a tisztálkodási lehetőséggel ritkábban él a célcsoport, ugyanis a fürdés vagy zuhanyozás igénybe vétele tízből négy házra jellemző legalább heti rendszerességgel. A mosási lehetőséget a házak és terek közel felében naponta használják a családok. Ugyanakkor, a különbségek jelentősek e téren, ugyanis a házak és terek bő negyedében csak havonta vagy annál ritkábban veszik igénybe a mosás szolgáltatást. A mosás és a főzés jellemzőbb a közösségi házként, mint a közösségi térként működő helyszíneken. Rendszeres, jellemzően hetente többször biztosított szolgáltatás a helyszíni étkeztetés. Ez egyfelől sokszor a gyerekek uzsonnáztatását jelenti, másfelől összekapcsolódhat a szintén viszonylag gyakori közös, szemléletformálást és közösségépítést is segítő főzéssel és az ételek közös elfogyasztásával. (Perpék, 2023) A népszerű programelemnek számító nyári napközinek is része volt az étkeztetés, sőt sokszor az egyéb – tanulástámogatás, felzárkóztatás, sport, szabadidős, közösségi, kulturális – programokhoz is kapcsolódott uzsonnáztatás. A járási gyerekesély projektek ezen kívül, akár egy-egy krízishez vagy életeseményhez (születés, továbbtanulás) kapcsolódóan tárgyi adományokkal vagy eszközkölcsonzással (babamérleg, tablet) támogatták

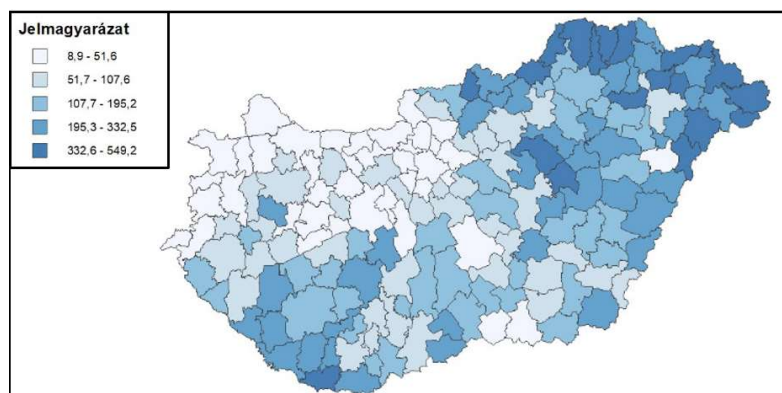
a gyereknevelést, ezáltal némileg fejlesztve az otthoni lakókörnyezetet. A tárgyi adományok egy részét a krízisalapból finanszírozták (lásd alább). Egy-egy esetben az is előfordult, hogy életveszélyessé vált ingatlan felújítását támogatta a projekt, közvetlenül hozzájárulva ezzel lakhatási körülmények javításához.

5. Közösségi-szociális ellátások

Szociális helyzetkép

A szegénység térbeli koncentrációja miatt a Gyerekesély program célterületén jóval magasabb a szociálisan rászoruló gyerekek aránya, mint az ország egészében. Míg 2016-ban Magyarországon ezer 24 év alatti gyerekre és fiatalra 217 gyermekvédelmi kedvezményben (rgyk) részesülő jutott, addig ez a 31 járásban jóval több, 409 volt. Öt évvel később a program célterületén még az országosan csökkenő tendenciák ellenére is magas maradt a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesítettek aránya. Míg 2021-ben országosan ezer 0-24 éves gyerek és fiatal közül átlagosan 157 fő (16%) részesült rgyk-ban, addig a program célterületén 347 fő (35%). A különbség a 31 járási és az országos átlag között még növekedett is az elmúlt években és 2021-ben több mint kétszeres volt. A szociális leszakadás tehát a jobb helyzetű országrészekhez képest nem állt meg, sőt valamivel nagyobb lett. Hasonló tendenciát tapasztalunk akkor is, ha csak a 18 év alattiakat vizsgáljuk. Igaz, hogy a Gyerekesély program járásaiban 2016-tól 2021-re némileg (51-ről 43%-ra) csökkent az rgyk-ban részesülő gyerekek aránya, az még mindig az országos átlag háromszorosa. (KSH TEIR) A 18 évnél fiatalabbak esetében tehát még inkább szembeötlő az országos átlagtól való eltérés, így őket még inkább sújtja a jövedelmi és anyagi nélkülözés a leghátrányosabb helyzetű járásokban.

2. térkép: Ezer 0-24 éves lakosra jutó rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesítettek száma, 2021 (fő)

Forrás: KSH Területi atlasz Térképes Interaktív Megjelenítő Alkalmazás

2016-ban a családsegítő és gyermekjóléti szolgáltatás integrációjával és az ellátórendszer kétszintűvé válásával jelentős reform zajlott le a szociális szektorban. A 2015-ben működött 40 központ mellé további 153 család- és gyermekjóléti központot kellett létrehozni. (Kopasz, 2017) A változás maga, valamint az egyébként is sok adminisztrációra ráakódó, változással járó plusz feladatok megterheltek a szakembereket. A programok tervezése és indulása ebben a változó környezetben zajlott.

A programtervezés időszakában a 31 járásban működött összesen 2 340 szociális szolgáltatás számba vétele után megállapítható, hogy egyes területen az országos átlagnál jobb, más területeken rosszabb a célterület szociális szolgáltatásokkal való ellátottsága. A járások a szociális alapellátások terén voltak jobb helyzetben, a többi szolgáltatás pedig hiányos volt. A különböző ellátási formákat tekintve a legnagyobb elmaradás összességében éppen a gyermekjóléti alapellátások körében volt tapasztalható, ugyanis az ellátások darabszáma 56 százaléka volt az országosnak⁴⁰. A személyes gondoskodás keretébe tartozó szakosított ellátások (eltérési index: 81%) és a gyermekvédelmi ellátások (eltérési index: 87%) szintén kevésbé voltak elérhetőek a járásokban élők számára.

Ha közelebbről, az ellátási típusok szintjén vizsgáljuk a szolgáltatásokat, ennél valamivel kedvezőbb a kép. Az országos állapotnak megfelelő, vagy annál valamivel jobb volt a helyzet a program járásaiban a gyerekek szempontjából olyan fontos területeken, mint a családsegítés és a gyermekjóléti szolgáltatás. Jelentős volt azonban az elmaradás olyan, a gyermeket családot jóllétét növelő intézmények esetében, mint a családi napközi (eltérési index: 37%), bölcsőde (eltérési index: 43%), családok átmeneti otthona (eltérési index: 35%), gyermekek átmeneti otthona (eltérési index: 40%) vagy a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás (eltérési index: 47%). (EFOP-1.4.1 Megvalósíthatósági tanulmány)

Jelenleg a 2016-os reformot követő törvényi előírásoknak megfelelően minden járásközpontban működik család- és gyermekjóléti központ. Bár a program célterületén 2021-ben szám szerint öttel több, 126 szolgálat működött, mint 2016-ban, a szakemberek rendszeresen kapacitáshiányról számoltak be. (KSH TEIR) A forráshiányos központok és a szolgálatok általában a kötelezően biztosítandó minimális létszámmal működnek, illetve a szakemberhiány miatt sokszor e keretek feltöltése is nehézségekbe ütközik. A szakemberek leterheltek, a kapacitások általában csak a tűzoltásra elegendőek. (Kocsis, 2020, Kiss–Perpék, 2022).

---

⁴⁰ Az eltérési index azt mutatja, hogy a járási ellátás darabszáma hány százaléka az országosnak.

Szociális-közösségi ellátások a Gyerekesély programban

A szociális szolgáltatásokban tapasztalható deficitekre a Gyerekesély program komplex módon igyekezett reagálni. A pályázat egyik fő célja a humán – főként szociális - szolgáltatások minőségének javítása, illetve kapacitásbővítése volt, amit a projektek többféle eszközzel értek el. Ilyen eszközök a hiányzó szolgáltatások létrehozása, a meglévő szociális szolgáltatások minőségének javítása, valamint a természetbeni juttatások és a kríziskezelés. (6. táblázat)

6. táblázat: Szociális projektelemek a Gyerekesély programban

I. Hiányzó szolgáltatások létrehozása	Közösségi házak, közösségi terek
	Helyi innovatív módszerek, fejlesztések
II. Meglévő szociális szolgáltatások minőségének javítása	Kapacitásbővítés - hiányzó szakemberek pótlása: családmentor, szociális munkás, családterapeuta, iskolai és óvodai szociális segítő
	Prevenció, kortárssegítés, szaktanácsadás
	Szakemberek együttműködése, erősítése, támogatása: szakmaközi műhely, szakmai műhely, hálózatos együttműködés, érzékenyítés, szupervízió
	Stratégiai szemlélet, szolgáltatáskoordináció: járási stratégia felülvizsgálata/kialakítása
III. Természetbeni juttatások, kríziskezelés	Krízisalap: gyógyászati segédeszközök, tanulástámogató tárgyak, eszközök
	Adományok
	Tárgy- és eszközkölcsonzés

Forrás: Az EFOP-1.4.2 pályázati felhívás alapján saját szerkesztés

Közösségi házak

Közösségi házakat főszabályként a szegregátumokban vagy azok közvetlen közelében kellett elhelyezni, többfunkciós, komplex szolgáltatásokat nyújtó, minden gyerekes család számára nyitott térként. A szigorúbb előírásokkal rendelkező közösségi házak és a valamivel lazább működtetésű közösségi terek egyben a szocializáció, az integráció, a társadalmi részvétel, a viszonyosság helyszínei is. (EFOP-1.4.2 Módszertani útmutató) A program koncepciója szerint a közösségi házak és terek a Gyerekesély program központi, kőházas helyszínei, amik a szolgáltatások sorát integrálják. A tereptapasztalatok szerint ez a koncepció a legtöbb esetben megvalósult a gyakorlatban.

Az alábbi táblázat bemutatja a közösségi házak tevékenységei közül a szociális és közösségi jellegű szolgáltatásokat. Itt nem térünk ki pl. az iskolai felzárkóztatással és tanulástámogatással

kapcsolatos programelemekre, azokról a közoktatási elemekről szóló részben lesz szó. A táblázatban a tevékenységek sorrendje egyben gyakorisági sorrendet is jelöl.

7. táblázat: A közösségi házak és terek tevékenységei és megvalósítási gyakoriságuk (%
N=97)

Tevékenység, szolgáltatás	Naponta vagy hetente többször	Hetente	Havonta vagy ritkábban
Információs szolgálat, ügyintézés	89,7	7,2	3,1
Mosás	64,9	7,2	27,8
Helyszíni étkeztetés	58,8	1,0	40,2
Online programok, Facebook oldal frissítése	46,4	12,4	41,2
Egyeztetés és kapcsolatépítés szülőkkel a család helyzetével kapcsolatban	37,1	13,4	49,5
Főzés	34,0	16,5	49,5
Fürdés	33,0	8,2	58,8
(Munkaidő alatti) napközbeni gyermekfelügyelet	33,0	6,2	60,8
Egyéb (életvezetési, munkaerőpiaci, párkapcsolati, prevenciós, ismeretterjesztő) foglalkozás, előadás felnőtteknek, családoknak	16,5	6,2	77,3
Gyermekneveléssel-/ gondozással kapcsolatos foglalkozás	12,4	17,5	70,1
Szakember által nyújtott tanácsadás felnőtteknek: jogi, adósságkezelési, pszichológiai	12,4	11,3	76,3
Adományozás	11,3	12,4	76,3
Közösségi rendezvény, ünnepség	10,3	9,3	80,4
Ismeretterjesztő, prevenciós előadás felnőtteknek	8,2	11,3	80,4
Kiskert művelés a közösségi ház udvarán	8,2	8,2	83,5
Kert- és háztáji gazdálkodási foglalkozás felnőtteknek, családoknak	6,2	6,2	87,6
Ételosztás	6,2	2,1	91,8
Családgondozói fogadóóra	5,2	17,5	77,3
Védőnői fogadóóra	5,2	5,2	89,7
Egészségügyi vizsgálat, szűrés	3,1		96,9
Munkaügyi központ által szervezett fogadóóra	3,1		96,9
Kirándulás	3,1		96,9
Tábor (napközis, ottalvós)			100,0

Forrás: Perpék (2023)

A Gyerekesély program célterületén 2021 végén 97 közösségi ház és tér működött. Egyharmaduk (34 db) közösségi szolgáltató térként, kétharmaduk (63 db) pedig közösségi

házként funkcionált. A terek egy része meglévő, az elődprojekt(ek)ben már működött, más része - elsősorban, de nem kizárólag az új belépő járásokban - újonnan kialakított helyszín volt.

A kiemelt program egyfelől segítette, másfelől vizsgálta, értékelte⁴¹ a közösségi házak és terek működését⁴². Az online monitoring rendszer adatai szerint a program teljes, közel 100 ezres igénybevevői körén (94 915 fő) belül a közösségi házakban és terekben fordultak meg a legtöbben. Ez csaknem 20 ezer (18 027) főt jelent a közösségi házak, és további 15 ezer (14 565) főt a közösségi terek, ifipontok, játszóházak esetében. (Gelencsér, 2023)

A közösségi helyszíneken a tevékenységek jellemzően - akár egyszerre több célcsoportot mobilizálva - egymással párhuzamosan, nem pedig egymás után vagy egymást kizárva zajlanak. E működési keretben a program munkatársai – a szakmai vezetők véleménye alapján - leggyakrabban *információt* szolgáltatnak és *ügyintézésben* nyújtanak segítséget (7. táblázat). Ez a tevékenység a házak és terek jó részében napi szintű (72,2%). E szolgáltatás fontosságát a tereptapasztalatok is alátámasztják:

„Így a közösségi házban végzett munka átlagosan a következőképpen néz ki: napközben zajlik az ügyintézés, a szociális munka, miközben elérhető a komfortszolgáltatások és az IT pont. Ha valaki munkát akar keresni, vagy egyéb más elintéznivalója akad, a házban dolgozók segítenek neki. Jellemzően ilyenkor zajlanak a szakmaközi megbeszélések, az adminisztrációs munka és a családlátogatások.” (Interjú járási programmunkatárssal, idézi: Pálos, 2022: 32)

„...akár fénymásolni jönnek. Van, akinek otthon telefonja nincs. Nagyon soknak, szegényebbeknek, se telefon, se e-mail cím. ... Igen, orvos, akkor ilyen Digi internet, meg hasonló ügyekben, hát, elmaradás meg internetkikötés miatt ügyet intézni. Bíróságra levelet írni. Tehát ilyen vegyes témájú ügyekben gyakorlatilag.” (Interjú járási programelem vezetőjével, idézi: Kiss, 2022: 60)

A jelenléti komfortszolgáltatásokon túl az *online programok és kommunikáció* is a leggyakoribb tevékenységek között szerepel. Az online platformok fontosságára a pandémia is rámutatott, és a programban való felhasználásukat is fokozta. Tízből négy-öt házban/térben

---

⁴¹ A megvalósítási időszakban a folyamatos kísérés és támogatás mellett évenként szakmai vezetői kérdőívek kerültek lekérdezésre, ami a közösségi házakat is vizsgálta; 2018-ban és 2022-es kérdőíves közösségi ház felmérések zajlottak, további egy célzott kutatás pedig a közösségi házak komfortszolgáltatásaira irányult.

⁴² Jelen fejezetben nem vizsgáljuk tételesen a közösségi házakat, csak az értékelés szempontjából fontos témákra térünk ki. A további részletekért lásd Vastagh–Kiss (2021), Kocsis–Marozsán (2021, 2023a, 2023b), MMSZ (2021), Panyik (2023).

valószínűleg a már tárgyalt komfortszolgáltatások közül a fürdés és a főzés, illetve egyeztetés és kapcsolatépítés a szülőkkel, valamint a napközbeni gyermekfelügyelet. Tízből két-három közösségi házban/térben jellemző legalább heti egyszer olyan, felnőtteket célzó szociális jellegű szolgáltatás, mint a szaktanácsadás, a családgondozás, az adományozás vagy a különböző tematikus foglalkozások. A különböző szakemberek – jogi, adósságkezelési, pszichológiai - tanácsadói, fogadóórái (pl. védőnő), illetve a felnőtteknek szóló – prevenciós, gyermeknevelési stb. - előadások átlagosan havonta vagy annál ritkábban valósulnak meg. Ennél ritkábban volt jellemző az ételosztás, az egészségügyi vizsgálat és szűrés, valamint a munkaügyi központ által szervezett fogadóóra a közösségi helyszíneken. (Perpék, 2023)

A közösségi házak és terek fontos szerepet játszanak a helyiek közösségi életében mind az általuk szervezett rendszeres szabadidős programokon, mind az alkalmi rendezvényeken, tematikus ünnepségeken, eseményeken, ünnepkörökhöz és iskolai szünetekhez kötődő szolgáltatásokon keresztül. A házak több mint fele hetente kínál szervezett szabadidős tevékenységet, döntő többségük (70%) pedig legalább havonta. Havi több alkalommal nyújtanak továbbá életvitellel, egészséges életmóddal kapcsolatos szolgáltatást a házak több mint felében. (Kiss, 2023) Értelemszerűen a szezonális jellegű (kiskertművelés, kert- és háztáji gazdálkodási foglalkozás), az ünnepkörökhöz (közösségi rendezvény, ünnepség), valamint az iskolai szünetekhez (napközis, ottalvós tábor) kapcsolódó tevékenységek ennél ritkábban szerepelnek a közösségi házak és terek kínálatában.

Vizsgálataink szerint a közösségi házak és terek működésében és szolgáltatás-kínálatában összességében nincs nagy eltérés. Ugyanakkor – a már említett alacsonyküszöbű komfortszolgáltatásokon kívül - különbséget tapasztalunk például olyan, a szociális területet érintő tevékenységek terén, mint a jogi, adósságkezelési, pszichológiai szaktanácsadás, ismeretterjesztő, prevenciós és egyéb előadások, foglalkozások. A felsorolt szolgáltatásokat gyakrabban nyújtják a közösségi házakban, mint a közösségi szolgáltató terekben. Az eltéréseket részben a két intézménytípusra vonatkozó eltérő szabályozás magyarázhatja. Bár a közösségi házak valamivel jobban ellátták a szociális funkciókat, az enyhébb szabályozás sokszor gördülékenyebb működést eredményezett a közösségi terekben.

A Gyerekesély projekt zászlóshajóiként a közösségi házak és terek egyértelműen továbbműködtetésre- és támogatásra érdemesek. Maga a program, általában a kőházas helyszíneken keresztül összekötő, híd szerepet játszott egyfelől a különböző intézmények, szolgáltatók egymás közötti, másfelől az intézmények és a családok közötti kommunikációban.

Ez a híd szerep a pandémia idején felerősödött. A közösségi házak helyszínének megválasztása kulcskérdés a sikeres működés szempontjából. A programmegvalósítás nagyjából 15 éves tapasztalatai azt mutatják, hogy a szegregátum vagy a szegregált településrész a megfelelő helyszín, mivel gyorsan és könnyen, gyalogosan megközelíthető a program közvetlen célcsoportját jelentő hátrányos helyzetűek számára. (Marozsán, 2023b) A település központjában vagy frekventált helyen való elhelyezés mellett az szólna, hogy a ház így nagyobb eséllyel tölthetne be integrációs szerepet. A tapasztalatok szerint azonban ezek a helyszínek általában távol vannak a szegregátumtól, és emiatt nem (sem) látogatják őket a szegényebb családok és gyerekek, és a különböző társadalmi rétegek interakciója nem jön létre.

Innovatív módszerek alkalmazása

A helyi innovatív fejlesztések keretében a pályázati felhívás elvárását fogalmazott meg *innovatív módszerek kidolgozására és alkalmazására*. Az innovatív kezdeményezések egy része szociális területhez kapcsolódott, mások a közoktatás jobb eredményességét igyekeztek elősegíteni.

A gyerekesély programban meghonosodott, innovatívnak tekinthető, de legalábbis helyben újszerű megoldások egy része komplex, sokszereplős, rugalmas megoldás, ami jól illeszkedik a program szellemiségéhez. Egyes esetekben a rendhagyó és flexibilis gyakorlatok egy-egy civil vagy egyházi szervezethez kapcsolódnak. Az, hogy a projektgazda önkormányzat/társulás harmadik szektorbeli szervezettel nyújt szolgáltatásokat és szervez programokat, már önmagában is hordoz innovatív elemeket. Ezek a partnerségek általában jótékonyan hatottak a projektmegvalósításra. A karizmatikus személyek, elkötelezett és beágyazott kulcsemberek szintén motorjai lehettek és voltak egy-egy új kezdeményezésnek.

Számos innovatív tevékenység a közösségi házakhoz és terekhez köthető. Az egyik ilyen a Hegyháti járásban motivációs eszközként használt „vaszari pénz”, amelyet különböző feladatok elvégzése után kaphattak a gyerekek a közösségi házban⁴³. A „vaszari kötvény” pedig a pénzkezelési és gazdálkodási ismeretek átadását és bővítését célozta. (Pálos, 2022) Egy másik példa a sokrétű funkciókat betöltő közösségi terekre egy, a tinédzsereket megcélzó klub, a Kamasztanya az Ózdi járásban. A Kamasztanya lehetőséget ad külső önkéntes programban való

---

⁴³ Az online monitoring rendszer adatai alapján a kisvaszari közösségi háznak a teljes program során 115 (0-17 éves) gyermek igénybevevője volt.

részvételre, és ifjúsági csoportokat hoz helyzetbe és juttat támogatáshoz terveik megvalósítására⁴⁴. (Kocsis, 2020)

Sok esetben szintén a közösségi házakhoz kötődött, de egyes projektek egészére jellemző volt a pandémia idején mutatott reszponzivitás. Több kreatív megoldás született a foglalkozások, programok megtartására, a digitális kompetenciafejlesztésre, a tanulók és a tanulás megtámogatására, az iskola és a családok közötti kapcsolattartásra, a családok szükségleteinek gyors felmérésére és kielégítésére. Szigorúan véve ezek nem kidolgozott innovatív módszerek, hanem inkább a program rugalmas reagálását mutatják:

„Izgalmas innovatív megoldás volt például a játszótéri kavalkád program, amely lényege, hogy a zárt térből ad-hoc közösségi terekbe, azaz a játszóterekbe helyzeték ki a programjaikat. Ez olyan sikeres lett, hogy még a korlátozásokat követően is fennmaradt.” (Interjú járási program munkatárssal, idézi: Csurgó, 2022: 127)

„A COVID kezdetén a terepet jól ismerő kollégák felmérték a családoknál rendelkezésre álló eszközöket, és ahol kellett a GYEP közbenjárására a helyi vezetés beköttette az internetet vagy rendelkezésükre bocsátott tabletet. Ebben a folyamatban az iskolai szociális munkás oroszlánrészt vállalt. Elérték, hogy egy gyermeket sem tévesztettek szem elől a karantén idején. ... Az iskola, ahova jártak a gyerekek utána köszönő okleveleket is adott a munkatársainknak, mert nélkülük nem ment volna.” (Interjú járási szakmai stábtaggal, idézi: Pálos, 2022: 28)

Innovatív kezdeményezés az a komplex fejlesztési program a Nyírbátori járásban, ami a szociális és fejlesztő szakemberek hatékony együttműködésén alapszik. Ez alsó tagozatosoknak szóló mozgásfejlesztést, és felsősöknek szóló önismereti, életvezetési tanácsadást jelentett. A módszereket a pedagógusok is átvehették. (Kocsis, 2020) A több elemből álló (sport, mentálhigiéné, tanszoba, korrepetálás, informatikai képzés) „roma fiúk” és a családi mentorálással egybekötött „roma lányok” programelemek szintén újítóak. (Szerepi, 2022) A „roma fiúk” programban összesen 158 gyerek és fiatal vett részt. (OMR 2023) Innovációnak tekinthető a hiányzó szolgáltatások pótlására életre hívott „mobil csoport”, ami 8 nyolc főből álló szakembergárda. A csapatot egy gyógypedagógus, egy pszichológus, egy jogász, egy szociális munkás és négy védőnő alkotja. (Kiss, 2022) Az egyik járásban pedig hatékony,

---

⁴⁴ Az online monitoring rendszer adatai szerint összességében az Ózdi járásban az „ifjúsági kezdeményezések támogatása” elnevezésű átfogó szolgáltatást 581 (18 év alatti) gyerek vette igénybe.

szorosan együttműködő kétfős csapatot alkotott az iskolapszichológus és az iskolai szociális munkás, illetve egy tágabb kör is bevonódott a munkájukba.

„A közös munka során kialakultak olyan jó gyakorlatok, hogy bizonyos időközönként (havonta, kéthetente) adott iskola napján 10 órára bejönnek a családsegítő kollégái is, és ilyenkor az iskolaigazgató és az iskolai gyermekvédelmi szakember jelenlétében közösen tartanak esetmegbeszélőket.” (Pálos, 2022: 36)

Újító szemléletet alkalmazott a zene-, tánc- és sportfoglalkozásokon alapuló TÜCSÖK (tehetség, ügyesség, csoport, öröm, kitartás) program, amelyben az oktató mellett a szociális munkás is részt vesz, és közösen végzik a családlátogatásokat. A Derecskei járásban megvalósult program elősegíti a jövőtervezést, a célok kitűzését és közösségi élményt is nyújt. Az online monitoring rendszer adatai szerint a TÜCSÖK program elsősorban a 6-13 éveseket célozta, és összesen 282 gyereket és fiatalt ért el.

Egyéb szociális programelemek

Bár a közösségi házak a gyerekesély projektek központi elemei, és fontos szerepet töltenek be a szociális-közösségi ellátások területén, a program számos további eszközzel támogatta a szociális ellátórendszer működését. Kiemelendő a program hozzájárulása a járási óvodai és iskolai szociális munkához, amivel összesen közel 7 ezer gyereket értek el. Tízezres nagyságrendű továbbá azok száma (17 236 fő), akik prevenciót célzó programon vettek részt. Ezek egy része bizonyosan a család- és gyermekjóléti központok munkáját egészíti ki. Népszerű programelemek voltak a nyári napközök (14 723 fő), valamint a sport-, szabadidős és kulturális programok (13 764 fő). (Gelencsér, 2023)

A gyerekesély projektek többféle megoldást alkalmaztak a szociális szolgáltatások minőségének javítására, illetve a hiányzó kapacitások pótlására. Ezek közül az egyik a hiányzó, új tudás becsatornázása egy-egy szakember alkalmazásával, státusz létrehozásával. További módszerek a család- és gyermekjóléti központokban és szolgálatokban betöltetlen álláshelyek betöltése, szociális asszisztensek alkalmazása, valamint a már alkalmazásban álló részmunkaidős szakemberek feladatainak kibővítése plusz munkaidőben. Több járásban megvalósult így óvodai és iskolai szociális segítők, iskolamentorok, családmentorok alkalmazása. Korábban számos járásban hiányzott a jogi, adósságkezelési, életvezetési, pénzkezelési, pszichológiai szaktanácsadás. Ezek sok esetben a közösségi házban valósultak

meg (lásd fentebb). (Kocsis, 2020, Kiss–Perpék, 2022). Jó gyakorlatokat találunk ezen a téren például a Barcsi, Sellyei, Mezőcsáti és Hegyháti járásokban. A szociális programelemek sikerének egyik kulcsa a projekt és a központ/szolgálatok hatékony együttműködése volt.

„... azért voltunk sikeresek, mert akár közösségi házak, napközi, családsegítők és a pszichológus, szociális munkás együtt, közrefogva a családokat, tudott eredményeket elérni.” (interjú helyi járási szakemberrel) Egy egyértelmű kapacitáshiánnyal küzdő hivatalos ellátórendszer mellett a GYEP kötelékében meg tud jelenni egy olyan családokat támogatni kívánó hálózat, mely odaforduló, nyitott, friss attitűddel dolgozik. Ennek a másságát és többletét az általam megkérdezett szülők is érzékelték, visszajelezték. Ez a típusú munka az, melynek preventív hatásához nem férhet kétség. (Pálos, 2022: 37)

„Összességében tehát a ... családsegítő és gyermekjóléti központ vezetőjének (és munkatársainak) kardinális szerepe volt a program lebonyolításában. A tervezéstől kezdve, az átmeneti időszakok biztosításán keresztül, a szolgáltatások megszervezéséig és lebonyolításáig részt vettek minden munkafázisban és a vezető szakmai koncepciója erőteljesen érvényesült végig a program során. (Kiss, 2022: 51)

A szakmai vezetők a program sikeres tevékenységei között tartják számon a halózatodosást, a szakmák közötti és szakmán belüli együttműködést, a szakemberek támogatását ösztönző programelemeket (részletesen lásd a stratégiai gondolkodással és együttműködéssel kapcsolatos fejezetet a kötetben). Ezeknek a programoknak általában kiemelt résztvevői voltak a szociális szakemberek. (Kocsis, 2023a, Panyik, 2023, Tóth, 2023)

A korábbi programszakaszok tanulságai rávilágítottak arra, hogy a Gyerekesély programba szükséges betervezni egy olyan szolgáltatást, ami az előre nem látható, váratlan események következményeit enyhíti a célcsoport körében. Ezért a pályázati felhívás a helyi innovatív fejlesztések keretében előírta a szükségletekhez igazodó és azokat rugalmasan kielégítő *krízisalap* létrehozását. Az alap céljai között a krízisek megelőzése és kezelése, valamint esélynövelő megoldások támogatása egyaránt szerepelt. A támogatások a Gyerekesély Bizottság döntése alapján jutottak el a célcsoporthoz. 2020-ban 31-ből 28 járásban működött a krízisalap. Az alapban rendelkezésre álló összeget a programok változatos formában használták fel, pénzbeli vagy természetbeni juttatás formájában. A támogatások összege/értéke néhány ezer forint és 100 ezer forint között mozgott. Elterjedt volt a gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök, a gyermekgondozáshoz vagy iskolázathoz szükséges eszközök biztosítása,

de előfordult életveszélyessé vált lakóingatlan felújítása vagy a munkába járási költségének megtérítése is. A krízishelyzetbe került családok sok esetben jelzőrendszeri közreműködéssel kerültek a program látókörébe. A kríziskérelmeket vagy a teljes Gyerekesély Bizottság vagy annak albizottsága bírálta el. (Perpék et al., 2021) A pandémia idején a krízisalap jelentősége felértékelődött, a családok megsegítése érdekében forrásokat is átcsoportosítottak ide. (Perpék–Kiss, 2023a)

Összességében a program érdemben járult hozzá mind a helyi szociális szolgáltatáskínálat és kapacitás bővüléséhez, mind a meglévő szolgáltatások minőségének javításához. Elősegítette a szolgáltatásokhoz való jobb hozzáférést is, például a szakemberek vagy a célcsoport utaztatásával. A projekt terhére sikerült hiányzó szakembereket (óvodai és iskolai szociális munkás, iskolamentor, családmentor, asszisztens) alkalmazni, vagy a meglévők feladatait kibővíteni, így az ellátottságot növelni. A program továbbá új szolgáltatások bevezetésével (pl. jogi, pszichológiai, pályaorientációs tanácsadás) hozzájárulhatott a hátrányos helyzetű családok fennálló problémáinak megoldásához, illetve a problémák megelőzéséhez. A program szellemiségének megfelelően a tanácsadásoknak és az egyéb szociális tevékenységeknek sok esetben a közösségi házak és terek adtak otthont. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a projekt jellegű, rövid távra szóló fejlesztések helyett a szociális ellátórendszer stratégiai szemléletű, hosszú távú fejlesztése tudna tartós megoldást nyújtani a hátrányok leküzdésére és az esélyek növelésére.

6. Koragyermekkorai szolgáltatások

Helyzetkép

Koragyermekkorai intervencióval kapcsolatos szolgáltatásokat több ágazat intézményei nyújtanak, a szolgáltatások egy része az egészségügyhöz, más része a gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézményrendszerhez illetve a közneveléshez tartozik (Kereki et al. 2019). Az egészségügyi rendszeren belül az alapellátást nyújtó védőnők és házi gyermekorvosok mellett számos járóbeteg- és fekvőbeteg-szakellátás kapcsolódik a koragyermekkorai ellátórendszerhez. A koragyermekkorai szolgáltatásoknak a gyermek-egészségüggyel kapcsolatos vonatkozásait a zárótanulmány egészségügyi fejezetében tárgyaljuk. A köznevelés esetében elsősorban az óvodák és a pedagógiai szakszolgálatok kapcsolódnak a koragyermekkorai szolgáltatások intézményrendszeréhez. A gyermekjóléti, gyermekvédelmi rendszeren belül a bölcsődék, a Biztos Kezdet Gyerekházak, a család- és gyermekjóléti szolgálatok, a család- és gyermekjóléti központok és a gyermekvédelmi szakellátás különböző intézményei nyújtanak ilyen szolgáltatásokat. A koragyermekkorai szolgáltatások hozzáférhetőségének javítása (pl. a napközbeni gyermekellátás esetében) a Magyar Nemzeti Felzárkóztatási Stratégia (MNTFS) fontos célkitűzése, és egyes területeken történtek fejlesztések az elmúlt években. Mindezek ellenére továbbra is fennállnak hozzáférési problémák, a szolgáltatások elérhetőségének erőteljes területi egyenlőtlensége jellemző.

A napközbeni gyermekellátásban való részvétel a három éves kortól kötelező óvodáztatás bevezetése következtében a 3-5 éves korcsoporton belül lényegében teljes körűvé vált (2016-ban már a korcsoport 96%-a járt óvodába). A három év alatti korosztály esetében is javult a napközbeni gyermekellátás hozzáférhetősége, hiszen a 2017-es 46 475-höz képest 2022-ben közel 20%-kal több bölcsődei férőhely működött az országban (KSH 2022). Ennek következtében emelkedett a formális napközbeni ellátásban részesülő három éven aluliak aránya, amely a 2013-as 10 százalékról 2022-re 12,9 százalékra nőtt (Eurostat adatbázis⁴⁵). Ugyanakkor még ez is messze elmarad az EU 27 tagországának 35,7 százalékos átlagától.

A bölcsődei férőhelyből nemcsak kevés van az országban, de ezek területi eloszlása is egyenlőtlen. Bár a fejlesztések révén a 2017-es 26 százalékról 2021-re 20 százalékra csökkent

---

⁴⁵ Eurostat adatbázis ilc_caindformal tábla.

a napközbeni ellátáshoz a lakóhelyén hozzá nem férő három éven aluli gyermekek aránya, de így is a korcsoport ötöde él olyan településen, ahol nincs bölcsőde (KSH 2022).

8. táblázat: A bölcsődei férőhelyek és bölcsődébe beíratott gyermekek száma a Gyerekesély program járásaiban, 2022

	Bölcsődei férőhelyek száma	Bölcsődébe beíratott gyermekek száma	Bölcsődébe beíratott gyermekek aránya a 0-2 éves népességben*
Országos adat	55370	50720	18,0%
Sziksói járás	24	24	2,8%
Jánoshalmi járás	14	14	3,2%
Sellyei járás	20	17	4,6%
Ózdi járás	124	90	4,8%
Putnoki járás	30	29	4,9%
Hevesi járás	79	72	5,2%
Fehérgyarmati járás	78	65	5,6%
Szécsényi járás	33	32	6,0%
Csengeri járás	33	27	6,2%
Szigetvári járás	63	53	7,8%
Vásárosnaményi járás	102	97	7,8%
Barcsi járás	54	48	8,1%
Cigándi járás	55	53	8,1%
Encsi járás	89	87	8,1%
Salgótarjáni járás	138	130	8,1%
Mátészalkai járás	186	174	8,3%
Edelényi járás	121	121	8,8%
Hegyháti járás	31	28	9,3%
Gönci járás	56	51	9,4%
Kunhegyesi járás	88	71	9,6%
Nyírbátori járás	148	148	10,0%
Berettyóújfalui járás	141	127	10,2%
Derecskei járás	160	155	10,3%
Szerencsi járás	169	151	11,4%
Mezőcsáti járás	60	61	11,7%
Baktalórántházai járás	81	81	13,6%
Bátonyterenyei járás	76	74	13,7%
Kaposvári járás	477	439	14,8%
Tiszafüredi járás	91	81	16,7%
Sarkadi járás	119	109	20,7%
Kisteleki járás	111	106	24,0%

Forrás: KSH Tájékoztatási adatbázis

*Megjegyzés: A 0-2 éves népesség létszámát a 0-4 éves népesség 60 százalékaként becsültük.

A területi egyenlőtlenségeket jelzi az is, hogy a Gyerekesély program járásaiban jellemzően az országos átlagnál lényegesen alacsonyabb a 0-2 éves korosztályban bölcsődébe járó gyermekek aránya. Az országos átlagot mindössze két járás, a Sarkadi és a Kisteleki járás esetében haladja meg a bölcsődébe beíratott gyermekek aránya, és a járások többségében az országos átlag felénél is alacsonyabb arányokat találunk. Öt járás (Szikszói, Jánoshalmi, Sellyei, Ózdi és Putnoki járások) esetében 5 százaléknál is alacsonyabb a 0-2 éves gyermekek között a bölcsődébe beíratottak aránya (8. táblázat).

A Biztos Kezdet Gyerekházak célcsoportját azok a szegénységben élő gyermekek és szülei jelentik, akik korlátozottan vagy egyáltalán nem férnek hozzá napközbeni gyermekellátáshoz és egyéb jó minőségű szolgáltatásokhoz. A gyerekházak célja, hogy a szegénységben élő gyermekeket segítse képességeik kibontakozásában és megalapozza sikeres iskolai pályafutásukat. A helyi Biztos Kezdet programokat a helyi igényeknek megfelelően a fenti célok elérése érdekében szervezik, és a helyi szakemberekkel és szülőkkel partnerségben biztosítják a szolgáltatásokhoz való hozzáférést. A program négy alapelve a gyermekekkel kapcsolatos szolgáltatások, fejlesztések biztosítása, a szülőkkel való együttműködés, a szakmai partnerekkel, valamint a helyi közösséggel való szoros kapcsolat. A Biztos Kezdet házak különféle szolgáltatásokat nyújtanak, többek között korai prevenciós foglalkozásokat, logopédiai és mozgásterápiát, valamint gyermekorvosi tanácsadást (Keller–Szőke, 2019). A Biztos Kezdet program 2003-ban indult Magyarországon, kísérleti projektként öt helyszínen, később a programot uniós források segítségével több hullámban bővítették. Az Európai Szociális Alap és a Norvég Tudományos Alap támogatásával 2008 és 2011 között összesen 49 Biztos Kezdet Gyerekház jött létre (Németh, 2018). A Biztos Kezdet Gyerekházak száma 2018-ra száznolcra nőtt, és ma már számuk megközelíti a kétszázat. A Biztos Kezdet Gyerekházak 2013 óta az állami gyermekjóléti rendszer részeként működnek.

A szolgáltatásokhoz való hozzáférés területi egyenlőtlenségei nem csak a bölcsődei ellátás esetében jellemzők. Hasonló helyzet a pedagógiai szakszolgálatok koragyermekkorai szolgáltatásainak esetében is, annak ellenére, hogy 2015 és 2020 között nőtt a pedagógiai szakszolgálatoknál korai fejlesztésben részt vevő gyermekek száma (lásd Kereki, 2020). Az Észak-Alföld és Észak-Magyarország régiókban az átlagosnál jóval kisebb a 0–5 évesek között a korai fejlesztésben részt vevők aránya, míg a Nyugat-Dunántúlon az átlagosnál magasabb részvételt mértek. A területre jelentős szakemberhiány is jellemző, a 2019/2020-as tanévben 5027 fő dolgozott munkaviszonyban a pedagógiai szakszolgálatoknál a rendeletben előírt 6307 fő helyett (Kereki, 2020).

Az alábbiakban áttekintjük az EFOP-1.4.2 járási programoknak a koragyermekkori ellátásokkal kapcsolatos programelemeit. Bár a Biztos Kezdet Gyerekházak fejlesztése nem az EFOP-1.4.2. program keretében történt, de a kiemelt program kísérte az EFOP-1.4.3. konstrukciót is, ezért itt kitérünk a Biztos Kezdet Gyerekházakra is.

Koragyermekkori ellátások a járási programokban

Mivel a Biztos Kezdet Gyerekházaknak önálló dokumentációs rendszere van, ezért a járási programok monitoring adataiban a Biztos Kezdet házak igénybevétele nem jelenik meg. Az alábbiakban a Biztos Kezdet Gyerekházakon kívüli programelemeket ismertetjük.

A koragyermekkori fejlesztések fontossága a program pályázati kiírásában többféle kötelező programelem előírásában is kifejeződik. Egyrészt a programoknak kötelező olyan tevékenységeket megvalósítani, ami elősegíti a járás területén nem megfelelő mértékben rendelkezésre álló szakemberek bevonását. Ez a programelem elősegítheti többek között azt is, hogy a koragyermekkori fejlesztésben érintett szakemberek bevonásával a kisgyermek fejlesztésének lehetőségei bővüljenek az adott járásban. Másrészt a koragyermekkori fejlesztések fontossága a projekt kiírásában azáltal is kifejeződik, hogy kötelező programelemként írja elő az olyan tevékenységek megvalósítását, amelyek – az első életévek fontosságát elismerő, a fejlődési hátrányok minél korábbi felismerését és kezelését a szülőkkel és helyi szakemberekkel együttműködésben elképzelő – Biztos Kezdet szemlélet elterjesztését szolgálják.

A járási programokban a hiányzó szakemberek bevonása a koragyermekkori fejlesztés területén jelentheti utazó szakemberek (pl. gyógypedagógus, fejlesztő pedagógus, logopédus, gyógytornász), fejlesztő pedagógusok foglalkoztatását vagy alkalmi jellegű gyermekorvosi, védőnői, gyógytornászi ellátás/szűrés biztosítását. Például a Putnoki járásban a program keretében utazó szakembereket, logopédust, gyógytornászt és pszichológust vettek fel teljes munkaidőben, ezen kívül fejlesztő pedagógust, gyermekorvost és gyógypedagógust foglalkoztattak félállásban. A Kaposvári járásban nyolc utazó szakembert sikerült felvenni részmunkaidőben: egy gyógypedagógust, egy pszichológust, egy jogászt, egy szociális munkást és négy védőnőt. Az online monitoring rendszer adatai szerint 633 három év alatti kisgyermek és 4694 3-5 év közötti gyermek vett részt olyan programelemekben, amelyek a járás területén hiányzó szolgáltatásokat biztosítanak a helyi szükségletre épülve, vagy a járás területén nem

megfelelő mértékben rendelkezésre álló szaktudás és szakértelem programba vonását segítik elő.

A Biztos Kezdet szemlélet elterjesztését egyrészt olyan elemek segítik a járási programokban, amelyek gyermekneveléssel, gyermekgondozással kapcsolatos ismereteket fejlesztő képzéseket, rendezvényeket szerveztek a szülők – elsősorban az óvodáskor alatti gyermeket nevelők – számára. Ilyenek például a baba-mama klubok, szülői csoportok, kisgyermekkorai szakemberek bevonásával megtartott tájékoztató fórumok. Például az Edelényi járásban az ilyen foglalkozások céljaira két településen (Edelényben és Borsodszirákon) berendeztek egy baba-mama szobát, ahol a gyermekek lefoglalása mellett zajlottak beszélgetések a gyermekápolásról, anyaságról és a kapcsolódó tapasztalatokról évi 20 foglalkozásból álló turnusokban.

Másrészt ide tartoznak olyan programelemek is, amelyek a Biztos Kezdet szemlélet megjelenését segítik elő a szakemberek és szülők kapcsolatában a bölcsődékben, óvodákban, iskolák alsó tagozatán, és más kisgyermekkorai szolgáltatásokban. Az Encsi járásban például azokon a településeken, ahol Biztos Kezdet Gyerekház nem működött, az óvodákban tartottak foglalkozásokat a szülők részvételével, ahol a cél a szülő-gyermek kapcsolat erősítése, valamint a szülő bátorítása volt saját és gyereke jövőképe alakításában. A foglalkozások során a gyermekek a szülőkkel olyan közös tevékenységeket végeztek, mint mondókázás, éneklés, ügyességi és mozgásfejlesztő játékok, barkácsolás, ajándékkészítés, szabadterei játszás.

Az online monitoring rendszer adatai szerint a Biztos Kezdet szemlélet elterjesztését segítő járási programelemekben 2508 három év alatti gyermek vett részt, ami azt jelenti, hogy ilyen programelemekben vettek részt legnagyobb számban a 0-2 éves korosztály tagjai. A 3-5 éves korcsoport tagjai közül az ilyen típusú programelemekben részt vevők száma 2020 volt.

A járási programok szakmai vezetői körében lebonyolított kérdőíves vizsgálat szerint a programok hozzájárultak mind a Biztos Kezdet szemlélet elterjesztéséhez, mind a humán szolgáltatások kapacitásbővítéséhez, illetve a hiányzó szakember-kapacitás pótlásához. A gyerekesély programok járási vezetői és munkatársai részvételével zajló értékelő fókusz-csoportos megbeszéléseken a gyerekeket célzó fejlesztések a leggyakrabban érintett tevékenységek közé tartoztak (a közösségi házak és a szabadidős programok mellett), ami azt jelzi, hogy az ilyen programelemekre nagy szükség volt a járásokban, mert a szolgáltatások ezek nélkül nagyon nehezen voltak hozzáférhetők a célcsoport számára (Kocsis, 2023a). A gyermekeket célzó fejlesztések iránti igényeket a szakemberek korábban nem tudták

kielégíteni, a szakemberhiány miatt a szolgáltatásokat nem, vagy csak hosszú várakozási idő után lehetett igénybe venni. A járási projektek tehát ezen a területen jelentős szerepet játszottak a szolgáltatások hozzáférhetővé tételében azáltal, hogy például az utazó szakemberek révén olyan településekre is eljutottak, ahol korábban nem volt elérhető az adott szolgáltatás. A kisgyermekes esetekben különösen fontos a helyben hozzáférhető szolgáltatás, mert a szülők számára sokszor nagyon nehezen megoldható a közlekedés. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy a járási programok által biztosított többletkapacitás közel sem fedezte a fejlesztő foglalkozások iránti szükségleteket, sokkal nagyobb mértékű fejlesztésekre lett volna szükség ezen a téren a járásokban tapasztalható problémák kezeléséhez (Kocsis, 2023a).

Biztos Kezdet Gyerekházak fejlesztése a program időszakában

A „Jó kis hely – Biztos Kezdet Gyerekházak és kistéleplési komplex gyermekprogramok támogatása” (EFOP-1.4.3-16) konstrukció keretében 1000-4000 fős településeken új Biztos Kezdet Gyerekházak és 1000 fő alatti kistélepléseken ún. „Jó kis hely” közösségi és szolgáltatóház vagy komplex szolgáltatás kialakítására lehetett pályázni. A gyerekházak támogatást kaphattak a munkatársak bérének fedezésére, a gyermekek számára rendszeres képesség-kibontakoztató és fejlesztő foglalkozás szervezésére, szülői személyiség- és kompetenciafejlesztést célzó programok szervezésére, a szakemberek közötti együttműködés javítására, közösségi rendezvények szervezésére, valamint a gyerekek számára a foglalkozások idején étkezés biztosítására.

„Jó kis hely” – kistéleplési komplex gyermekprogramok esetén a helyi igényekre épülő, rugalmas, szolgáltatások nyújtására lehetett pályázni. Ennek keretében támogatható tevékenység volt a kisgyermekes számára játékfoglalkozások biztosítása, koragyerekkori programok szervezése (pl. baba-mama klub), a Biztos Kezdet szemlélet elterjesztése és az óvoda–szülő–gyermek kapcsolat erősítése. A program eredményeképpen 86 gyerekház és több mint 50 „Jó kis hely” létesült. A program támogatásával indult Biztos Kezdet Gyerekházak számát mutatja járásonként a következő táblázat. A legnagyobb számban a Miskolci, Nyíradonyi és Vásárosnaményi járásokban létesült a program támogatásával gyerekház, ezekben a járásokban 4 ilyen intézmény jött létre. A Gyerekesély Program járásai közül

mindössze 6 járás (Hegyháti, Jánoshalmi, Szécsényi, Szigetvári, Szikszói és Tiszafüredi járások) esetében nem indult a program támogatásával gyerekház.

9. táblázat: Az EFOP-1.4.3. program által támogatott Biztos Kezdet Gyerekházak száma járásonként

Az EFOP 1.4.3 által támogatott Biztos Kezdet házak száma	Gyerekesély Program járásai	Egyéb járások
4	Vásárosnaményi	Miskolci, Nyíradonyi
3	Encsi Hevesi Nyírbátori Salgótarjáni Sarkadi	Püspökladányi
2	Baktalórántházai Barcsi Berettyóújfalvai Edelényi Fehérgyarmati Kunhegyesi Mátészalkai Mezőcsáti Ózdi	Fonyódi Füzesabonyi Kazincbarcikai Kisvárdai Mátészalkai Pásztói Siófoki Sárospataki
1	Bátonyterenyeyi Cigándi Csengeri Derecskei Gönci Kaposvári Kisteleki Putnoki Sellyei Szerencsi	Bélapátfalvai Csongrádi Dombóvári Egri Hajdúszoboszlói Ibrányi Jászberényi Nagykanizsai Nyíregyházai Pétervásárai Tiszavasvári

Forrás: A palyazat.gov.hu adatai alapján saját szerkesztés

Az EFOP-finanszírozású Biztos Kezdet Gyerekházak működése

A TK Gyerekesély-kutató Csoport megbízásából a T-TUDOK készített online kérdőíves vizsgálatot 2021-ben a Biztos Kezdet Gyerekházak működésével kapcsolatban, amelyben az EFOP program által finanszírozott házak működését is feltérképezték, és lehetőség nyílt a korábban alakult házakkal való összehasonlításra is. A kutatás a Biztos Kezdet Gyerekházakat alapításuk éve szerint három csoportra osztotta, a 2013 előtti, a 2013 és 2017 közötti és a 2018

vagy utáni alapítású házakra, amelybe az EFOP program által finanszírozott házak is tartoznak. A 2018 után alapított házak között nagyobb arányban található az észak-alföldi és észak-magyarországi régióban lévők és az egyházi fenntartásúak. Általában igaz, hogy a gyerekházak többsége a település centrumában vagy ahhoz közel működik, és ez az EFOP program által finanszírozott gyerekházak esetében még inkább így van, mint más támogatásból működő házak esetében (Németh–Zágon, 2021).

Átlagosan a 2018 után alapított házakba jár a legkevesebb gyerek (13), a korábban alakult házak 2020 első félévében átlagosan 17-19 gyermeket fogadtak. Ugyanakkor a legmagasabb munkatársi létszám a második körös EFOP indulású, illetve a legújabb gyerekházakra jellemző (2,5), míg a 2013 és 2018 között alapított gyerekházakban vagy a legkorábban alapított házakban alacsonyabb az átlagos munkatársi létszám (1,6 illetve 1,9). Mindezek következtében az egy munkatársra⁴⁶ jutó gyerekek száma a 2018 után alapított gyerekházak esetében a legkedvezőbb (6 gyerek/munkatárs), ezzel szemben a 2018 előtt alapított gyerekházakban ez a szám jóval magasabb, 9 gyerek jut egy munkatársra (Németh–Zágon, 2021).

A kutatás eredményei szerint a gyerekfoglalkozások típusában is mutatkoznak különbségek a különböző időszakokban alapított gyerekházak között (Németh–Zágon, 2021). A 2018 után alapított, vagy egyházi illetve máltai (Magyar Máltai Szeretetszolgálat) fenntartású gyerekházakban ritkábban fordul elő az irányított egyéni játék-fejlesztés, valamint a nagymozgást fejlesztő kültéri eszközök használata, viszont gyakrabban ismertetik meg a gyerekeket a különböző anyagokkal. A gyermekházak 93 százaléka von be külső szakembereket a munkájába. Azok, akik nem vonnak be külső szakembereket, jellemzően 2013 és 2018 között alapított, első körös, TÁMOP finanszírozású gyermekházak, és elsősorban a pénzhiány és az elérhető szakemberek hiánya miatt nem dolgoznak külső szakemberekkel. Jellemző az is, hogy ahol nagyobb a szegregátumban lakó gyermekek aránya, ott kevésbé vonnak be külső szakembereket a gyerekház munkájába.

A gyerekházak között a vezetők attitűdjeiben is megfigyelhetők eltérések. A T-TUDOK kutatása három típusba sorolta a gyerekházak vezetőit, a szolgáltatás fő céljával kapcsolatos véleményeik alapján (Németh–Zágon, 2021). A vezetők 15 százaléka a gyermekek képességeinek kibontakoztatása mellett kiemelte a gyermekház közösségformáló szerepét. A vezetők 44 százaléka a gyermekek és családjaik számára nyújtott szolgáltatásokat integratív módon, a szülőket partnernek tekintve képzelik el. A vezetők kétötöde viszont a gyerekek

---

⁴⁶ Amennyiben átszámoljuk a részigazgatókat fél munkatársakká.

felzárkóztatását, a szülők szociális készségeinek, motivációinak javítását jelölték meg a házak fő céljaként a tágabb közösségre, illetve a szülők partneri szerepére való hivatkozás nélkül. Ez utóbbi vélemény a 2018 után alapított házak vezetőire nagyobb mértékben jellemző, mint általában. A kutatás adatai alapján nem lehet megítélni, hogy ez ténylegesen a vezetők ilyen preferenciáit jelzi, vagy azzal függ össze, hogy ezek a házak nemrég kezdtek el működni, és majd várhatóan idővel egyre nyitottabbá válnak a közösség irányába. Összességében tehát a legújabb házak rendelkeznek a legkedvezőbb gyermek/munkatárs aránnyal, viszont ezen házak vezetőinek attitűdjére kevésbé jellemző közösség-orientált, illetve a szülőket partnernek tekintő beállítottság (Németh–Zágon, 2021).

A Biztos Kezdet házak működése a COVID-járvány idején

A COVID-járvány okozta lezárások a személyes jelenlétre épülő szociális szolgáltatások – köztük a Biztos Kezdet Gyerekházak – számára óriási kihívást jelentettek. A T-TUDOK online vizsgálata szerint a válaszadó gyerekházak 63 százaléka három hónapig volt zárva, 21 százalékuk két hónapig, 3 százalék egy hónapig és a maradék 13 százalék hosszabb ideig, vagy többszöri rövidebb időre zárt be (Németh–Zágon, 2021).

A Biztos Kezdet Gyerekházak a COVID-járvány idején életbe léptetett lezárások idején is próbálták a gyermekekkel és családjaikkal tartani a kapcsolatot. A T-TUDOK kvalitatív kutatása szerint a gyerekházak többféle modellt követtek a járvány idején (Németh–Zágon, 2023). A házak egy részében a vezetők és munkatársak otthonról dolgoztak, és az adminisztratív feladatok mellett online tartalmakat küldtek a családoknak és zárt online szülői csoportot működtettek a családokkal való kapcsolattartás érdekében. Más gyerekházakban a munkatársak a járvány idején is bejártak a gyerekházba és a település járványügyi feladataiban is részt vettek. Ezekben a házakban is online kommunikációra tértek át, zárt online csoportban osztottak meg gyerekfoglalkozás-ötleteket, meséket, küldtek hasznos linkeket és adtak tájékoztatást a családoknak. Volt, ahol az utcán is próbáltak találkozni a nehezebben elérhető családokkal, mert azt tapasztalták, hogy a leghátrányosabb helyzetű családok elérésében az online kommunikáció nem annyira működött, jobb volt, ha kimentek és szabadtéren, személyesen beszélgettek velük.

Egyes településeken a gyerekház a járványidőszakban is megőrizte profilját és nemcsak az online térbe helyezte át működését, hanem azokra az utcákra és településrészekre is rendszeresen kijártak, ahol a családok élnek (Németh–Zágon, 2023). Ezeken a településeken

nemcsak online tartották a kapcsolatot a családokkal, hanem például a tízórait kivitték nekik hetente, vagy kézműves-foglalkozásokhoz szükséges kellékeket vittek a családoknak és közben beszélgettek a szülőkkel. Előfordult, hogy saját online tartalmakat fejlesztettek (pl. bábelőadást készítettek) és azt online sugározták. A gyerekház épületének szolgáltatásait is tovább működtették (pl. mosás), ahol időbeosztás szerint lehetett ezeket igénybe venni.

A TEF 2020. áprilisi státuszjelentése szerint a gyerekházak mindegyike rendszeres kapcsolatot tartott a célcsoportjába tartozó családokkal, és mindössze 39 olyan ház volt, mely kizárólag online rendszeres kapcsolattartással támogatta célcsoportját. A gyerekházak kétharmada nyújtott segítséget a családok napi ügyeinek intézésében; mintegy 40-45 százalékuknál volt mosási vagy/és fürdési lehetőség, vagy segítettek ételosztásban, illetve különféle higiénés vagy tanulási eszközöket biztosítottak (TEF, 2020).

A járvány időszaka után a Biztos Kezdet Gyerekházak működése visszatért a normális kerékvágásba. A lezárások jellemzően nem eredményezték a gyerekszám csökkenését, a korábban rendszeresen járó családok hamar újra megjelentek. Ugyanakkor újabb családok bevonása több esetben nehézségekbe ütközött. Ezt esetenként az is erősítette, hogy a járvány után létszámkorlátozást vezettek be több helyen. Ilyen gyerekházakban előfordult, hogy a nyitva tartás növelésével tették lehetővé, hogy minden érdeklődő részt tudjon venni a foglalkozásokon. Mindezek mellett több helyen szükségessé vált a korábbi toborzási módszerek (pl. szülői fórumok) kiegészítése olyan újabb eszközökkel, mint például rendszeres családlátogatás, anyák számára vonzó főzőklub szervezése, roma munkatárs alkalmazása (Németh–Zágon, 2023).

A járvány a gyerekházakban folytatott szakmai munkára is hatással volt. A járványidőszakban a mentorokkal folytatott kommunikáció online zajlott, hasonlóan a szakmai műhelyekhez. Ennek előnye, hogy többen részt tudtak venni az ilyen alkalmakon, nem kellett utazásra időt és pénzt fordítani. Ugyanakkor a személyes találkozások mélyebb szakmai kapcsolatok kialakulását teszik lehetővé, az online találkozások ezt csak korlátozottan segítik elő. A járvány óta jelenléti és online találkozásokat egyaránt szerveznek. Jellemzően online szervezik azokat a megbeszéléseket, amelyeken közérdekű témákat dolgoznak fel és a Biztos Kezdet házak szakmai vezető testülete is online szupervíziós alkalmat szervez a mentorokkal. Jelenléti formában tartják azokat az alkalmakat, ahol egy gyerekház és a mentor számára fontos témákat beszélnek át. A gyerekházak dolgozóinak infokommunikációs kompetenciái ugrásszerűen fejlődtek a járványidőszak óta és a gyerekházak honlapjai is sokkal aktívabb kommunikációs eszközök lettek (Németh–Zágon, 2023).

7. A közoktatás eredményességének növelése

Helyzetkép

A hátrányos társadalmi-gazdasági helyzetű fiatalok hátrányainak csökkentéséhez, a munkaerő-piacon szükséges készségek és képességek elsajátításához és a munkaerő-piaci esélyek növeléséhez alapvető fontosságú az oktatási rendszer hátránykompenzáló képességének javítása. A magyar oktatási rendszer teljesítménye általában véve alacsony az OECD-országok között és azok átlagához képest: a 2018-as PISA felmérés alapján a 15 évesek körében magas a matematikából (26%) és szövegértésből (25%) gyengén teljesítők, azaz azok aránya, akik a szövegértés és matematikai műveletek elvégzésének legszükségesebb szintjén álltak vagy még azon sem (Varga, 2022)⁴⁷. A 2021-es Országos kompetenciamérés (OKM) eredményei szerint bár 2016-ot követően valamivel csökkent a 8. és 10. évfolyamosok körében az alapszintet el nem érők aránya szövegértésből és matematikából, 2019 óta újra növekedést mutatnak az adatok, amiben az elmúlt évek COVID időszaka is szerepet játszhat. 2021-ben a 8. osztályos tanulók körében 40 százalék feletti volt az alapszintet el nem érők aránya a matematika, a szövegértés és a természettudomány területén – utóbbi kettő esetében jelentős növekedés következményeként⁴⁸.

A magyarországi oktatási rendszer ráadásul európai viszonylatban is kiemelkedően szelektív és nagyon alacsony hátránykompenzáló képességű: a tanulói eredményeket, a továbbtanulást és az iskolai lemorzsolódást hatalmas mértékben befolyásolja a tanulók társadalmi-gazdasági háttere (Varga, 2022). A legutóbbi, 2018-as PISA eredményekből is látszik, hogy Magyarországon az oktatási rendszer esélyegyenlőtlensége sokkal nagyobb, mint az OECD-átlag és az OECD-országok közül a legmagasabbak között van. A hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű diákok iskolai elkülönülése (szegregációja) pedig, ha enyhén is, de nőtt 2010 és 2020 között (Varga, 2022).

A szociális helyzet miatti elkülönülés hatását fokozza az etnikai szegregáció: a szegregált iskolákban a jellemzően rosszabb tárgyi feltételek, képzetlenebb tanárállomány és gyakoribb tanárhiány alacsonyabb oktatási színvonallal jár együtt (Kertesi–Kézdi, 2009). A magyarországi roma tanulók alacsony iskolai teljesítménye és az iskolai lemorzsolódás magas

---

⁴⁷ Ezzel párhuzamosan az OECD-átlagnál jóval alacsonyabb a jól teljesítő diákok aránya és ezzel az országgrangsor utolsó negyedében helyezkedik el Magyarország mindkét mérési területen (Varga, 2022).

⁴⁸ https://okm.kir.hu/fit2/pdf/OKM_2022_Orszagos_jelentes.pdf

aránya mögött tehát a családok tartós szegénysége, a magyar iskolarendszer egyenlőtlensége, a lakóhelyi hátrányok, és az etnikai szegregáció állnak. A roma fiatalok jelentős része nehezen tanítható osztályokba koncentrálódik, a megoldatlan pedagógiai problémák miatt pedig nagyon nehéz magas színvonalú oktatást végezni ezekben az osztályokban (Kertesi–Kézdi, 2016). A leghátrányosabb helyzetű járások településeinek többsége 1000 fő alatti kistelepülés, ahol legfeljebb egy általános iskola van, és a lakóhelyi szegregáció mellett a gyermekeiket másik település iskolájába hordó szülők tudatos iskolaválasztásának következménye is az oktatási intézmények összetétele közti különbség. (Kiss, 2016)

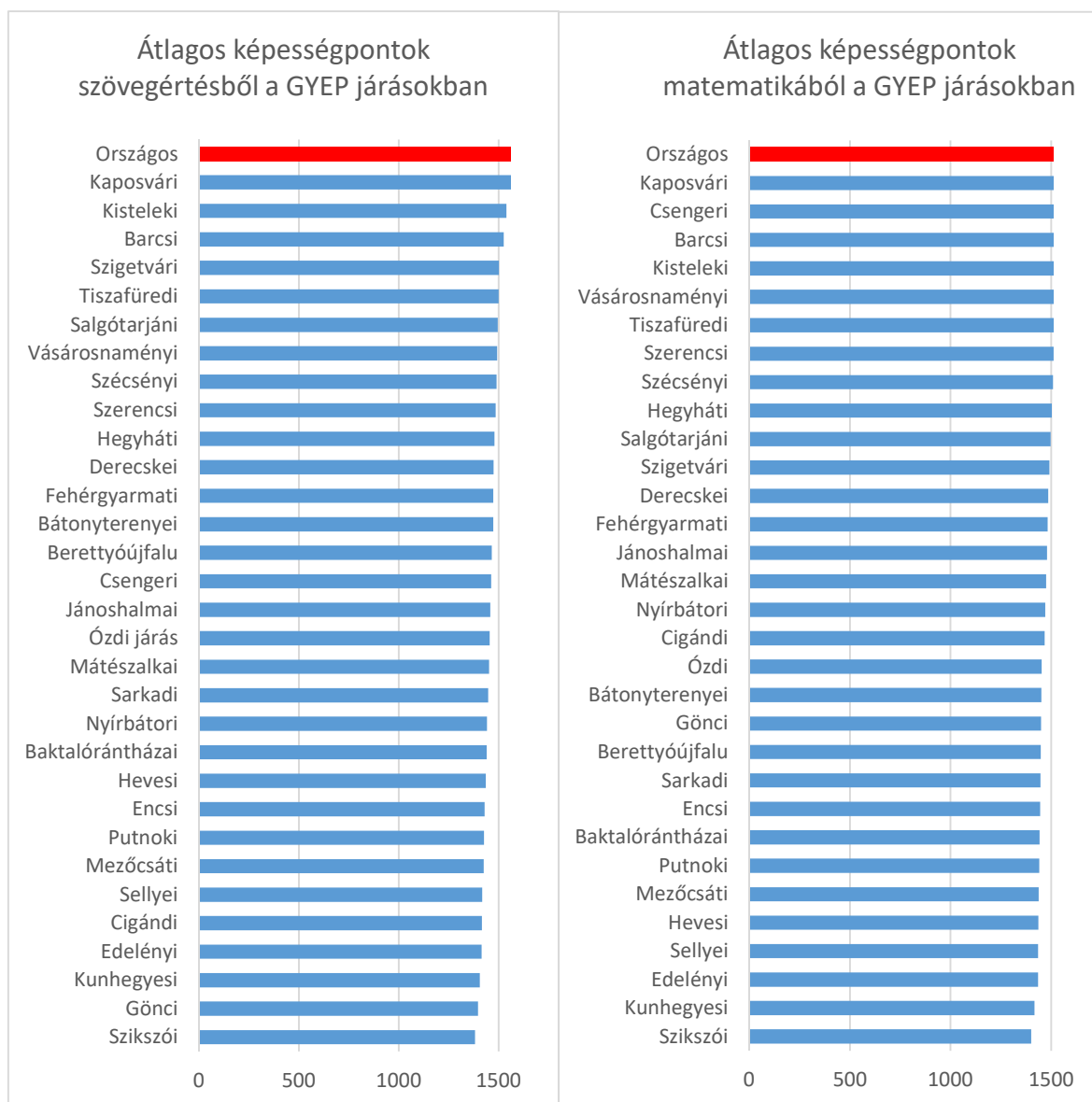
Az Európai Unió célul tűzte ki a korai iskolaelhagyók arányának 9 százalék alá csökkentését 2030-ra, Magyarországon azonban ez az arány jelentősen magasabb: 2022-ben 12,4 százalék, ami az uniós országok között a 3. legrosszabb arány, ráadásul 2019 óta újra növekvő tendenciát követően (Eurostat). Hatalmas a különbség a roma és nem roma tanulók iskolaelhagyása és a nem tanuló, nem dolgozó (NEET) fiatalok aránya tekintetében: a 18-24 év közötti roma fiataloknak kétharmada, míg a nem roma fiataloknak 9,4 százaléka volt korai iskolaelhagyó⁴⁹, és hasonlóan, míg a nem roma fiatalok között a NEET arány 9 százalék, addig a roma fiatalok között ez 40 százalék. (KSH, 2018) A roma fiatalok többsége az általános iskolát követően azokban az iskolatípusokban tanulnak tovább (többségük csak szakmát nyújtó képzésben), ahonnan a legnagyobb a lemorzsolódók aránya és csak nagyon kevesen tanulnak tovább gimnáziumban (még a legjobban teljesítő roma fiatalok közül is). (Kertesi–Kézdi, 2010)

A minőségi oktatáshoz való egyenlőtlen esélyű hozzáférést mutatja a Gyerekesély programban (GYEP) résztvevő 31 járás jelentős elmaradása az országos kompetenciamérés teszteredményéhez képest is (5. ábra). Míg matematikából az országos átlag 2021-ben 1577, addig a 31 járás átlaga 1475 volt, szövegértésből pedig még nagyobb volt a lemaradás: az országos átlag 1573 képességpontjához képest a 31 járás átlaga 1461 volt.

---

⁴⁹ Korai iskolaelhagyók alatt azokat értjük, akik 18-24 éves korukban nem vesznek részt képzésben és legfeljebb alacsony (ISCED 0-2 szintű) végzettséggel rendelkeznek.

5. ábra: Az országos kompetenciamérés eredményei a GYEP 31 járásban (2021/2022)

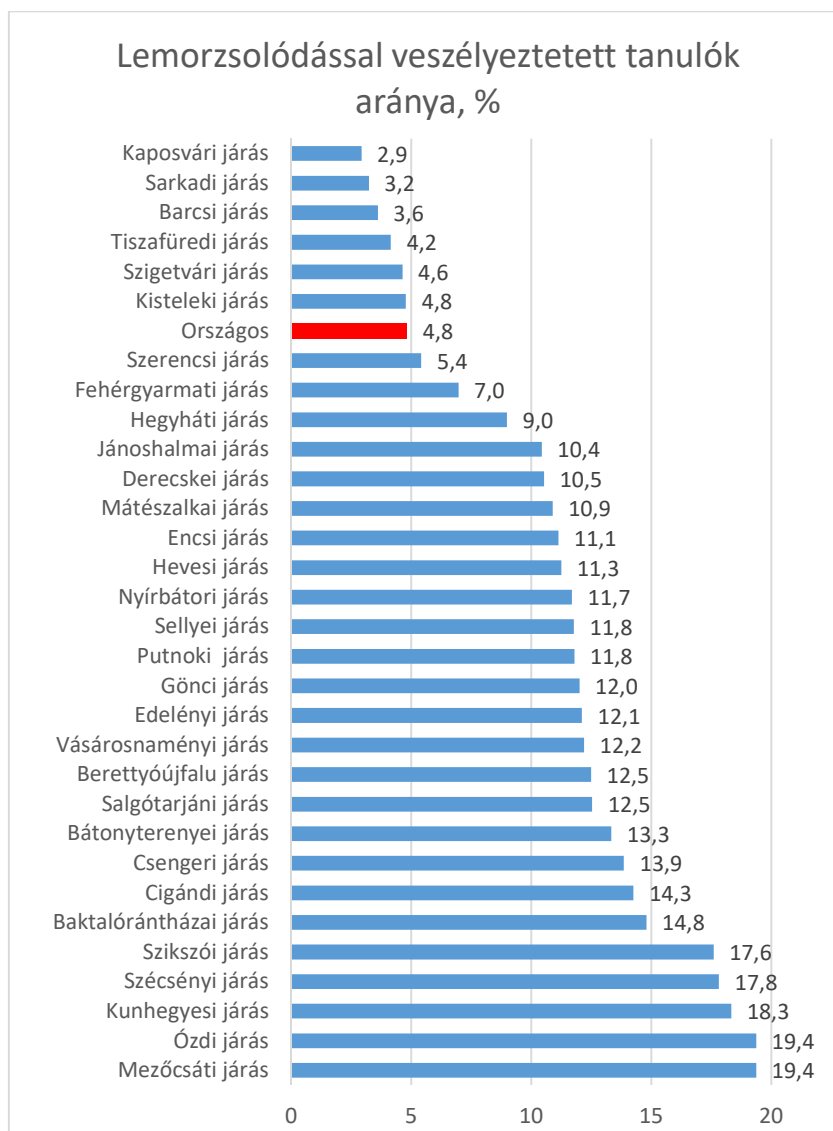

Forrás: OKM 2021/2022. alapján saját szerkesztés

A Gyerekesély-járások többségében jelentősen magasabb a köznevelési rendszer 5-12. évfolyamán a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya is, mint az országos átlag. Ahogy a 6. ábra mutatja, csak 6 járásban alacsonyabb ez az arány az országos 4,8 százaléknál, 22 járásban legalább a duplája ennek, a járások harmadában pedig közel három- vagy négyszerese⁵⁰.

⁵⁰ Az Nkt. 4. § 37. pontja szerint „*lemorzsolódással veszélyeztetett tanuló: az a tanuló, akinek az adott tanévben a tanulmányi átlageredménye közepes teljesítmény alatti vagy a megelőző tanévi átlageredményéhez képest legalább 1,1 mértékű romlást mutat, és esetében komplex, rendszerszintű pedagógiai intézkedések alkalmazása válik szükségessé*”.

6. ábra: Lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya a GYEP 31 járásban (% , 2021/2022-es tanév)

Forrás: OH KIR-STAT alapján saját szerkesztés⁵¹

Kutatások a gyerekkori fogvatékosság és szegénység (a család társadalmi-gazdasági helyzete) között egyértelmű kapcsolatot mutatnak Európa-szerte. (Menich, 2022) A hátrányos helyzetű térségekben, így a Gyerekesély-járásokban is a szegény családokban élő nem tipikusan fejlődő gyermekek még inkább ki vannak téve a rendszerszintű problémáknak. Jobb státuszú családban élő társaiknál kisebb eséllyel ismerik fel és azonosítják be a fejlődést hátráltató tényezőket, valamint jutnak hozzá megfelelő ellátáshoz a szakemberhiány, leterheltség és települési

⁵¹ <https://esl.kir.hu/Kimutatas/VeszelyeztetettTanulokMegozslasa>

egyenlőtlenségből fakadó infrastrukturális hiányok miatt. (Menich, 2023) Bár a nem tipikusan fejlődő gyermekek célzása a pályázati kiírásban nem volt előírás, de a kötelezően teljesítendő indikátorok (az iskolaérettségi és továbbtanulási arányok javítása) miatt ők is a korai fejlesztő, felzárkóztató, egyéb fejlesztő programok potenciális igénybevevői közé tartozhattak, még ha feltehetően kisebb arányban is, mint a tipikusan fejlődő társaik. (Menich, 2023)

Országosan a sajátos nevelési igényű tanulók aránya az általános iskolában a 2013/2014-es tanév óta folyamatosan nőtt; a 2020/2021-es tanévben 8 százalék volt a sajátos nevelési igényű (SNI) diákok aránya és 73 százalékuk integrált osztályban tanult⁵². A beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő általános iskolás diákok aránya további 9,5 százalék volt 2020/2021-ben⁵³. A Gyerekesély-járások közül csak 9 járásban magasabb az óvodás és iskolás SNI-s gyerekek aránya az országos átlagnál, 4 járásban azonban a 10 százalékot is meghaladja az arány⁵⁴ (Menich, 2023).

A közoktatás eredményességét növelő tevékenységek a járási programokban

A Gyerekesély program tevékenységeinek jelentős része közvetlenül vagy közvetetten a közoktatás eredményességének növelését célozta. A szakmai vezetők körében végzett felmérés szerint a járások alig több mint felében javult, közel harmadában pedig romlott az oktatási területen tapasztalható szolgáltatáshiány. Ugyanakkor a közoktatási programelemek fontosságát mutatja a projektben, hogy a Gyerekesély program jelentősen, a szociális területtel azonos mértékben járult hozzá a meglévő szolgáltatáshiányok enyhítéséhez, a meglévő minőségi szolgáltatások javításához, a hiányzó szakemberek pótlásához és a meglévő szakemberek kapacitásainak kiegészítéséhez. (Panyik, 2023)

Nikitscher és Széll (2015) az előző pályázati időszaknak az oktatás eredményességére hatással lévő tevékenységeit aszerint csoportosította, hogy a tanulói eredményességre közvetlenül vagy közvetetten és utóbbi, közvetett hatás esetén erősebben vagy gyengébben hatnak. A közoktatási programelemek és tevékenységek a jelen pályázati szakaszban is besorolhatók ezekbe a kategóriákba (10. táblázat). Fontos azonban hangsúlyozni, hogy számos szociális és egyéb

---

⁵² <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/alt-iskola2021/index.html>

⁵³ <https://ksh.hu/s/helyzetkep-2021/#/kiadvany/oktatasi-adatok-2021-2022/a-lemorzsolodással-veszelyeztetett-tanulok-aranya-az-altalanos-iskolakban-20212022-es-tanev-i-felev>

⁵⁴ A Gyerekesély járásokban az SNI-s gyerekek kétharmadát enyhe értelmi fogyatékossgal vagy pszichés fejlődési zavarral diagnosztizáltak a 2020/2021-es tanévben, és az országosnál magasabb a GYEP járásokban az enyhe értelmi fogyatékossgal, valamint beszéd fogyatékossgal diagnosztizáltak aránya, és alacsonyabb az autizmus spektrumzavaré. (Menich, 2023)

programelem szintén közvetett hatással lehet a tanulók eredményességére és iskolai pályafutására. Ilyenek a szülői kompetenciafejlesztő programok és tanácsadás, szülőcsoportok, a családok mentorálása és hozzáférésük javítása az elérhető szolgáltatásokhoz, helyi szakemberek együttműködésének támogatása, a szervezett adományozás, valamint a foglalkoztatási programelemek is.

10. táblázat: Az oktatás eredményességére közvetlen vagy közvetett hatással lévő tevékenységek, a hatás jellege szerint

I. Közvetlenül a tanulói eredményességet megcélzó tevékenységek	1. Felzárkóztatás, korrepetálás, kompetenciafejlesztés
	2. Tanoda és tanoda jellegű komplex programok, nyári napközi
	3. Szakkörök – tehetséggondozás
II. Tanulói eredményességre, életútra közvetett, de erős hatás	1. Intézmény- és pedagógusfejlesztés, képzések
	2. Iskolai pedagógiai és szociális segítők
	3. Képességszűrés – fejlesztés
	4. Pályaválasztás – pályaorientáció
III. Tanulói eredményességre, életútra közvetett és gyengébb hatás	1. Prevenációs programok
	2. Személyiségfejlesztés
	3. Közösségfejlesztés, szocializáció (iskolai is)
	4. Tábor, kirándulás, (nyári napközi) – szabadidő

Forrás: Nikitscher–Széll (2015)

Közvetlenül a tanulói eredményességet megcélzó tevékenységek közé tartoznak a felzárkóztató programok, a korrepetálás, kompetenciafejlesztés, a szakkörök (tehetséggondozás), a tanoda és a tanoda jellegű komplex programok. Közvetetten ugyan, de erős hatása lehet a tanulói eredményességre az iskolai pedagógiai és szociális segítők munkájának, a képességszűréseknek és fejlesztéseknek, a pályaválasztási, illetve pályaorientációs programoknak, valamint az intézmények és pedagógusok fejlesztését célzó programoknak. Végül a tanulók eredményességére és életútjára közvetett, gyengébb hatása lehet a prevenációs és személyiségfejlesztő programoknak, a közösségfejlesztő és szocializációs programoknak, végül a táboroknak, nyári napközinek, szabadidős programoknak.

A programnak a közoktatás eredményességére ható számos tevékenységét és azok eredményeit Kocsis (2023a) összefoglalója alapján a 11. táblázat⁵⁵ tartalmazza. Az abban szereplő megállapítások a 31 járásban készített fókuszcsoportos értékelő megbeszéléseken hangzottak el, amelyeken a Magyar Máltai Szeretetszolgálat munkatársai, valamint a programok vezetői és programelemekre leginkább rálátó szakemberek beszéltek át közösen a tapasztalatokat.

11. táblázat: A közoktatási és tanulói eredményességre leginkább ható tevékenységek eredményei

Tevékenység típusa	A tevékenység keretében biztosított programok, szolgáltatások	Elért eredmények
Gyerekeket célzó fejlesztés	Utazó fejlesztő szakemberek, logopédus, fejlesztőpedagógus, pszichológus, gyógypedagógus alkalmazása, kompetenciafejlesztés, gyógytorna, gyógyúszás, lovaglás lehetőségének biztosítása, továbbképzett szakemberek által végzett fejlesztések megvalósítása	A gyerekek képességei javultak, fejlődtek, további fejlesztésekre irányították őket, a pedagógusok tanácsokat kaptak arra vonatkozóan, hogyan foglalkozzanak a fejlesztendő gyerekekkel.
		A pszichológus segítségével javultak a szülő-gyerek kapcsolatok, a gyerekek nyitottabbá, kommunikatívabbá váltak.
		Az úszás és a lovaglás javított a gyerekek tartás-problémáin, a magatartásuk is javult.
		A továbbképzett szakemberek enyhíteni tudták a fejlesztések terén a kapacitáshiányt.
Szociális munka	Iskolai és utazó szociális munkások, családi mentorok, családsegítő asszisztensek alkalmazása	Tehermentesítették a családgondozókat, célzott segítséget nyújtottak a karanténban lévő családoknak, segítették a pénzbeosztást.
		A családmentoroknak köszönhetően rejtett krízishelyzeteket is fel tudtak tárni, illetve meg tudtak előzni.
		Csökkentek az óvodai és iskolai hiányzások
Iskolai mentorálás	Tanulásegítés, korrepetálás, kompetenciafejlesztés	Az iskolai mentorálás kapcsán erősödött az iskolák és a családsegítők kapcsolata.
		Nem buktak meg a gyerekek, csökkent a lemorzsolódás, a mentoráltak fele középiskolába ment, helyi példaképek lettek, nem morzsolódtak le a középiskolában.
Komplex közösségi szolgáltatások	Közösségi házak, közösségi terek működtetése	Közvetlen segítséghez jutnak a helyiek (étkeztetés, ügyintézés). Sikertült egyes családok adósságait csökkenteni.
		Javultak a gyerekek tanulmányi eredményei, többen tanulnak tovább.

⁵⁵ Az eredeti táblázat nem csak a közoktatási, hanem valamennyi programelemet tartalmazza.

Komplex közösségi szolgáltatások	Közösségi házak, közösségi terek működtetése	Segítik a bölcsődéből az óvodába való átmenetet, a gyerekek közösségben való együttműködése javult.
		Beágyazódtak a telep életébe, a közösségi házat meghívják minden települési rendezvényre, megindították a közösségépítést, helyi kezdeményezéseket generáltak. Önkénteseket tudtak bevonni a működtetésbe.
		Tehermentesítik az iskolát, a gondozási központot. Javult a családgondozó és a családok kapcsolata. A szülőknek aktív kapcsolata alakult ki az óvodával és az iskolával.
		Csökkent a településen a bűnözés mértéke.
Gyerekeket (és esetenként szülőket is) célzó szabadidős programok	Nyári tábor, kreatív foglalkozások, szünidei és hétvégi programok, játszóházak, családi napok szervezése	A táborozás segítette a kommunikációs készségek fejlődését, a napirend kialakítását, növelte az alkalmazkodási képességet a gyerekek körében. Olyan élményekhez jutottak, amikre máskülönben nem lett volna esélyük. Rendszeresen tudtak étkezni.
		A szülők programokba való bevonása közösségépítő hatással bírt, másrészt közelebbi kapcsolatba kerültek a szakemberekkel, akik különböző ellátásokba tudták irányítani őket. A programok a gyerekek körében is segítették a közösségek kialakulását.
		A kreatív foglalkozások javították a gyerekek finommotorikáját, javulás állt be a társas kapcsolatok és a szociális kompetenciák terén. Segítették az iskolaérettség elérését.
		Az iskolai foglalkozások újfajta módszertant adtak a pedagógusok kezébe, amit a későbbiekben is használhatnak.
Helyi szakemberek együttműködésének támogatása	Szakmai műhelyek, kríziscsoport megszervezése, jelzőrendszer fejlesztése	A szakmai műhelyek teret adtak a kommunikációnak, jó gyakorlatokat, tapasztalatokat adtak át, a munkacsoportok segítették a közös problémamegoldást. A szakemberek bevonása, aktivizálása segít megelőzni a kiégésüket.
Prevenció	Életvezetési előadások szervezése, interaktív kiállítás megrendezése a korai gyerekvállalásról	Játékos, interaktív formában könnyebben elérték a fiatalokat, hatékonyabb volt egy kényes, nehéz témában a tudás-átadás. A családsegítő kollégák régi álma volt a program, lendületet, plusz erőt adott, hogy megvalósíthatták.
Élménypedagógia	Élménypedagógiai és drámapedagógiai foglalkozások, művészeti programok szervezése,	A drámafoglalkozás előmozdította a gyerekek közti együttműködést, oldotta a gátlásaikat, az olvasás, szókincsfejlesztés felé orientálta őket. Az élménypedagógia

Élménypeda- gógia	Szimfónia program, iskolaelőkészítő működtetése	megszerettetett velük bizonyos tantárgyakat.
		Az iskolaelőkészítő program kapcsán erősödött az óvoda és az iskola közötti együttműködés.
		A művészeti programokon résztvevő gyerekek jobban olvasnak, számolnak, mint korábban.
		A Szimfónia program közösségi élményeket adott a gyerekeknek, egyeseeknek felkeltette az érdeklődését a zenélés iránt, volt olyan szülő, aki hangszert is vett a gyerekének. A program kapcsán javult a családok és az intézmények kapcsolata.
Sportprog- ramok	Szervezett sportolási lehetőség biztosítása, sportversenyek szervezése	A sportprogramok élményeket adtak, közösséget építettek, erősítették a közösségi szellemet, roma gyerekeket is integráltak a közösségbe, bővítették a gyerekek érdeklődési körét, sport-pályafutásokat indítottak el.
		Önkéntes mentorálási tevékenységekbe sikerült bevonni a fiatalokat.

Forrás: Kocsis (2023a: 8-10), a táblázat rövidített változata

Az online monitoring rendszer adatai szerint a 31 járásban összesen 4874 gyerek vett részt tutorálásban, felzárkóztatásban, tanoda jellegű szolgáltatásban és több mint 17500-an vettek részt fejlesztőpedagógiai foglalkozáson, pszichológiai tanácsadáson. Történhetett a felzárkóztatás és fejlesztés közösségi házakban, terekben, tanodákban (komplex közösségi szolgáltatások keretein belül), az iskolákban vagy egyéb helyszíneken. A szolgáltatások a gyerekek képességfejlődéséhez, tanulmányi eredményeik javulásához, a továbbtanulók arányának növeléséhez járulhatnak hozzá. Az iskolai mentorálás keretein belül végzett tanulássegítésnek, korrepetálásnak és kompetenciafejlesztésnek köszönhetően erősödhetett az iskolák és családmentorok kapcsolata, valamint csökkenhetett a bukások és a lemorzsolódás aránya a mentoráltak körében. (Kocsis, 2023a)

A program a járások számára a legkülönbözőbb szakemberek alkalmazását és szolgáltatást tett lehetővé. Ezek közé tartozott a fejlesztőpedagógus, logopédus, gyógypedagógus, pszichológus, utazó és továbbképzett szakemberek, valamint szolgáltatások: kompetenciafejlesztés, gyógyújszás, lovaglás. A szakemberek ezenkívül a gyerekeket további fejlesztésekre is tudták irányítani, valamint tanárok is kaphattak segítséget a gyerekekkel végzendő fejlesztésben. A Gyerekesély program keretében biztosított élménypedagógiai program alkalmasnak bizonyult

arra, hogy megszerettesse a gyerekekkel különböző tantárgyakat, a drámapedagógiai program növelte a gyerekek szókincsét és közelebb vitte hozzájuk az olvasást, művészeti programokon résztvevő fiatalok között pedig az olvasási, számolási készségek javulását tapasztalták a szakemberek.

Amint arról már volt szó, komplex fejlesztő szolgáltatások nyújtására a programelemek közül a közösségi házak és közösségi terek voltak ebben a projektidőszakban is a legalkalmasabbak. A közösségi házak és terek felében rendszeresen, naponta vagy hetente többször valósult meg korrepetálás (házi feladat megoldás), közel felükben kognitív kompetenciafejlesztés és önálló tanulásra lehetőség elkülönített időben és térben – mindkét tevékenység gyakoribb volt a házakban, mint a közösségi terekben.

„A közösségi házakban és terekben jellemzően a házvezetők és a munkatársak tanulnak a gyerekekkel. Míg a közösségi házak több mint 80 százalékában jellemző, hogy a házvezetők havonta, vagy hetente többször foglalkoznak a gyerekekkel, addig ugyanez az arány a közösségi terekben 56 százalék. A közösségi házak dolgozói is be vannak fogva erre a munkára, az esetek több mint 70 százalékában, míg a közösségi terekben ez az arány már csak 35 százalékos. A szakemberek (fejlesztő pedagógusok, gyógypedagógusok, egyéb szakemberek) iskolai felzárkóztatásba való bevonása ugyanakkor mindkét típus esetén alacsony, a házak egyharmadára, a terek egyötödére jellemző csupán.” (Kiss, 2023b: 19)

Ezeknek a komplex szolgáltatásoknak a 60 százalékában havonta többször volt lehetőség érzelmi, társas kompetenciafejlesztésre és több mint felük egyeztetett szülőkkel is gyermekük fejlődésével, tanulási előmenetével kapcsolatosan. (Kiss, 2023b)

Mivel a Gyerekesély-járásokban általános a kiemelkedő szakemberhiány, ezért kulcsfontosságúak azok a programelemek, amelyek a szakemberhiány csökkentésével hozzájárulnak a gyerekek fejlesztéséhez; legyen szó a pedagógiai szakszolgálatok kapacitásainak növeléséről, vagy más felzárkóztató, fejlesztő szolgáltatásról – ide értve az ellátórendszer hatáskörén kívül eső településeket, intézményeket elérő utazó szakembereket, mobil teameket is. A kapacitásnövelés ellenére a járásokban azonban jellemzően jóval nagyobb az igény a szakemberek által nyújtott szolgáltatásokra, mint amit a programok biztosítani tudtak:

„Az általános szakemberhiány miatt több járásban is rendkívül nehéz volt elindítani a gyerekeket célzó fejlesztéseket, mert alig találtak ezekhez megfelelő kollégákat. A

projektekben tervezett alacsony bérek miatt jellemzően csak másodállásban vállalták a szakemberek eme feladatokat, és volt olyan járás is, ahol főképp nyugdíjba vonult fejlesztőket tudtak alkalmazni. Az is előfordult, hogy szakember híján nem tudták elindítani az eredetileg tervezett programelemet. A fejlesztések folyamatát ráadásul többször megakasztotta a kollégák körében tapasztalható jelentős mértékű fluktuáció. Több esetben gondot okozott az is, hogy az adott intézményben, ahol a gyerek fejlesztése zajlott, nem állt rendelkezésre az adott foglalkozáshoz megfelelő terem, külön szoba. A szülők bevonása körül is adódtak nehézségek, ugyanis jellemzően csak akkor viszik el a gyerekeket bármilyen szakemberhez, ha azt számukra valamilyen intézmény előírja.” (Kocsis, 2023a: 6.)

A COVID-19 járvány a hátrányos helyzetű gyerekek oktatását érintette a legrosszabbul: az eszköz- és internethiány, sok esetben a tanulásra nem megfelelő otthoni környezet alapjaiban veszélyeztette az egyébként is hátrányos helyzetű fiatalok oktatását. A járási programok a járványra leginkább munkaerőátcsoportosítással reagáltak, és az átcsoportosítással legjobban a fiatalok tanulását támogatták.

„A gyerekesély programok több hiánypótló tevékenységet végeztek az oktatás területén, és képesek voltak rugalmasan reagálni a pandémia teremtette új helyzetre. Sok esetben a járási projektek vállalták fel a digitális oktatás számára láthatatlan és elérhetetlen tanulók felkeresését és online munkarendbe kapcsolását... közvetítő szereplőként fellépve az iskolák és a gyerekek között. A szakmai vezetők szintén nagy arányban számoltak be arról, hogy az online mellett személyes tanulástámogatást is biztosítottak”. (Perpék–Kiss, 2023: 37)

Néhány járás emellett digitális eszközökkel és interneteléréssel (közel 900 család internetelérését biztosítva), a járások fele pedig tanszerekkel és taneszközökkel is támogatta a családokat. (Perpék–Kiss, 2023).

Annak ellenére, hogy a projektek a COVID idején sokáig nem kaptak egyértelmű iránymutatást, volt közösségi ház, ami a kezdeti bizonytalanságot és időszakos bezárást követően megváltozott nyitva tartással képes volt komplex segítségnyújtásra, még ha egyszerre csak kisebb csoportok fogadásával is.

„Akkor volt ez nagyon hangsúlyos dolog, amikor ezek a covidos időszakok voltak. Amikor az a rész volt, hogy az iskola is be volt zárva és ezek az online órák voltak,

akkor nagyon be kellett kapcsolódnunk, hogy így mondjam. Internetet biztosítottuk, az eszközöket biztosítottuk, az órán való részvételt, akkor utána a feladatmegoldást, azoknak a visszajuttatását, tehát akkor nagyon sok segítséget kellett tényleg nyújtani. Akkor változott a nyitvatartás is, hogy akkor már 8-tól ott voltak a kollégák is, mert ugye, akinek már 8-tól órája volt, és föl kellett kapcsolódnia, akkor ott segíteni kellett abban.” (Interjú járási programunkatárssal, idézi: Kiss, 2022: 66)

A tanulói eredményességre, életútra közvetett, de erős hatása lehet a pályaválasztási, pályaeorientációs tevékenységeknek. A monitoring rendszer adatai szerint több mint 5600-an vettek részt a program során valamilyen pályaválasztási, pályaeorientációs, munkaerő-piaci programban. Ilyenek nem csak az iskolákban zajlottak, de a programban működő közösségi házak és terek 40 százalékában is legalább havonta egyszer volt valamilyen pályaeorientációs (továbbtanulással, szakmaválasztással kapcsolatos) tevékenység vagy munkaerőpiaci-foglalkozás. (Kiss, 2023b) Ide tartoznak a pályaeorientációs nyílt napok, vállalatlátogatások, munkaerő-piaci és közösségi részvételre felkészítő tevékenységek, a szakmaválasztás, munkaválasztás, vagy továbbtanulási irány fontosságát hangsúlyozó programok, a motivációs, pályaeorientációs alkalmi és komplex, többszöri foglalkozások, pályaválasztási tanácsadás (akár szülőkkel együtt), előadás, álláskeresési technikák oktatása, képességek és érdeklődési irányok feltárása, pozitív jövőkép kialakítását segítő interaktív foglalkozás és önszerveződő csoport.

A szakmai vezetők a körükben végzett kérdőíves felmérés alapján a projekt öt legfontosabb eredménye egyikének tartották a gyerekek fejlesztéséhez, felzárkóztatásához, köztük a pályaválasztáshoz kapcsolódó eredményeket. A más projektekkel való együttműködések egyik jellemző területe volt a szakemberek közötti hálózatosodás, kapcsolatépítés és együttműködés a tanácsadói szolgáltatások összehangolása során, így a pályaeorientációs tanácsadás területein is. Emellett a szakmai vezetők az önkéntesek bevonását is kiemelten hasznosnak tartották a pályaeorientációs programokba és bevonásukkal a munkahelyeket, foglalkozásokat bemutató pályaválasztási programokat fenntartható programelemeknek tartanak a projektzárás után is. (Panyik, 2023)

A tanulói eredményességre, életútra szintén közvetett, de erőteljes hatással bírhatnak az iskolai pedagógiai és szociális segítők, szociális munkások is. Munkájuk a családokkal való kapcsolattartásra, munkára is kiterjedhet, ami azért is fontos, mert bár a tanárok leginkább a családi háttér visszahúzó hatását látják a diákok tanulmányi eredménye és tanuláshoz való

hozzállása mögött, saját leterheltségük miatt jellemzően nincs kapacitásuk a családokkal való foglalkozásra és nem is érzik kompetenciájuknak azt.

„Tehát az, hogy mi a gyerekeken keresztül kapcsolatban vagyunk a szülőkkel, ez egy természetes dolog. Ott tesszük a dolgunkat. És ez amennyire működik, működik. De nem tartom ezt életszerűnek, hogy a szülők nevelését az iskolára bizzuk. Nem. Ez más kompetencia. Mert mi megtanultuk, ismerjük a gyerekekkel való foglalkozást, de nekünk nem tanította senki a felnőttel való foglalkozást. Hogy ezt az iskola segítségével lehetne-e megoldani? Lehet. Hogy felhasználva az iskolát. De ehhez olyan kiképzett szakemberek kellenének, akik ezzel tudnak foglalkozni. Hogy ezeket oda lehetne adni az iskolában, és lehetne itt szervezni a szülőknek is, de nem az itteniekkel.” (Interjú járási pedagógussal, idézi: Elek, 2023: 20)

A monitoring rendszer adatai alapján a projektben végzett óvodai vagy iskolai szociális munka közel 7000 főt ért el. 2018. szeptember 1-jétől a család- és gyermekjóléti szolgálatok kötelező feladatává vált az óvodai és iskolai szociális munka, de a Gyerekesély program keretein belül nyújtott szolgáltatásra továbbra is nagy szükség volt.

„A szociális munka bizonyos formái gyerekesély programok nélkül is elérhetőek a járásokban, a központi forrásokból finanszírozott iskolai szociális munkások azonban kevesebb intézményt érnek el, mint azok a kollégáik, akiket a projektek foglalkoztatnak, utóbbiak ugyanis több kapacitással rendelkeznek. Ráadásul az eszköztáruk sem azonos, mivel a gyerekesély programok keretében változatosabb módszerekkel tudnak dolgozni és több idejük jut egy-egy intézményre.” (Kocsis, 2023a: 4.)

Ahol a projekt keretein belül dolgozó iskolai szociális munkásra nem kapacitásbővítés miatt volt szükség, ott szakmai, módszertani és anyagi segítséget tudtak nyújtani, ami például csoportfoglalkozás, klubfoglalkozás, beszélgető körök, konfliktuskezelés formájában valósult meg. (Kiss, 2022)

Szakemberek az iskolai szociális munkának olyan eredményeiről számoltak be, mint az iskolai hiányzások csökkenése és családgondozók tehermentesítése (Kocsis, 2023a), a jelzőrendszerben és prevenciós munkában játszott szerep, a hatósági szintű eljárások csökkenése (Pálos, 2022). Az iskolai szociális munkások a COVID idején is kardinális szerepet tudtak betölteni a gyerekek tanulmányainak segítésében.

„A COVID kezdetén a terepet jól ismerő kollégák felmérték a családoknál rendelkezésre álló eszközöket, és ahol kellett a GYEP közbenjárására a helyi vezetés beköttette az internetet vagy rendelkezésükre bocsátott tabletet. Ebben a folyamatban az iskolai szociális munkás oroszlánrészt vállalt. Elérték, hogy egy gyermeket sem tévesztettek szem elől a karantén idején.” (Pálos, 2022: 28.)

Alkalmazásuk ugyanakkor nem volt mindig problémamentes. Különösen a program elején jelentkeztek nehézségek a tevékenységük definiálásával kapcsolatban.

„[A] szociális munka különböző formáinak alkalmazása során is adódtak nehézségek, problémák. Az iskolai szociális munkásokat kezdetben nem tudták integrálni az iskolák, mivel a tantestületek számára nem volt világos, hogy a segítő szakemberek milyen feladatokkal fognak foglalkozni és milyen szerepet fognak betölteni az intézmények életében. Idő kellett hozzá, hogy az iskolai szociális munkások tisztázzák ezeket a kérdéseket és szerves részeivé váljanak az iskolák mindennapjainak.” (Kocsis, 2023a: 6.)

Volt olyan eljárás is, ahol a felsőfokú végzettség elvárása miatt nem tudták betölteni a szociális munkás állást, így módosítási kérelemmel végül pedagógiai asszisztenseket alkalmaztak (Csurgó, 2022).

Közvetetten és a korábbiaknál gyengébben, de szintén hathattak a tanulói eredményességre és életútra, valamint a tanulók sikeres iskolai szocializációjára az egyén személyes pszichológiai és szociálpszichológiai fejlődését, valamint a közösségi intézményi szocializáció fejlesztését célzó tevékenységek. Ilyenek például a személyiségfejlesztő foglalkozások és játékok, drámajátékok és a közösségfejlesztő játékok. A monitoring rendszer adatai szerint több mint 14 000 gyermek vett részt az ifipontok, a játszóházak, a közösségi terek programjaiban és 18 000 gyermek közösségi házakban szervezett programon a projekt keretein belül. Több mint 3 000 gyermek vett részt (nyári) táborokban, közel 15 000 nyári napköziben és közel 14 000-en *szabadidős, kulturális és sportprogramban* a projektben. A programokban dolgozó szakemberek szerint

„[A] gyerekek számára szervezett különböző szabadidős programok – jellemzően bentlakásos és napközis táborok, tematikus foglalkozások – egyértelműen hiánypótlóak. Olyan élményeket nyújtanak az óvodás és az iskolás korosztály számára, amelyekben a családok szűkös anyagi lehetőségei miatt nem igazán lenne részük.

Ráadásul a programok az élmények biztosításán túl a helyi közösségeket is építik és megkönnyítik a szülők munkavégzését is, mivel szervezett nyári gyerekefelügyeletet biztosítanak. Ezekre rendszerint annyi jelentkező van, hogy a projektek keretében elérhető kapacitások nem bizonyulnak elegendőnek.” (Kocsis, 2023a: 4)

A szakmai vezetők az összes tevékenységcsoport közül a gyermek- és ifjúsági programok, valamint a hétvégi vagy szünidőben megvalósuló szabadidős és fejlesztőprogramok megvalósítását tartották a legsikeresebbnek – míg a közösségi részvételre felkészítő tevékenységeket tartották a legkevésbé sikeresnek. Emellett a szakmai vezetők a projekt öt legfontosabb eredménye között is elég magas arányban említették a szabadidő hasznos eltöltésével, élményszerzéssel kapcsolatos eredményeket. (Panyik, 2023).

A közösségi házak és terek a szabadidős programoknak is jellemző helyszínei. A házak közel kétharmadában, a közösségi terek valamivel több, mint harmadában legalább heti rendszerességgel valósultak meg szabadidős tevékenységek (sportkörök, zene) szervezett formában.

„A településen körülbelül 30 gyerek van, közülük 10-12 fő jár rendszeresen az esélypontra, akik közül többen kollégisták. A tevékenységeket igény szerint formálják, de van egy menetrend, ami keretet ad: hétfőnként udvari sportfoglalkozás szokott lenni, keddenként benti társasjátékozás, szerdai napon csocsóparti, csütörtökönként kézműveskedés, pénteken filmklub. Hétvégenként a kollégistákkal és szülőkkel együtt többen jönnek: ilyenkor sportfoglalkozásokat, szabadidős tevékenységeket, kirándulásokat szerveznek. Korábban volt citera klub is a házban, amit egy helyi roma származású férfi önkéntesként tartott. Őt hangszeren játszottak, négy helyi fiú és a vezető alkotta a zenekart. Nagy sikereik voltak, felleptek rendszeresen.” (Kiss, 2022: 58)

A gyermek- és ifjúsági programok, szabadidős és közösségi programok nemcsak a járási gyerekesély programoknak képezték fontos és jelentős részét, hanem más projektekkal való együttműködéseknek is. (Tóth, 2023) Ezekbe a tevékenységekbe a szakmai vezetők az önkéntesek bevonását kiemelten hasznosnak tartották, és megítélésük szerint bevonásukkal ilyen tevékenységek a projekt végét követően is fenn tudnának maradni.

A sajátos nevelési igényű gyerekek programbeli részvételéről végzett kutatásunk beszámolójában Menich Nóra megállapítja: „[A] nem tipikus fejlődésű gyerekeket a pályázati kiírás nem nevesíti ugyan, de a stratégiai dokumentumokon, azok céljain és a teljesítendő

indikátorokon keresztül közvetetten arra ösztönzik a megvalósítókat, hogy célozzanak rájuk, ezen a célcsoporton belül azokra a hátrányos helyzetű, szegény családban élő, iskoláskorú, de inkább annál fiatalabb gyerekekre, akik potenciálisan rosszul teljesíthetnek az iskolaérettséget és teljesítményt mérő teszteken” (Menich, 2023: 24-25, kiemelés az eredetiben.) A nem tipikus fejlődést ugyanakkor a megvalósítók leginkább szociális problémaként, szocializációs hiányosságként, „otthonról hozott hátrányként” közelítették meg. Igaz ugyan, hogy „[a] nem tipikusan fejlődő vagy a nem tipikus fejlődéssel veszélyeztetett gyerekeknek fizikai-egészségügyi (például mozgás, látás, hallás) vagy teljesítménybéli (például beszéd, kognitív funkciók, olvasás, írás) szűréseket, és/vagy ezekre épülő terápiás, illetve fejlesztő foglalkozásokat terveztek.” (Menich, 2023: 40). Arról azonban nincsenek megbízható adataink, hogy ezekből ténylegesen mi valósult meg. A program folytatásában mindenesetre érdemes lenne törekedni arra, hogy nagyobb figyelem jusson a nem tipikus fejlődésű gyerekekre és családjaikra, a tevékenységekbe való bevonásukra, arra, hogy őket is minél inkább elérjék a program nyújtotta szolgáltatások.

8. *A gyerekek jobb egészsége*⁵⁶

Helyzetkép: Egészség-egyenlőtlenségek Magyarországon

Az egészségi állapot és az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés terén Magyarországon jelentős társadalmi egyenlőtlenségek tapasztalhatók. Ennek jele, hogy a várható élettartamban jelentős eltérések mutatkoznak a különböző társadalmi csoportok között. Például a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező férfiak átlagban 12 évvel rövidebb ideig élnek, mint a legképzettebbek, míg e szakadék több mint 4 év a nők esetében. A szegénység által az átlagosnál lényegesen jobban sújtott roma népesség esetében átlagosan mintegy 5 évvel volt alacsonyabb a születéskor várható élettartam (KSH NKI, 2019). Jelentős térségi egyenlőtlenségek is kimutathatók, amik részben a térségek eltérő társadalmi szerkezetével függnek össze, részben pedig az egyes térségek lakóinak az egészséges környezethez, ivóvízhez, egészségügyi ellátáshoz való eltérő hozzáféréseiből fakadnak (Orosz–Kollányi, 2016). A Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia célul tűzi ki a gyermekek, ezen belül különösen a roma népesség és a mélyszegénységben élők egészségi állapotának, valamint az egészségügyi ellátórendszerhez való hozzáférésük javítását.

A születéskori egészség egyik fontos indikátorai a koraszülöttség és a születéskori testsúly. A koraszülött illetve alacsony testsúllyal született gyermekek esetében jelentősebb egészségügyi kockázattal lehet számolni, körükben magasabb lehet az érzékszervi károsodások, idegrendszeri sérülésekből eredő magatartási zavarok, veseelégtelenség, a cukorbetegség és vérnyomásproblémák előfordulása (KSH, 2017). A születéskori egészség és ennek következményei alapvetően befolyásolhatják az újszülöttek későbbi kognitív fejlődését, iskolai teljesítményét, munkaerőpiaci sikerességét.

Az egészség-egyenlőtlenségekkel foglalkozó hazai kutatások is kimutatták az alacsony születési súly társadalmi helyzet szerinti eltéréseit. Hajdu és Kertesi (2023) a településeket átlagos jövedelem-szint alapján rangsorolva vizsgálta a jövedelem és egyes gyermekegészségügyi mutatók összefüggését. Eredményeik szerint a születéskori egészség erősen függ a település jövedelmi szintjétől: a 2500 grammnál alacsonyabb születési súllyal születettek aránya a népesség legalacsonyabb jövedelmű településeken élő huszadában 7 százalékponttal magasabb, mint a népesség leggazdagabb huszadában. Sándor és munkatársai

---

⁵⁶ A fejezet elkészítésében Úri Róbert közreműködött.

(2020) a szegregátumban élők körében vizsgálták az alacsony születési súly előfordulását, és 2019-es adatok alapján azt találták, hogy a 2500 grammnál alacsonyabb születési súllyal születettek aránya a szegregátumokban 13,1 százalék, míg a nem szegregátumban élők körében 7,5 százalék (Sándor et al., 2020).

12. táblázat: A 2500 gramm alatti súllyal született gyermekek aránya járasonként (%)

Járás	Megye	2019	2020	2021	Összesen
Kisteleki	Csongrád	6.6	9.6	6.3	7.4
Csengeri	Szabolcs-Szatmár	11.7	5.8	7.7	8.5
Szigetvári	Baranya	10.4	9.1	8.4	9.3
Putnoki	Borsod-Abaúj-Zemplén	11.4	7.7	9.2	9.3
Derecskei	Hajdú-Bihar	8.4	9.0	10.5	9.3
Tiszafüredi	Jász-Nagykun-Szolnok	8.6	9.4	10.3	9.4
Baktalórántházai	Szabolcs-Szatmár	9.0	8.8	10.7	9.5
Sarkadi	Békés	12.1	8.3	8.0	9.5
Salgótarjáni	Nógrád	10.1	11.7	7.3	9.7
Berettyóújfalui	Hajdú-Bihar	10.9	10.3	9.0	10.0
Kaposvári	Somogy	11.2	9.4	9.5	10.1
Kunhegyesi	Jász-Nagykun-Szolnok	8.9	10.2	11.4	10.1
Hegyháti	Baranya	12.1	10.1	8.2	10.2
Jánoshalmi	Bács-Kiskun	12.0	12.4	6.7	10.3
Sellyei	Baranya	12.6	7.3	11.0	10.3
Szerencsi	Borsod-Abaúj-Zemplén	10.2	11.1	11.1	10.8
Nyírbátori	Szabolcs-Szatmár	12.0	9.4	11.3	10.9
Mátészalkai	Szabolcs-Szatmár	11.7	12.3	8.9	11.0
Cigándi	Borsod-Abaúj-Zemplén	12.4	11.4	10.5	11.5
Edelényi	Borsod-Abaúj-Zemplén	10.5	13.8	10.4	11.5
Barcsi	Somogy	12.0	10.8	12.2	11.6
Szikszói	Borsod-Abaúj-Zemplén	12.8	12.6	9.6	11.8
Ózdi	Borsod-Abaúj-Zemplén	12.6	13.2	11.4	12.4
Bátonyterenyi	Nógrád	15.8	12.1	10.3	12.7
Szécsényi	Nógrád	12.0	14.7	11.5	12.7
Hevesi	Heves	14.0	13.6	12.1	13.2
Encsi	Borsod-Abaúj-Zemplén	14.0	11.4	14.9	13.4
Gönci	Borsod-Abaúj-Zemplén	14.7	12.7	12.9	13.4
Mezőcsáti	Borsod-Abaúj-Zemplén	12.5	12.8	15.2	13.5
Vásárosnaményi	Szabolcs-Szatmár	15.9	15.1	14.2	15.1
Fehérgyarmati	Szabolcs-Szatmár	13.5	16.7	15.6	15.3
<i>Országos érték</i>		8.2	7.7	7.4	7.8

Forrás: KSH Tájékoztatási adatbázis alapján saját szerkesztés.

Mivel a Gyerekesély program járásaiban is jelentős az alacsony jövedelmű településeken illetve szegregátumokban élő lakosság aránya, így ezekben a járásokban is megfigyelhető, hogy az országos átlagnál nagyobb mértékben érintettek az alacsony születési súly problémájában.

Ahogy a 12. táblázat is jelzi, csak egyetlen GYEP-es járás, a Kisteleki járás esetében találkozunk a 2019-2021-es évek adatai alapján az országos átlagnál (7,8%) alacsonyabb értékkel. A leginkább érintett járásokban ugyanakkor az országos átlagnak közel kétszerese az alacsony súllyal született gyermekek aránya. A Fehérgyarmati járásban 15,3 százalék, a Vásárosnaményi járásban pedig 15,1 százalék az indikátor értéke. Összesen 22 járásban mértek 10 százaléknál magasabb értéket a 2019-2021-es évek átlagában.

A gyermekek egészségében mutatkozó társadalmi egyenlőtlenségekkel foglalkozó hazai szakirodalom a kisgyermekkori fejlődés indikátorainak és a gyermekek krónikus betegségeinek előfordulásában is jelentős társadalmi különbségeket mutatott ki. A beszédfejlődési lemaradások és a szociális fejlődési problémák lényegesen gyakoribbak az alacsony jövedelmű településeken élő gyermekek körében, mint a magasabb jövedelmű településeken élők között. A gyermekkori krónikus betegségek előfordulása is jelentős társadalmi egyenlőtlenségeket mutat. Az olyan betegségek, mint a krónikus bronchitis vagy asztma tüneteinek előfordulása 60-70 százalékkal magasabb a legalacsonyabb jövedelmi csoportban, mint a legmagasabb jövedelmű településeken élők körében. Egyértelmű jövedelmi grádiens mutatható ki az elhízás területén is: a 6-8 éves gyermekek között az alsó jövedelmi huszadban 12,5 százalék az elhízott gyermekek aránya, a felső jövedelmi huszadban csak 5,2 százalék. (Hajdu–Kertesi 2023)

Az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés

A Gyerekesély Program járásaiban a gyermekorvosi ellátáshoz való hozzáférésben látszik különösen elmaradás az országos átlaghoz képest. Ahogy a 13. táblázat adatai is mutatják, 2022-es év adatai alapján a Cigándi, Gönci és Putnoki járásban egyáltalán nem volt gyermekorvos. A 31 járásból mindössze ötben volt az országos átlagnak megfelelő vagy annál kedvezőbb az ellátottság, 23 járásban ugyanakkor lényegesen rosszabb volt a gyermekorvosi ellátás hozzáférhetősége, az országos átlaghoz képest legalább 50 százalékkal több gyermek jutott egy gyermekorvosra. A védőnői ellátás esetében kedvezőbb a kép, négy olyan járás volt – a Cigándi, Encsi, Hevesi és Kunhegyesi –, ahol az országos átlagnál lényegesen magasabb volt az egy védőnőre eső gyermekek száma.

13. táblázat: Egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés indikátorai a GYEP 31 járásában

Járás	1 háziiorvosra jutó lakosok száma (2022)	1 gyermekorvosra jutó 19 éven aluliak száma (2022)	1 védőnőre eső 10 éven aluli gyermekek száma (2021)
Sellyei	1393	2490	127
Tiszafüredi	1502	3301	161
Szigetvári	1668	2175	129
Sarkadi	1709	1864	176
Kisteleki	1763	3216	165
Hegyháti	1876	1087	115
Salgótarjáni	1950	2653	188
Kaposvári	2027	1408	156
Nyírbátori	2046	2328	161
Szerencsi	2081	2068	164
Sziksói	2103	4757	210
Fehérgyarmati	2114	2660	179
Cigándi	2127	n.a.	247
Kunhegyesi	2149	2380	279
Bátonyterenyei	2155	1193	158
Derecskei	2162	2333	206
Mátészalkai	2203	2785	179
Berettyóújfalui	2250	2766	189
Jánoshalmi	2253	977	144
Mezőcsáti	2268	3188	163
Ózdi	2436	1450	188
Edelényi	2443	4169	171
Vásárosnaményi	2464	4211	166
Szécsényi	2554	1834	211
Hevesi	2576	8407	231
Baktalórántházai	2619	3899	143
Encsi	2634	3081	237
Barcsi	2665	4161	138
Gönci	2694	n.a.	188
Putnoki	2850	n.a.	163
Csengeri	3496	2892	163
<i>Országos érték</i>	2189	1441	188

Forrás: KSH Tájékoztatási adatbázis alapján saját szerkesztés

Megjegyzés: pirossal szedtük azokat az értékeket, amelyek legalább 20 százalékkal meghaladják az országos értéket.

Az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés egyenlőtlenségei nemcsak a háziiorvosi és gyermekorvosi ellátásra jellemzők, hanem a járóbeteg-szakellátásban is megjelennek. Hajdu és Kertesi (2023) megállapítja, hogy a szakrendelői ellátás igénybe vételében az alacsony

jövedelmű családok gyermekei lemaradásban vannak a magas jövedelmű településeken élő gyermekekhez képest, annak ellenére, hogy egészségi állapotuk átlagosan rosszabb. A kórházi ellátás esetében ugyanakkor már látható, hogy a szegény településeken lakó gyermekek nagyobb gyakorisággal kerülnek kórházba, különösen a legfiatalabb (1-2 éves) korcsoportban. Hasonló összefüggéseket tártak fel Sándor és munkatársai (2020) a szegregátumban élők egészségügyi ellátáshoz való hozzáférési mintáit vizsgálva. A szegregátumban élők számottevően gyakrabban keresik fel házi orvosukat, ami egyrészt annak a következménye, hogy az itt élők egészségi állapota rosszabb, mint a nem szegregátumban élőké. A szegregátumban élők járóbeteg-ellátásra viszont kevesebben jutnak el és kevesebb vizsgálatot (pl. képalkotó diagnosztikát) és beavatkozást vesznek igénybe, mint azok, akik nem szegregátumban élnek (Sándor et al., 2020). A szegregátumban élők rosszabb egészségi állapota és a járóbeteg-ellátás rossz elérhetősége hozzájárul ahhoz, hogy a betegségek kórházi kezelése válik szükségessé, így a szegregátumban élők nagyobb része kerül kórházba.

Az egészségügyi fókuszú programelemek és azok részvételi adatai

Az online monitoring rendszerben rendszeres, forgalmi naplóval elérhető, egészséggel kapcsolatos szolgáltatások, programelemek száma 22 darab volt a megvalósítási időszakban, ami a teljes, részvételi adatokkal rendelkező, 31 járásra vonatkoztatott szolgáltatási paletta 5,2 százalékát tette ki. Az egészségügyi fókusszal megvalósult programokon a nyilvántartott résztvevők száma összesen 7991 fő, a résztvevők korcsoportos megoszlása szerint pedig az látható, hogy a résztvevők 93,7 százaléka a 18 év alatti korosztályból került ki. Ezen belül is a két legnagyobb résztvevői csoport a 3-5 éves korcsoport 34,9 százalékkal, és a 6-13 éves korcsoport 44 százalékkal. A résztvevő gyerekek 25 százaléka hátrányos helyzetű, 28 százaléka halmozottan hátrányos helyzetű, 19 százaléka pedig nem hátrányos helyzetű háttérből érkezett – a további 28 százalékkal kapcsolatban nincsen információ a résztvevők háttéréről. Összességében az egészségügyi programelemekben való résztvevők aránya a program egészéhez viszonyítva 5,4 százalékot tesz ki.

A különböző, egészséggel kapcsolatos járási programelemek egyik fő fókusza a pályázati kiírással összhangban a járás területén *hiányzó, vagy a szükségletekhez képest nem megfelelő mértékben rendelkezésre álló szaktudás és szakértelem programba vonásának elősegítése*. A monitoring rendszerbe feltöltött adatok alapján több járás igyekezett pótolni vagy kiegészíteni a védőnői kapacitásokat a saját térségében, illetve a gyermekorvosi konzultációk, vizsgálatok

gyakoriságát is. A látás- és a mozgásszervi (pl. gerinc és lábboltozat) problémák megelőzése és felderítése céljából szemész és ortopéd szakorvosi szűréseket, vizsgálatokat is megvalósítottak az egyes járások.

Annak ellenére, hogy az egészségügyi szűrések kikerültek a kötelezően megvalósítandó programelemek közül, ezek továbbra is fontos részét képezték a programnak. A fentiekén túl különböző belgyógyászati szűréseket, vérnyomás és vércukorszint méréseket, esetenként fogászati ellenőrzéseket is szerveztek az egyes járások. Pár járásban a szűréseken talált vagy diagnosztizált egészségügyi problémák esetében a különböző krízisalapok segítségével olyan gyógyászati segédeszközöket, kiegészítőket (pl. lúdtalpbetét, szemüveg) tudtak biztosítani szociális alapon az érintett gyerekeknek, családoknak, amelyek javították a gyermekek életminőségét.

A szűrésekhez hasonló prioritást kaptak a különböző edukációs tevékenységek. A járási programelemek nagy figyelmet fordítottak a prevencióra is, melynek részeként az egészséggel, egészséges életmóddal kapcsolatos napokat, programokat szerveztek. Ezek fókuszában többek között az egészséges és tudatos táplálkozás, étrend (pl. természetes vitaminpótlás, étrend tippek) különböző higiéniai ismeretek (pl. kézmosás, fogmosás helyes technikája), más egészségügyi ismeretek (pl. mikrobák, oltások, antibiotikumok), valamint a különböző biológiai, testi folyamatok megértése volt. Az egészségesebb életmód követése céljából 1-2 járás esetében uszodai programok és uszodai bérletek is megvásárlásra kerültek.

Az előző bekezdésekben ismertetett, egészséggel kapcsolatos programelemek látszólag igen széles horizontot lefednek, megközelítésükben is komplexnek mondhatók, azonban a megvalósulásuk járásonként igen töredezettnek írható le: a legtöbb járásban csak bizonyos részelemek valósultak meg.

Az összesített részvételi adatok alapján három programot érdemes kiemelni, amelyekben az egész Gyerekesély-program kifizetése alatt 1000-nél több kiskorú vett részt. Az egyik az Encsi járásban megvalósult *Szeretet és gondoskodás!* elnevezésű program, amelynek keretében egyrészt számítógépes szemvizsgálat valósult meg a járás területén lévő valamennyi oktatási intézményben a felső tagozatos és középiskolás tanulók körében, diplomás optometrista vezetésével. Lefektetett célja, hogy a szemvizsgálat során kiderüljön, igényel-e korrekciót a megvizsgált gyermekek látása. A státuszjelentésekből látható, hogy a járásban futó program a szűrések során felmerülő problémákra a *krízisalap* segítségével összesen 62 gyermek számára tudott szemüvegvásárlási támogatást adni. A szemüvegvásárlási támogatások esetében

problémaként azonosították a megvalósítók, hogy a program keretében csak utólagos támogatásra volt lehetőség, a családoknak meg kellett előlegeznie a vásárlás összegét, ami több család esetében jelentett problémát. A COVID-helyzet szintén hátrányosan érintette a program megvalósítását, illetve a párhuzamos felzárkóztató programok esetében is elindult hasonló szolgáltatás, ingyenes szemüveg biztosításával, így 2022-től már nem tudott folytatódni a program. A szemvizsgálat mellett gerinc- és talpvizsgálat is megvalósult a térségben. A 10 évesek körében szerveztek évenkénti szűréseket, és folytatták a problémákkal azonosított gyerekek utánkövetését. A tevékenység a COVID-járvány után is folytatódott a járás 7 településén. A koragyermekkorai egészségre vonatkozóan babamasszázst és babatornát valósítottak meg a járásban az édesanyák bevonásával, aminek jótékony hatásai között az alábbiakat emelik ki a megvalósítók: a torna javítja az immunrendszer működését, serkenti a vérkeringést, lazítja az izmokat, jó hatással van a hasfájásra, és nyugodt lelki állapotot idéz a babának, mamának egyaránt. A babatornát a COVID-járványt követően is tudták folytatni a járásban.

A Cigándi járásban egészségnapok szervezésére nyújtott támogatást a helyi program. A térségben működő iskolák és óvodák egy, a helyi Gyerekesély Iroda által megfogalmazott és kiírt szakmai pályázat eredményeképp tudtak támogatáshoz hozzájutni. A pályázathoz szükséges volt az intézményeknek egy komplett egészségügyi programot kidolgozni, amelyet az elbírálás során az iroda értékelt. A státuszjelentések alapján a járásban két évente, 7 intézményben, 14 alkalommal valósult meg egészségnap a program támogatásával, összesen 1497 fiatal bevonásával a monitoring adatok alapján. A programok megvalósítását más járásokhoz hasonlóan itt is befolyásolta a szakemberhiány. A státuszjelentés kiemelte, hogy egy ideig a szakterületi koordinátor hiánya akadályozta a gördülékeny megvalósítást.

A Gönci járásban (az Encsi járáshoz hasonlóan) állapotfelmérő és prevenciós tevékenységeket valósítottak meg 5 éven keresztül, az alábbi szolgáltatásokkal: gyermekorvosi ellátás, védőnői ellátás, gyógytornász alkalmazása, valamint egészségmegőrzés témakörében tartott előadások. A státuszjelentésből a Gönci járás esetében is látható, hogy a COVID-járvány szintén okozott fennakadást a megvalósítást illetően, a járványügyi intézkedések feloldását követően tudott folytatódni a program. A monitoring adatok alapján összesen 1192, 0–17 éves gyermek vette igénybe az így biztosított szolgáltatásokat a program ideje alatt.

9. A program válaszai az új kihívásokra: COVID-19 és az orosz-ukrán háború

A jelenlegi projektszakaszban a Gyerekesély program megvalósítását több olyan rendkívüli esemény befolyásolta, ami nemcsak Magyarországon, de Európában, sőt az egész világon érezte a hatását. Ilyen volt a COVID-19 járvány, az orosz-ukrán háború és az azt követő rezsiválság.

A pandémia kihívásai és a program reagálása

2020 márciusától kezdődően⁵⁷ a koronavírus terjedésének megakadályozása érdekében számos, az ország teljes területére érvényes, első körben közegészségügyi intézkedést foganatosítottak⁵⁸. A Gyerekesély program megvalósítása és a gyermekek családot jelentő célcsoport szempontjából az első és legjelentősebb intézkedés az volt, hogy a köznevelési és szakképzési intézmények tantermen kívüli, digitális munkarendre álltak át⁵⁹. A program szolgáltatásait korlátozták továbbá olyan intézkedések, mint a rendezvények betiltása, a kijárási korlátozása, a házi karanténnal, a fertőtlenítéssel, vagy a védőeszközökkel (pl. maszkok) kapcsolatos szabályok betartása. 2020. március közepén az iskolai digitális munkarend bevezetésével párhuzamosan a gyerekesély projektek tevékenységei átmenetileg leálltak, és a projektek ügyeleti rendszerben működtek. A kezdeti, egy-két hetes bizonytalanság után a programok fokozatosan és eltérő intenzitással indultak újra.

A hátrányos helyzetű családokat a válságok – így a kialakult közegészségügyi, majd gazdasági válság is – fokozottabban érintik, éppen ezért az ellátórendszer és a program komoly feladatokkal szembesült. A lakhatási szegénység miatt sok gyerek számára nem voltak biztosítottak a nyugodt otthoni tanulás körülményei az online munkarendben, továbbá nem mindig álltak rendelkezésükre a digitális eszközök és tanszerek. A családokban jelen levő problémák (alkohol, drog, bántalmazás) a tartós otthonlét alatt jobban kiütköztek, illetve

---

⁵⁷ Az első hivatalos COVID-19 megbetegedést Magyarországon 2020. március 4-én regisztrálták.

⁵⁸ Az intézkedésekről szóló általános összefoglalást lásd Váradi (2020:213): „Ezek március közepétől többek közt a bevándorlás és a nemzetközi utazás korlátozását, rendezvények megrendezésének betiltását, a vendéglátás és szórakoztatás korlátozását, kórházi és a védekezéshez és gondozáshoz szükséges eszközök és kapacitások termelését, megvásárlását, kiépítését és felszabadítását, az iskolák bezárását, fertőtlenítést, házi karanténnal és teszteléssel kapcsolatos protokollokat és szabályokat, parkolási könnyítéseket, majd kötelező maszkviselést foglaltak magukban, amelyeket március végén kijárási korlátozás és korosztályos bevásárlási korlátozások tetőztek be, valamint különböző felvilágosító intézkedések egészítettek ki. A járvány terjedését korlátozni hivatott intézkedések közül sokat áprilisban–májusban enyhítettek vagy visszavontak....”

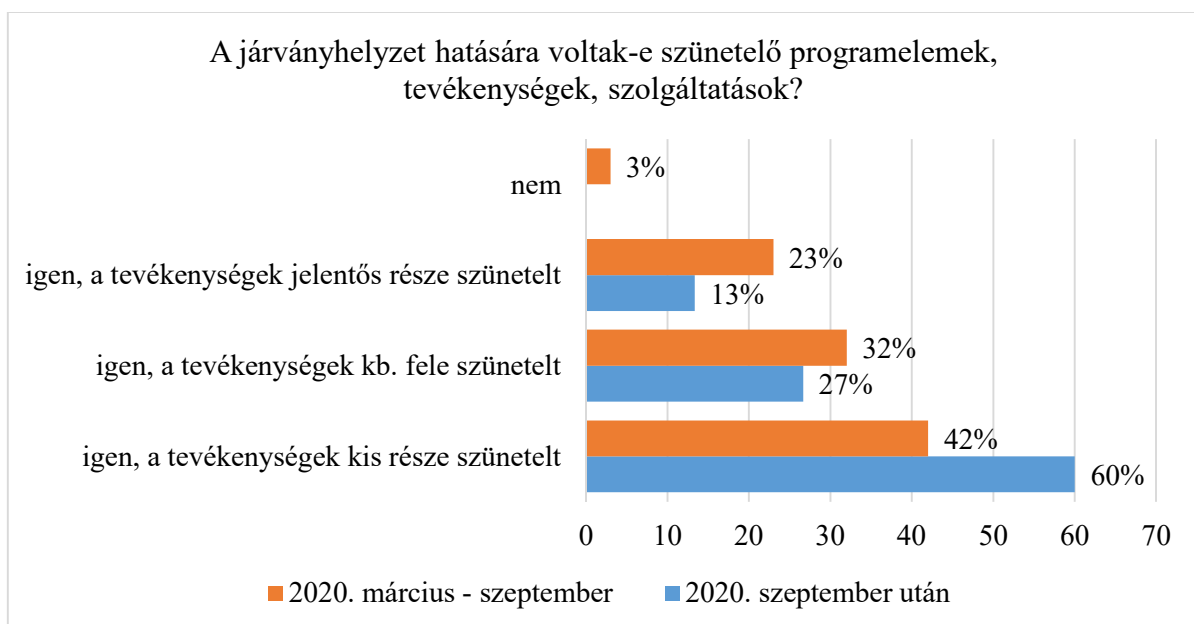
⁵⁹ 1102/2020. (III. 14.) Korm. határozat a koronavírus miatt a köznevelési és szakképzési intézményekben új munkarend bevezetéséről (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a20h1102.kor>).

fokozódhattak. A szülők sokszor nem tudták támogatni gyerekeiket az online oktatás során. (Marozsán, 2020)

Programlemek és szolgáltatások szüneteltetése

A Gyerekesély projekt elemeinek és szolgáltatásainak megszokott működését a pandémia számos módon befolyásolta. A programnak eredetileg mind a szolgáltatásmegerősítő-, bővítő- és fejlesztő, mind a támogató, tanácsadó és élményszerző elemei értelemszerűen jelenlétben alapuló tevékenységekre épültek. A COVID-19 világjárványt kísérő védelmi és megelőzési intézkedések megakasztották ezek megvalósítását. A kiemelt program több kutatás keretében vizsgálta a világjárvány hatásait és a projekt reagálását az új helyzet okozta kihívásokra. Az eredmények szerint 2020. március – szeptember között a járási gyerekesély projektek több mint felében (55%) a programelemek legalább fele szünetelt (7. ábra).

7. ábra: A programelemek és tevékenységek szüneteltetése a pandémia idején (N = 30-31)

Forrás: Perpék–Kiss (2023)

A járványhelyzet változásával 2020. szeptember és 2021. október között ez az arány 40 százalékra csökkent.

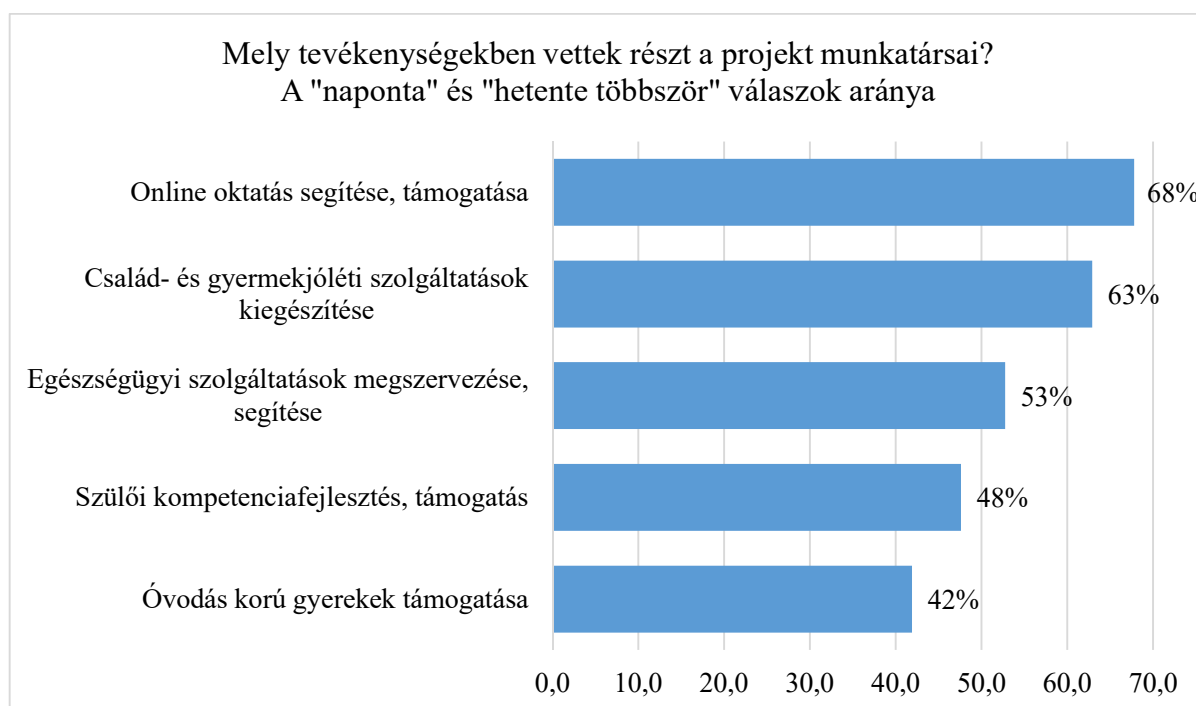
„A különbség egyfelől abból adódhat, hogy a koronavírus második és további hullámait az elsőtől képest eltérő központi védelmi intézkedések kísérték. Másfelől, a projektek számára már nem voltak újak a pandémia okozta kihívások, és az első hullámot követő időszakokban feltehetően jobban alkalmazkodtak a megváltozott helyzethez.” (Perpék–Kiss, 2023: 27)

2021-ben a legtöbb járási Gyerekesély programra (60%) az volt jellemző, hogy tevékenysége kis részét volt kénytelen felfüggeszteni. (Kiss–Perpék, 2021, Perpék–Kiss, 2023)

A program aktivitása

A pandémiára reagálva a gyerekesély projektek átszervezték feladataik, és átcsoportosították humán kapacitásaik és költségeik egy részét. A szakmai vezetők a 2020. tavaszi, nyári és őszi korlátozások, illetve feloldások után azt fogalmazták meg, hogy a program legfontosabb feladata a tanulás és az iskolai felzárkóztatás támogatása volt. Kiemelt feladatnak tekintették ezen kívül a különböző szereplők, elsősorban iskolák, önkormányzatok, család- és gyermekjóléti, szociális intézmények közötti kapcsolattartás és kooperáció kialakítását és fejlesztését. A hiteles információszerzést- és közvetítést, a(z) (alap)szolgáltatások biztosítását, a kríziskezelést, a folyamatos szükségletfelmérést és nyomonkövetést, valamint az egészségmegővást szintén missziójuknak tekintették a járványhelyzetben. A tereptapasztalatok és a felmérések eredményei szerint éppen ezekben a szerepekben voltak a legaktívabbak a járásik projektek. 31-ből 29 járás vett részt ugyanis az iskoláskorúak online oktatásának támogatásában, 25 járás a család- és gyermekjóléti szolgáltatások kiterjesztésében, 19 járás az óvodáskorúak fejlődésének segítésében. A projektek fele vett részt a szülők támogatásában, több mint harmaduk pedig az egészségügyi szolgáltatások megszervezésében. (Kiss–Perpék, 2021)

8. ábra: A projekt aktivitása a pandémia idején (2021, N=27-29)

Forrás: Perpék-Kiss (2023)

2021-ben a szakmai vezetők beszámolója szerint a járások több mint kétharmadában hetente többször vagy naponta jellemző tevékenység volt az online oktatás segítése, támogatása (8. ábra). Ez főként a gyerekek felkeresését és bekapcsolását jelentette a digitális oktatásba, ezen kívül a tananyag kinyomtatását és fénymásolását, a személyes és online tanulástámogatást, feladatmegoldást, valamint a tananyag eljuttatását a tanulókhöz és visszajuttatását az iskolába. A család- és gyermekjóléti szolgáltatások kiegészítése szintén a leggyakoribb tevékenységek közé tartozott a pandémia alatt. Ez elsősorban a célcsoport nyomonkövetését és a velük való kapcsolattartást, a tanácsadást-mentorálást, a szükségletek és a rászoruló felmérését takarta. A projektek több mint fele vonódott be intenzíven az egészségügyi szolgáltatások megszervezésébe. Ezen a téren a program szerepvállalása általában a felvilágosítás és információnyújtás volt. A tevékenységek között megjelentek ezen felül olyan új tevékenységek, mint a gyógyszerek felírása, kiváltása és eljuttatása, az orvos/védőnő és a páciens közötti kapcsolattartás, illetve az oltás körüli teendőkre való bekapcsolódás.

A járások közel fele vett részt a szülői kompetenciafejlesztésben, egyéni vagy csoportos, illetve személyes vagy online formában. A foglalkozások zöme egyénileg és online zajlott, ám az esetek majdnem felében előfordult a személyes jelenlét is. Az óvodás korú gyerekek

támogatásában tízből négy járás volt aktív hetente többször vagy naponta. Az óvodásokat és szüleiket főként online érte el a program, de a munkatársak segítették az óvodából érkező feladatok el- és visszajuttatását is. Egyes járásokban jelen voltak továbbá a szakemberek (pszichológus, logopédus) fejlesztő, tanácsadó foglalkozásai, valamint a programok egy része saját fejlesztő feladatokat és játékokat is kitalált az óvodás gyerekeknek.

14. táblázat: Tárgyi eszközök és adományok a pandémia idején

Mely eszközöket biztosította a program a családok számára otthoni használatra? (2021, N=31)			
	Járások száma	Járások aránya	Hány család számára?
digitális eszközök	4	13%	18
internet elérés	5	16%	891
tanszerek, taneszközök	15	48%	1 530
higiéniai- és védőeszközök	17	55%	6 145
adományok	24	77%	2 020

Forrás: Perpék–Kiss (2023)

A világvilágjárvány terheit a gyerekes családok körében tárgyi eszközökkel is enyhítette a program. Nincsenek pontos adataink arra vonatkozóan, hogy a gyerekesély projektek tevékenységei és adományai hány emberhez jutottak el a járvány idején. A felmérésekből tudjuk azonban, hogy 31-ből 24 járásban szolgáltatott tárgyi adományokat, ami nagyjából 2000 családhoz jutott el (14. táblázat). A programok több mint fele biztosított higiéniai és védőeszközöket, a szakmai vezetők becslése szerint több mint 6100 család számára. Mintegy 1500 családnak állítottak össze és juttattak el tanszer- és taneszközcsomagokat. A program érdemi hozzájárulása a digitális tanuláshoz, hogy közel 900 család internet elérését segítette elő.

A pandémia hozadékaként a Gyerekesély program megvalósítói több intézménnyel a korábbinál szorosabbra fűzték kapcsolataikat. A kooperáció erősödése a projektek közel kétharmadára (63%) volt jellemző. A legtöbb járásban a család- és gyermekjóléti, valamint a köznevelési intézményekkel lett intenzívebb az együttműködés. (Perpék–Kiss, 2023)

A közösségi házak szerepe a járványhelyzet kezelésében

A járványhelyzet és a hatósági előírások miatt a legtöbb közösségi házban és térben legalább kis mértékben csökkent a szolgáltatások volumene. Több hónapos bezárásból azonban csak mindössze 6 helyszín számolt be a 97-ből. A házak és terek ötödét néhány hetes leállás jellemezte, nagy többségük ugyanakkor csupán néhány napra állt le vagy kis megszakítással folyamatosan működött. A közösségi házak és terek pandémia alatti működéséről az egyik elemzés így fogalmaz:

„A járvány következtében a szabályozások és korlátozások hatására leginkább a személyes jelenlétén alapuló szervezett, csoportos tevékenységek csökkenése volt jellemző. A házak, terek csaknem felében hetekig, hónapokig tartottak ügyeleti nyitvatartást szervezett programok nélkül, míg csupán egyharmaduk (28 ház) esetében nem volt ilyen időszak. A tevékenységek számának és gyakoriságának csökkenése a válaszadók 60 százalékára volt jellemző hosszabb-rövidebb időszakokra.” Kiss (2023c: 27-28)

A járvány időszakát program- és szolgáltatásszűkülés fémjelezte a közösségi házakban (is). A korlátozások következtében a személyes jelenlétén alapuló és a nagyobb csoportokat megmozgató rendezvények, események száma értelemszerűen csökkent. Ennél kisebb mértékű volt a visszaesés az alap- és komfortszolgáltatásokban, és még kisebb a tanulássegítő, kreatív-, és kisgyermekes foglalkozásokban. A pandémia idején új szükségletek jelentek meg, amikre válaszul a program szolgáltatás palettája új tevékenységekkel bővült. Ezek közül kiemelkedő volt az oltással kapcsolatos segítségnyújtás iránti igény. A már tárgyalt digitális oktatás támogatása iránti szükségletet is nagymértékben a közösségi házak elégítették ki. A közösségi házakhoz továbbá számos (online) ügyintézással, valamint oltással, szabályokkal kapcsolatos kérdés és kérdés futott be. A közösségi ház-vezetők döntő többsége úgy ítélte meg, hogy képesek voltak nagymértékben segítséget nyújtani a lakosság számára a járványhelyzetben. (Kiss, 2023c)

Az orosz-ukrán háború következményei

A koronavírus járványhelyzet enyhülésével egy újabb nagy hatású esemény, az orosz-ukrán háború rázta meg Európát és a világot. Oroszország 2022. február 24-én támadta meg Ukrajnát. A fegyveres konfliktus következtében a magyar-ukrán határszakaszra és a határ menti

településekre fokozott nyomás nehezedett. A Gyerekesély program célterületén belül a Vásárosnaményi járásban található a beregsurányi, a barabási és lónyai, a Fehérgyarmati járásban pedig a tiszabecsi magyar-ukrán határátkelőhely. Ezen a négy településen - valamint Záhonyban – öt nagy magyarországi karitatív szervezet és önkénteseik segítségpontokon fogadták az Ukrajnából menekülőket. A határmenti településeken és járásokon túl természetesen a távolabb fekvő helyszínek is bevonódhattak a segítségnyújtásba.

A közösségi házakra és terekre vonatkozó kérdőívben a kiemelt program egy külön kérdésblokkban vizsgálta a háború nyomán kialakult helyzetet és a program bevonódását. Az eredmények szerint tízből három közösségi ház és tér valamilyen formában kivette részét a háború áldozatainak támogatásából. A legtöbb helyszín arról számolt be, hogy az adományozásban vettek részt, ami az adományok begyűjtését és kiosztását egyaránt jelentette. Értelemszerűen leginkább a határmenti térségeket érintette a menekültek ellátása. Ez a Fehérgyarmati járásban 8 helyszínt jelentett. Az ottani projektek adományokon kívül szállást, étkezést, mosási, fürdési és kapcsolattartási lehetőséget biztosítottak az Ukrajnából érkezőknek, vagy gyerekfoglalkozásokat szerveztek. A program bevonódása azonban nem korlátozódott a határhoz közeli területekre: további 13 észak-magyarországi és észak-alföldi járás volt aktív, és részt vett a menekültek fogadásában, a felmerülő logisztikai feladatok ellátásában. (Marozsán, 2023)

A háború egyik következménye az energiaválság, ami a rezsiköltségek növekedését vonta maga után. Ez komolyan és negatívan érintette a közösségi házakat és tereket, valamint a Gyerekesély Irodákat egyaránt. A járási programok legfontosabb támogatói az önkormányzatok, akik helyiségek biztosításával és rezsitámogatással is hozzájárulnak a projektek működéséhez. Az önkormányzatok a járások 70 százalékában támogatták helyiséggel, közel 60 százalékában pedig rezsivel a gyerekesély projekteket.

„Ezen eredmények összességében tovább erősítik az önkormányzatok szerepének fontosságát mind a program megvalósítás, mind a későbbi fenntartás terén. Ez ismét a pótlólagos források bevonásának szükségességét mutatja, hiszen a hátrányos helyzetű kis települések önkormányzatait kiemelkedő mértékben sújtja a kedvezőtlen gazdasági helyzet és az energiaválság.” (Kiss–Perpék, 2023: 46-47)

Összegzés

Összességében a járási gyerekesély programok rezponzívnak mutatkoztak olyan különleges helyzetekben, mint a pandémia és az orosz-ukrán háború. A COVID-19 okozta új helyzetben munkaerő-, feladat- és költség-átcsoportosítások segítségével a projektek képesek voltak rugalmasan reagálni a kihívásokra. Betöltöttek egy szolgáltatási űrt: lehetőségeikhez mérten felkeresték és elérték azokat a gyerekeket, akik a digitális oktatás számára láthatatlanok voltak, és igyekeztek őket bekapcsolni az online munkarendbe. A családok nehézségeit adományokkal enyhítették. Mindezzel hozzájárultak ahhoz, hogy a hátrányos és nem hátrányos helyzetű tanulói teljesítmények közötti különbségek ne növekedjenek még tovább. A közösségi házak kiemelt szerepet játszottak a járványhelyzet kezelésében. A rendkívüli időszakban a Gyerekesély program profiljához képest újfajta célcsoport (pl. idősek) és újfajta, szociális és egészségügyi jellegű tevékenységek is megjelentek. A szakmai vezetők összességében úgy értékelték, hogy a program képes volt adekvát válaszokat adni a pandémia okozta kihívásokra.

A komoly kihívások és korlátozások ellenére a pandémiának pozitív hozadékai is voltak. Bővült a járási projektek kapcsolatrendszere, a meglévő együttműködések egy része pedig intenzívebbé vált. A projekt munkatársai digitális kompetenciafejlesztést végeztek elsősorban a gyerekek, de részben a szüleik körében is, ezáltal a gyerekek digitális rutinjai fejlődtek, szüleik egy része esetében pedig kialakultak. A kiemelt program tapasztalata továbbá, hogy a Gyerekesély program járási gárdája új, online munkamódszerekkel gyarapodott, ami gyorsabbá és egyes esetekben hatékonyabbá tette a megbeszélések, egyeztetések, képzések, tanácsadások összehívását és megtartását.

A gyerekesély programok, elsősorban a közösségi házakon és tereken keresztül kivették a részüket az orosz-ukrán háború menekültjeinek fogadásából és ellátásából. A segítségnyújtás helyszínei elsősorban, de nem kizárólag a határmenti járások voltak. Az aktivitás az adományozáson túl szállás, étkezés, mosási, fürdési és kapcsolattartási lehetőség vagy gyerekfoglalkozások biztosítását jelentette az Ukrajnából érkezőknek.

III. A fenntartás esélyei⁶⁰

A fejezetben egy öt éves kutatás eredményei alapján röviden összefoglaljuk, hogy a különböző – a szakirodalom és korábbi kutatások alapján legfontosabbnak bizonyuló – befolyásoló tényezők hogyan hatottak a program egészére és a közösségi szintű programelemek megvalósítására, fenntartási esélyeire. Minthogy a kiemelt program a járási gyerekesély programokkal párhuzamosan zajlott, a zárás utáni fenntartási időszakot jelen keretek között nem állt módunkban vizsgálni⁶¹. Ugyanakkor lehetőségünk adódott a teljes megvalósítási folyamat követésére, melynek során megismerhettük a menedzmentek felállításától kezdve a programelemek intézményesülésén és kapacitásépítésén keresztül azok helyi közösségbe való beágyazódását. Ez a folyamat vezet el végeredményben ahhoz az állapothoz, amikor a koncepciónk szerint a programok fenntarthatóvá válnak.

A járási programok számára a fenntartás problémája nem új keletű, hiszen az előző pályázati ciklus után több mint két évet kellett áthidalniuk az újabb források megérkezéséig. Erről az időszakról kilenc térségben készült helyzetjelentés (Kiss–Husz 2016, Kiss, 2018), ami jelen időszak kutatásainak is kiindulópontját képezte, hiszen e járások közül választottunk ki hat vizsgálandó terepet mélyebb elemzés céljára. A programok hét-nyolc éves történetét folyamatként értelmezve így lehetőség nyílt arra is, hogy megvizsgáljuk az EFOP-1.4.2. program megváltozott struktúrájának hatásait – elsősorban a kistérségi szint helyett a járási megvalósítást, a család- és gyermekjóléti központok kiemelt szerepét – a fenntarthatóság esélyeire vonatkozóan.

A fenntarthatóság feltételeinek kialakításához a szakirodalom szerint egy hosszabb, ideális esetben a program kezdetétől tartó intézményesülési és kapacitásépítési időszak vezet. Ezt az időszakot kutatásunk során három időpontban – a program elején, közepén és végén – célzott interjúk felméréssel vizsgáltunk, és egyéb módokon (például monitoring adatokon keresztül, beszámolók, események látogatásával és kérdőíves kérdezéssel) követtünk. A folyamatkövetéses vizsgálat lehetőséget nyújtott az időbeli változások, a programok helyi

---

⁶⁰ A fejezet a *Hogyan tovább?* című, a fenntarthatósági vizsgálat eredményeit közlő kötet szövegrészleteinek felhasználásával készült (lásd Kiss–Perpék, 2022).

⁶¹ Zajlott egy fenntartás-vizsgálat is 2022. december és 2023. augusztus között, melynek eredményei egy külön publikáció részét képezik majd.

igényekre való reakciókészségének elemzésére is, ami szintén egy fontos fenntarthatósági tényező.

1. A fenntarthatóság definíciója és mérése⁶²

Összegezve a különböző szakirodalmakban előforduló főbb definíciós elemeket, a gyerekesély programok fenntarthatóságának vizsgálata során az alábbi megközelítést alkalmaztuk: a *fenntartás* alapvetően a programok vagy beavatkozások és eredményeik időben való tartós fennmaradását jelenti, amely számos formában megvalósulhat. A fenntarthatóság feltétele egy bizonyos szintű intézményesülés és beágyazódás, ami egy kapacitás-építési, felkészülési időszak során valósul meg. Olyan rezponzív, dinamikusan változó (ciklikus) folyamatról van szó, amelynek többféle fokozata és mélysége létezik, ugyanakkor a beavatkozás alapvető missziója, fő célkitűzése megmarad. (Johnson et al., 2004, Marek et al., 1999, Pluye et al., 2004, Savaya et al., 2009, Scheirer, 2005, Stirman et al., 2012)

A fenntarthatóság megvalósulási esélyeit illetően a kiindulópontot Savaya és Spiro (2012) kutatási eredményei jelentették, ami alapján elmondható, hogy a fenntarthatóság esélyeit előrejelző 19 tényező közül a legerősebb hatást a következők mutatták: i) a támogatási források diverzitása, ii) a megvalósító, befogadó szervezet vezetőinek támogatása és elkötelezettsége, iii) a fenntartó szervezet, illetve a főpályázó bevonódása és jövőorientáltsága, valamint iv) a közösség támogatása. Meghatározó mértékben magyaráztak továbbá a program folyamatosságával kapcsolatban a vezetőket és munkatársakat jellemző minőségi változók is, amit saját korábbi kutatásaink is alátámasztottak (lásd Kiss, 2018). A fenntartott programokra jellemző továbbá, hogy azok „zászlóshajóként” voltak jelen a szervezetek életében, valamint, hogy az ügy iránt elkötelezett „hősök” szolgáltak jó példával a közösség számára (Savaya–Spiro, 2012). Emellett a fenntarthatóság fontos feltétele a program eredményeinek folyamatos visszacsatolása a döntéshozók és a közösség felé, valamint az erre való hatékony reakciók, ahogy Mancini és Marek (2004) kutatásai bizonyítják.

A fenntarthatóság feltételeit a gyerekesély programok esetében a fentiekben összefoglalt fenntarthatósági faktorok és prediktorok alapján vizsgáltuk kiegészítve saját korábbi kutatásaink eredményeivel. A fenntarthatóság feltételeit i) a program egésze tekintetében a

---

⁶² Lásd részletesebben Kiss-Perpék (2022: 6–17).

gesztor intézményeken és projektmenedzsmenteken keresztül vizsgáltuk, valamint ii) az egyes programelemek megvalósító szervezetek és közösségek szintjén, helyben is.

Interjúalanyaink a projektmenedzsment tagjai, az ágazati szereplők (mint pl. a szakterületi koordinátorok, védőnők, szociális munkások, utazó szakemberek), a kiemelt program helyi munkatársai, a helyi intézmények vezetői, alkalmazottai, települési polgármesterek, helyi lakosok (célcsoport), esetleg civil szereplők voltak.

A járási programok fenntarthatóságát kombinált eszköztár segítségével vizsgáltuk. A hat esettanulmány egységes módszertanra épülő, három időpontban megvalósuló terepmunkán alapszik, ahol kvalitatív módszerekkel, azaz interjúkkal és tereplátogatással, helyszíni megfigyelésekkel dolgozott a kutatói csapat. A járásokban a három vizsgálati időpontban 45 interjú készült (összesen 270⁶³). Az interjúk azonos, félig strukturált vázlat alapján készültek a GDPR-kötelezettségeknek eleget téve, az anonimitás megőrzésével.

A hat terep (Bátonyterenyei, Encsi, Hegyháti, Hevesi, Kaposvári, Mátészalkai) kiválasztása a program sajátosságai, elsősorban a fenntartói struktúra, valamint területi szempontok⁶⁴ figyelembevételével történt. A fenntartói struktúra esetében törekedtünk arra, hogy különböző – önkormányzati, társulási, civil szervezeti, és egyházi – főpályázó típusok kerüljenek be a kutatásba. Ugyanakkor a vizsgált járásokban több esetben fenntartóváltás történt a kutatás közben, ami megváltoztatta a minta összetételét. Ennek következtében az önkormányzati fenntartás túlsúlyos lett, ugyanakkor mivel ez a tendencia általánosan igaz a járási programok esetében, nem rontja a kutatás érvényességét.

A hat járásban lefolytatott követéses vizsgálat mellett a kiemelt program minden évben kérdőíves kutatást folytatott a 31 leghátrányosabb helyzetű járásban a szakmai vezetők körében, amibe 2020-tól a fenntarthatóságról is bekerült egy kérdésblokk.⁶⁵

---

⁶³ Ez nem jelenti azt, hogy 270 emberrel készült interjú, hiszen az alanyok ismétlődhetnek. A szakmai vezetővel, projektmenedzserrel például általában minden vizsgálati periódusban készült interjú.

⁶⁴ A vizsgálandó terepek elhelyezkedését illetően figyelembe vettük a 31 Gyerekesély-járási elhelyezkedési sajátosságait, arányait.

⁶⁵ A kérdőíves vizsgálat részletesebb eredményei a Kiss–Perpék (2022) kötetben olvashatók.

2. A fenntartást befolyásoló tényezők, fenntartási esélyek hat járás példáján

Programszintű, fő fenntartóra és menedzsmentre vonatkozó eredmények

A fenntarthatósági tényezők vizsgálatokor alapvetően a Savaya–Spiro szerzőpáros (2012) indikátorait vettük alapul, amit saját korábbi tereptapasztalatainkat felhasználva adaptáltunk. Jelen fejezetben ezek mentén a legfontosabb tapasztalatokat összegezzük a hat járás esettanulmányai alapján. A fentebb említett szerzők a fenntarthatóság egyik legfontosabb előrejelzőjeként a *támogatási források diverzitását* nevezték meg kutatásuk során. A leghátrányosabb helyzetű járásokban megvalósuló gyerekesély programok esetében elmondható, hogy a támogatási források diverzitása nem jellemző. A főpályázók többségében települési önkormányzatok, melyek rövid, átmeneti időszakokra – például Sásdon/Hegyháton (Pálos, 2022), Encsen (Nagy et al., 2022) vagy Hevesen (Perpék, 2022) – képesek voltak (elő)finanszírozni a programokat, de ez néhány hónapon túl nem megoldható. Leginkább a civil szervezetek (például Mátészalkai járásban) vagy az egyház (a Kaposvári járásban (Kiss, 2022)) tudnak rugalmasabban gazdálkodni a pénzügyi forrásokkal, de ezek is legfeljebb egy-egy programelem fenntartását tudják finanszírozni és nem az egész programot.

Pénzügyi alapképzéssel egyáltalán nem találkoztunk a vizsgálat során, de a marketing stratégiák kidolgozása sem jellemző magyar viszonyok között. A kapcsolati tőke ápolása természetesen működő mechanizmus, de alapvetően elmondható, hogy tudatos tervezéssel (leírt stratégiákkal vagy tervekkel) a fenntartásra vonatkozóan nem találkoztunk a vizsgált térségekben. Egyfajta tanácstalan várakozás és reménykedés jellemezte a menedzsmenteket, amihez hozzájárult az a nagyfokú bizonytalanság és az ellentmondó híresztelések, melyek a Gyerekesély program folytatását lengik körül, annak ellenére, hogy a hivatalos kommunikáció a fenntartási kötelezettséget hangsúlyozza.

Meghatározó tényezőnek bizonyult kutatásunk során a *fenntartó szervezet, illetve a főpályázó bevonódása és elköteleződése* a program iránt. Itt azonban meg kell említeni, hogy több esetben (Kaposvári járás, Hevesi járás, Hegyháti járás) fenntartóváltás történt a program elején, ami bizonyos esetekben nem erősítette a program iránti elkötelezettséget. Kaposvár megyei jogú város önkormányzata például úgy kellett, hogy ellássa a program vezetésének feladatát nagyszámú futó projektje mellett, hogy a járáshoz tartozó 78 település közül a távolabb eső, hátrányos helyzetű falvakban megvalósuló programra semmilyen rálátása nem volt korábban.⁶⁶

---

⁶⁶ Később ez a helyzet változott valamelyest, részben annak következtében, hogy áttervezéssel létesült Kaposváron

Pozitív példaként említhető a méreténél, földrajzi fekvésénél és társadalmi összetételénél fogva eltérő helyzetben lévő Sásd önkormányzata, amely – annak ellenére, hogy korábban a kistérségi társulás volt a program fenntartója – azonosult a program missziójával és kitüntetett figyelemmel fordult a Gyerekesély program felé. Szerencsésen alakult továbbá a helyzet a Mátészalkai járásban, ahol a projekt kedvezményezettje a Szatmári Egyesített Szociális és Egészségügyi Alapellátási Intézményi Társulás (ESZI) és két civil szervezet lett. A szociális intézményre való „programtelepítés” egyik nagy előnye, hogy napi szintű kapcsolat volt a projektmegvalósító stáb és a helyi szociális szakemberek között. Az intézmény magas szintű bevonódása növelte a program iránti elkötelezettséget, ami pedig alacsony fluktuációt eredményezett (szemben más járásokkal, ahol bizonyos időszakokban lehetlenné vált a munka a magas fluktuáció, a hiányzó munkatársak miatt).

A fenntartó intézmény, illetve projektmenedzsment *hosszú távú programszemlélete* szintén egy meghatározó tényezőnek bizonyult. Itt kiemeljük azokat a járásokat, ahol folytonosság érzékelhető az elődprojekttel, és ahol a szakmai koncepció erősen meghatározó mind a mai napig. A Hegyháti járásban a Gyerekesély program „zászlóshajó” szerepet tölt be továbbra is, ahol a „Legyen jobb a gyerekeknek!” stratégia szemlélete a legelső programidőszak óta meghatározó (Pálos, 2022). Folytonosság és hosszú távú programszemlélet fedezhető fel továbbá az Encsi és a Mátészalkai járási programok megvalósításában is, mindkét helyen viszonylagos stabilitás jellemezte a stábokat.

A projektek *szakmai tervezésének minősége*, azaz a célok és a célközönség megfelelő definiálása, a helyi igényekre, szükségletekre épülő szolgáltatások és tevékenységek, szintén alapvetően meghatározzák a programok fenntarthatóságát. Fontos következtetésként vonták le több térségben is a megkérdezettek, hogy a megvalósíthatóságot alapvetően befolyásolja, hogy a tervezésébe a későbbi megvalósítókat, menedzsmentet bevonták-e, vagy „külsősök” által írt pályázatot⁶⁷ kell megvalósítaniuk. Ugyanakkor az összes vizsgált terepen egyöntetűen elhangzott, hogy a valós szükséglet-alapú tervezést szinte ellehetetlenítette a pályázati kiírás és a beadás közötti rövid időszak. Így annak ellenére, hogy a legtöbb helyen várták a program folytatását, nem volt idő a megfelelő mélységű tervezésre és társadalmazásra, így több esetben – jobb híján – a korábbi pályázati elemeket emelték át. A legtöbb program többszörös átervezésen és módosításon ment keresztül, ami amellet, hogy elkerülhetetlen volt, sokszor

---

is egy közösségi ház, egy agilis projektvezető kinevezésével, aki sikeresen közvetített az önkormányzat és a projekt között.

⁶⁷ Arra is volt ugyanakkor példa, hogy a külsős pályázati író cég társadalmazást végzett, több célcsoport megkérdezésével műhelymunkákat, interjúkat készítettek (lásd Perpék, 2022).

megakasztotta (extrém esetben évekkal is elcsúsztatta) egy-egy programelem megvalósulását. A szolgáltatások megfelelő célzásának sikeressége kézzel fogható módon meghatározta a későbbi fenntartási esélyeket. Több esetben a közösségi házak nem megfelelő helyre történő telepítése (például a célcsoport lakóhelyétől távol), vagy a célcsoport igényeinek ellenére való működtetése ellehetlenítette a célcsoport bevonását, melynek következtében a ház bezárt, és alacsony kihasználtsággal működő házakkal is találkoztunk, melyek fenntartása nem tud, vagy nem fog megvalósulni.

Ezen a ponton ki kell térnünk egy fontos tényezőre, ami a jól tervezett programok életét is megnehezítette: a már többször említett *párhuzamosan futó*, ugyanazt a célcsoportot hasonló szolgáltatásokkal célzó *pályázatokra*. Az összes terepen találkoztunk ezzel a problémával, ami a Gyerekesély program félidős kutatásánál jelentkezett erőteljesen. Annak ellenére, hogy több térségben, mint például az Encsi vagy a Kaposvári járásban, ahol a program szakmai tevékenységeinek áttervezése során minden rendelkezésre álló eszközzel (információk begyűjtése, egyeztetések a polgármesterekkel) igyekeztek kiszűrni, nem sikerült elkerülni a párhuzamos projekteket. Jellemzően a Felzárkózó Települések (FETE) programok voltak azok, amelyek egy településen belül, ugyanazon célcsoportot célozva, esetenként mindkét programban érintett megvalósítókkal indultak, megnehezítve ezzel a gyerekesély programok megvalósítását (példa erre a Kaposvári, az Encsi és a Mátészalkai járás). Mind a Kaposvári, mind a Mátészalkai járás egy-egy településén sikerült megoldást találni azáltal, hogy a megvalósítók részben átfedésben vannak, így mindenkinek érdekében állt a hatékony együttműködés. A helyi megvalósítók mindkét településen megtalálták azokat a közös pontokat, ahol a két, párhuzamosan futó program szolgáltatásai kiegészítik egymást, sőt a nyitva tartást illetően is összehangolták tevékenységeiket. Mégis felmerül a kérdés, hogy szükség van-e egy párszáz fős településen két közösségi térre hasonló tevékenységekkel?

A résztvevő *szakemberek humán erőforrás-kvalitásai, elkötelezettsége és beágyazottsága* olyan indikátor, ami csak rendkívül széles kör elemzésével ragadható meg. Mind a menedzsment, mind a megvalósító szervezetek szintjén értelmezhető, emellett az általában járási szinten működő szakembergárdát is érthetjük alatta. Jelen összegzésben az első két csoportot tárgyaljuk. A vizsgált gyerekesély programokat megvalósító menedzsmentek esetében a legtöbb helyen elkötelezett és tetterre kész emberekkel találkoztunk. A helyzet azonban nagyon különböző volt: míg a Hegyháti, a Mátészalkai és az Encsi járásban alapvetően folytonosság és stabilitás volt mind a szakmai elképzelések, mind a menedzsment tekintetében, a másik három járásról ez nem mondható el. Extrém példa a Kaposvári járás, ahol három projektmenedzser és

három szakmai vezető vitte végig a négyéves programot, többszörös újratervezéssel, a programidőszak felénél pedig kimentési kérelemmel. A program a sikeres befejezését és az indikátorok teljesítését a harmadik projektmenedzsernek köszönheti, aki a csőd széléről hozta vissza azt. Lojalitása, szakmai elkötelezettsége és kitartása volt az, ami a résztvevők egységes véleménye szerint kisegítette a programot a gödörből. Ez az eset jól példázza a személyi kvalitások és kompetenciák fontosságát a programmegvalósítás során.

Közösségi szintű, megvalósítókra és a helyi közösségre vonatkozó eredmények

Ugyanígy fontos szerepe van az egyes programelemek sikeres megvalósításában a *helyi befogadó és megvalósító intézményeket (például közösségi házak) irányító humán erőforrás kvalitásának és hozzáállásának*. Számos példát lehetne hozni a terepmunkák alapján közösségi terekről, ahol a helyi vezetők, munkatársak kompetenciája, lelkesedése, hozzáállása vagy missziótudata olyan hozzáadott értéket képvisel, amittől az adott tér jól működik. Ugyanakkor arra is több példát hozhatnánk, ahol nem sikerült megtalálni (vagy megtartani) a közösségi tér működtetésére alkalmas embert, ami sorozatos vezetőváltást és ezáltal bizonytalanságot és bizalmatlanságot eredményezett a célcsoport körében. Folyamatos vita övezi, hogy szükség van-e felsőfokú diplomára ahhoz, hogy egy kis településen jól működjön a közösségi ház vagy tér, vagy fontosabb az, hogy a közösség által elfogadott, rátermett ember vezesse azt. Erre valószínűleg nincs egységesen jó válasz, hiszen az egyéni adottságok és képességek döntenek. Összességében azonban elmondható, hogy a települési szintű programelemek sikerességében mindenütt kardinális szerepe van a helyi munkatársak beágyazottságának. Hiába volt a kinevezett vezetőnek vagy szakembernek magas végzettsége, ha nem sikerült a célcsoporttal megtalálni a hangot, és bevonzani a helyieket a közösségi térbe.

A helyi munkatársak és szakemberek megtalálásában jelentős nehézségeket okozott az *általános munkaerő- és szakemberhiány*, aminek következtében sok helyen nem sikerült diplomával rendelkező házvezetőket, illetve a speciális szolgáltatásokra (gyógytornász, logopédus, pszichológus, jogász stb.) szakembereket találni. Ezt – jó esetben – a bérek emelésével, de több helyen a szolgáltatásokról való lemondással, áttervezéssel esetleg csökkentett munkaidővel (pl. félállásokkal) igyekeztek orvosolni. A közösségi házak és terek esetében ezek a megoldások gyakran nem vezettek eredményre, így több helyen (főként a lazább szabályozás alá eső közösségi terekben) a házvezetők esetében eltekintettek a felsőfokú végzettségtől. Jó megoldásnak és a fenntarthatóságot elősegítő tényezőnek bizonyult ezekben

az esetekben a hiányzó kompetenciák, illetve szakmai tudás kompenzációjára a „*képesség tétel*”, amikor a helyi szakemberek (pl. óvónők) adták át célzottan a tudásukat annak érdekében, hogy az adott munkatárs megfelelő módon tudjon foglalkozni a gyerekekkel.

A helyi programelemek esetében – főként a kistelepüléseken – *a településvezetők hozzáállása* is kiemelkedően fontos, ahogy azt a korábbiakban bemutatott kérdőíves felmérés eredményei is jelezték. Jó esetben a megvalósítás során folyamatos együttműködés van a települési önkormányzat testülete vagy a polgármester, valamint a helyi programelem irányítói között, például a közösségi tér működéséhez épületet, eszközöket biztosítanak, vagy a különböző ünnepekhez közös szervezéssel, ajándékokkal stb. járulnak hozzá. A legtöbb esetben a terepmunkák során olyan polgármesterekkel interjúztunk, akik felismerték a program hozadékait, és támogató módon álltak ezek működtetéséhez, sőt olyan is volt, aki maga is részt vesz (önkéntesként) a programok megvalósításában. Sokan közülük áldozatok árán is fenn szándékoznak tartani a tereket, ugyanakkor általános helyzet (főként a kis falvak esetében), hogy nincs forrás az alkalmazottak biztosítására, sokszor még a rezsikifizetése is gondot okoz.

Ugyanakkor a projektmenedzser tagjai több helyen elmondták – ami főként a kezdeti, tervezési időszakot nehezítette meg –, hogy a polgármesterek alapvetően nincsenek hozzászokva a „soft”, úgynevezett „humán” fejlesztési projektekhez, a kézzel fogható beruházásokat, például az infrastruktúrafejlesztési forrásokat keresik. Így nehéz volt elmagyarázni, vagy meggyőzni őket a Gyerekesély program hasznosságáról. Volt olyan járás is, ahol éppen a legjobban rászoruló települések vezetőit nem sikerült rábeszélni a programban való részvételre (Csurgó, 2022), ami a program megvalósítását is alapvetően megnehezítette. Az önkormányzatok és a járási programok viszonyában érdemes megemlíteni továbbá azt az esetleges nehézséget is – erre is találtunk példát a terepmunkák során –, hogy amennyiben a közösségi tér vagy ház dolgozója a településvezető által kiválasztott helyi munkatárs, akkor fennáll a hivatali és a programmal járó feladatok összekeveredésének veszélye, nehéz a munkaidőt és -teret szétválasztani.

A helyi programelemek beágyazottságát elősegítő tényező *a közösség irányából érkező visszajelzések becsatornázása* a szolgáltatások és a tevékenységek megvalósításába. Ez a hajlandóság mutatja a programok reszponzivitását, azaz változási képességét. A kiemelt (mentor)program javaslatára a járási programok többsége végzett beágyazottság-mérést, ahol általában a programok ismertségét vizsgálták, illetve volt, ahol elégedettséget is mértek a résztvevő intézmények, és/vagy célcsoport körében. A kérdőívezés megvalósítása különböző módon és minőségben többnyire eseti jelleggel zajlott, továbbá igencsak kérdéses, hogy

mennyire sikerült beépíteni az eredményeket, érdemben változtatni a tevékenységeken. A Hegyháti járásban a „bizalmon alapuló kapcsolatok” formájában működő spontán visszajelzéseket említették, mint leginkább működő módszer a célcsoport igényeinek beépítésére. A Hevesi járásban a célcsoport igényei alapján a közösségi ház nyitvatartásán változtattak, míg a Kaposvári járásban intézkedési tervet készítettek a beágyazottság-kutatás eredményei alapján a problémás területek fejlesztésére, ezek alapján próbálták az intézmények közötti együttműködést, ismertséget javítani. Összességében azonban rendszeres és tudatosan megvalósított, célcsoportra irányuló visszacsatolási módszerek nem jellemezték a projekteket.

Az egyes helyi *programelemek beágyazottsága* más és más, ezt számos, korábban is említett tényező befolyásolja. Ilyen tényező például a programelem célzottsága, hogy az adott közösségi ház vagy szolgáltatás jó helyen van-e, térben és időben elérhető-e a célcsoport számára, azt nyújtja-e, amire szükség van, tud-e reagálni a felmerülő igényekre. Mindegyik járásban találtunk olyan közösségi házat vagy teret, ahol nem sikerült megfelelően beágyazni a programelemet. Többnyire azért, mert eleve elhibázott volt a ház helyszínének, épületének kiválasztása (például a célcsoport gyalog nem tud eljutni a házhoz), ami megghiúsította a későbbi beágyazódási folyamatot, egy-két esetben pedig azért, mert időközben megváltozott a célcsoport összetétele, vagy nem sikerült reagálni a helyi igényekre. Több interjúalany azt képviselte, hogy a személyi tényezők közül leginkább, hogy az adott programelem sikeres, azaz látogatottá válik-e. A személyi tényező fontosságát e folyamatban a kutatási eredmények is alátámasztják (ahogy erről korábban már volt szó), ugyanakkor nem kizárólagos, más tényezőkkel együtt (pl. célzottság, közösségi, vezetői támogatottság stb.) fejt ki a hatását. Olyan esetekkel is találkoztunk, ahol egy felívelési szakasz után valamilyen tényező (pl. személycsere, vagy párhuzamosan indított program, szolgáltatás) következtében csökkent le a ház szerepe, látogatottsága.

A közösségi szinten végzett mélyfúrások tehát nagyon eltérő képet mutatnak a településeken megvalósuló programelemekről. A közösségi házak és terek különböző fókusszal és sikerességgel valósítják meg programjaikat, tevékenységeiket, bár ennek kritériumai nem tisztázottak: van, ahol a célcsoport létszáma kisebb, de folyamatos és mély kapcsolat alakult ki a házvezetőkkel és a szakemberekkel, míg másutt nagyobb létszámmal, kevésbé intenzív módon zajlanak a foglalkozások. Általánosságban elmondható, hogy legsikeresebbnek a hétvégi ifjúsági és családi szabadidős programok, valamint a nyári táborok tekinthetők, míg a hétköznapi napok során a gyerekek egész napos iskolai elfoglaltsága miatt szűk időszáv marad a szervezett tevékenységekre.

Az alap- és komfortszolgáltatások gyakorlatilag minden járás közösségi házaiban, tereiben működnek (különböző kihasználtsággal), az azonban nagyon eltérő, hogy milyen rendszeres, szervezett tevékenységek valósulnak meg helyi szinten. Ezek helyszíne többnyire a közösségi ház vagy tér, de vannak esetek, amikor a helyi óvodák, iskolák, vagy a családsegítő szolgálatok adják a megvalósítás terét. Részben a szakember-, részben a forráshiány miatt a rendszeresen kijáró szakemberek száma, illetve az általuk nyújtott szolgáltatások gyakorisága lecsökkent. Ennek ellenére minden térségből ki lehetne emelni több jó gyakorlatot is. A programok, közösségi terek életét és tevékenységeit alapjaiban rendítette meg a COVID-időszak. Azokat a járásokat (Bátonyterenyei és Kaposvári) még hatványozottabban érintette ez, ahol egy kimentési kérelem után az új menedzsmentek éppen ekkor kezdték meg a munkát, és akiknek egyébként is nagyon nagy lemaradást kellett bepótolniuk.

Rövid tanácstalanság után azonban a legtöbb közösségi térben, esetleg online eszközök segítségével megkezdődött a *tanulássegítés*. A program alkalmazottai közvetítő szerepet láttak el a családok és az iskolák között, ami új feladatokat és célt teremtett. Több helyen kifejezetten felértékelődött a programok szerepe, hiszen az állami intézmények lomha működése helyett, ezek rugalmasabban tudtak reagálni a helyzetre – sokszor helyet és eszközöket biztosítva az online tanuláshoz –, kis csoportokban tudtak foglalkozni a gyerekekkel a program munkatársai, akik ezt az összes járásban nagy sikerélményként élték meg. A legtöbb esetben az iskolák és a tanárok kifejezetten együttműködők voltak a program munkatársaival, volt, hogy ők maguk adtak segítséget a gyerekek felkutatásához. Az intézmények közötti kapcsolat ebben az időszakban megerősödött, de tapasztalataink szerint a COVID-járvány végével az intenzív tanulássegítés is megszűnt. A közösségi események is nagyon megsínylették ezt az időszakot, az emberek bezárkóztak, a járvány után sok helyen nagyon nehéz volt „újraéleszteni” a közösségi életet. Az interjúk során többször elhangzott, hogy újra „be kell szoktatni” az embereket a közösségi házakba, mert elszoktak a zárt terektől.

Végezetül, a különböző szereplők – szakemberek, megvalósítók, projektmenedzsment és önkormányzatok – közötti *együttműködési mintázatok* is kihatnak a fenntarthatóságra. Itt ismét eltérő helyzetekkel és együttműködési modellekkel találkozhattunk. Vannak járások, ahol a résztvevő települések és szereplők (projekt partnerek, megvalósítók) száma kiemelkedően magas, ilyen például a Kaposvári járás. Máshol csak néhány település és egy főpályázó vesz részt a megvalósításban, ilyen a Bátonyterenyei és a Hegyháti járás. Ez utóbbiakban a kisebb megvalósítói kör magával hoz egy informálisabb és szorosabb együttműködést is, míg a Kaposvári járásban olyan, munkát segítő módszerekre volt szükség, ami áthidalta a sok szereplő

és a nagy távolság problémáját: ilyen például a krízisbizottság online ülései és szavazási módusa.

Az együttműködési programelemek a formális működéstől kezdve a szakmailag kifejezetten tartalmas, a kötelezően fenntartandó jelzőrendszeri működésen túlmutató, azt kiegészítő tevékenységekig sok mindent lefednek. E tevékenységek sikeressége szintén számos tényezőtől függ, ezek közül csak néhányat említünk. Van olyan járás, ahol lassan egy évtizede dolgoznak együtt a munkatársak kis mértékű fluktuációval, és vannak olyanok is, ahol két-három alkalommal is lecserélődött a menedzsment, illetve a szakembergárda. Ez utóbbi esetekben nyilvánvalóan kevesebb idő állt rendelkezésre az összecsiszolódásra, ennek ellenére van jó példa is. Az együttműködés sikerességét nagyban befolyásolja továbbá a szereplők elkötelezettsége és a projekt presztízse is, amiben a helyi intézményvezetők (pl. polgármesterek, családsegítő és gyermekjóléti intézmények irányítói) támogatásának nagy szerepe van. Emellett a program külső és belső kommunikációjának minősége és jellemzői is jelentőséggel bírnak. Ahol a horizontális, nyílt és transzparens kommunikáció hiányzott, ott gyakran a felelősségi és döntési jogosultságok sem voltak tiszták, információhiány lépett fel, ami gyengítette a szereplők (akár a menedzsmenttagok) rálátását is a teljes folyamatra, a jövőbeli perspektívákra és fenntartói tervekre.

3. Összegzés

A kérdőíves és kvalitatív kutatások azt mutatják, hogy a fenntartásra való felkészülés, illetve ennek tudatosítása általánosságban a vizsgált programidőszak felénél kezdődött meg, és a záráshoz közeledve vált egyre fontosabb kérdéssé. A vizsgálatok azt mutatták, hogy a szakmai vezetők és a menedzsment tagok egyre pesszimistábbak a programelemek fenntartási esélyeit illetően, úgynevezett „fenntartási felhő” árnyékolja be a zárási időszakot. Jelenleg legesélyesebbnek a közösségi házak és terek fenntartása tűnik, ugyanakkor prognosztizálhatóan ez a házak nyitvatartására korlátozódik, míg a szakmai tartalom (rendszeres foglalkozások, fejlesztések, szabadidős tevékenységek szervezett formája) biztosítása nagy kihívást jelent majd a fenntartási időszakban. Azon költségigényes tevékenységek önerőből történő fenntartására, amelyekhez speciális tudás, szakemberek szükségesek, vagy amelyek a szakmai stáb foglalkoztatásán alapulnak, nagyon alacsony esély mutatkozik. Ez előrevetíti a menedzsment és a szakembergárda tovább foglalkoztatásának pesszimista megítélését, és azt

is, hogy amennyiben nem sikerül pótlólagos forrásokat szerezni, úgy még a kötelező programelemek – köztük a közösségi házak vagy a Gyerekesély Bizottságok tovább működtetését is fenyegeti a tartalom nélküli, formális fenntartás.

Az előző programszakaszhoz hasonlóan most is várhatóan a települési önkormányzatokra hárul majd a helyi programelemek, például a közösségi házak fenntartásának terhe. Erre utalnak a kérdőíves adatok is, amely szerint már a megvalósítási szakaszban is a települési önkormányzatok – helyiség, rezsi és munka terén nyújtott – segítségét értékelték legmagasabbra a szakmai vezetők a helyi-közösségi támogatási formák közül. Továbbá az is kiderült, hogy az elmúlt időszakhoz hasonlóan, az erőforráshiánnyal küzdő helyi civil szervezetek és a lakosság most sem tud részt vállalni a programok rendszeres megvalósításában, ami előrejelzi a fenntartási időszakban várható tendenciát is.

Az eredmények azt is előre jelzik, hogy a települési önkormányzatok mellett a program megvalósításban közvetlenül is érdekelt intézményi szereplők (óvoda, iskola, szociális és gyermekjóléti központok és szolgálatok) leginkább azok, akikre a programok a fenntartási időszakban is nagy valószínűséggel számíthatnak, de egyértelmű, hogy ezek egyike sem képes önállóan felvállalni ezt a terhet. Ezen intézmények szerepe az lehet, hogy egy-egy programelemet beemelnek a mindennapi gyakorlatukba, vagy egy-két főt alkalmaznak a projekt szereplői közül. Ugyanakkor járási szintű programelemek fenntartása tőlük sem várható el.

Ez tehát rámutat, hogy pótlólagos források bevonása szükséges a gyerekesély programok fenntartáshoz, hiszen még a kötelezően fenntartandó programelemek tovább-működtetése is kétséges. Az egyébként is minimális költségvetéssel rendelkező, hátrányos helyzetű településeket és önkormányzataikat kiemelkedő mértékben sújtja a kedvezőtlen gazdasági helyzet és az energiaválság. Amennyiben tehát nem lesznek a fenntartásra fordítható plusz erőforrások, úgy féltő, hogy a két (vagy három) programszakasz során felépített beruházások és a bevezetett szolgáltatások bezárnak. Ami – amellet, hogy a hátrányos helyzetű lakosság alapvető szolgáltatások nélkül marad – a programok folytonosságában is újabb törést eredményez, ami a későbbi újakezdést, a célcsoport bizalmának újbóli elnyerését alapvetően megnehezíti, és rendkívül költségessé teszi.

IV. A szakpolitikai elvárásoknak való megfelelés

A Gyerekesély program önmagában korlátozottan tud hozzájárulni a Nemzeti Gyerekstratégia céljainak eléréséhez. A családok tartós anyagi biztonsága például a szociális ellátások megfelelő szintjének növelése nélkül, pusztán projekt-eszközökkel nem teremthető meg. A lakhatási problémákra is csak korlátozottan tud a program reagálni. Keveset tud tenni az olyan nagy ellátórendszerek minőségének javításáért, mint az oktatás, egészségügy, legfeljebb a hiányosságai következményeit tudja enyhíteni. A program azonban helyben hozzá tud járulni egy olyan minőségi szolgáltatási kínálat kialakításához, amely a korábbinál alkalmasabb a gyerekek jóllétének és életesélyeinek növelésére.

Ebben a fejezetben különböző szempontok szerint értékeljük, hogy mennyiben sikerült a járási gyerekesély programoknak megfelelni a szakpolitikai elvárásoknak. Az alábbi értékelési szempontok mentén vizsgáljuk a járási projekteket:

- a) Mennyiben tudtak hozzájárulni a járási programok ahhoz, hogy a helyi ellátórendszer jobban kielégítse a helyi szükségleteket?
- b) Mennyiben tudtak hozzájárulni a szolgáltatási rendszer minőségi javulásához, a szolgáltatók és a döntéshozók szemléletének megváltozásához?
- c) Milyen mértékben érték el a programok a rossz helyzetű, szolgáltatáshiányos településeket?
- d) Mennyiben tudták teljesíteni a pályázatban meghatározott indikátorokat és számszerűsített szakmai elvárásokat?

1. Szükséglet-alapú szolgáltatás-fejlesztés

Csakúgy, mint az elődprojekt esetében, a jelenlegi szakaszban is az a helyi gyerekesély programok egyik legnagyobb eredménye, hogy olyan új szolgáltatások létrejöttét tette lehetővé, amelyek korábban nem voltak elérhetők a helyi gyermekek és családjaik számára. Amint a 2. fejezetben részletesen bemutattuk, helyben hiánypótlónak bizonyult a program legtöbb eleme, a kora gyermekkori szolgáltatásoktól kezdve a fejlesztő foglalkozásokon át a különböző iskolán kívüli tanulási és a szabadidő tartalmas eltöltését szolgáló programokig. Ezek a valós helyi szükségletekre reagáló fejlesztések a járásokban élő gyerekek meglehetősen széles körét érték el. Különösen a kistelepüléseken hiánypótlók voltak a közösségi szolgáltató házak, nemcsak komfortszolgáltatásaik révén, de amiatt is, hogy közösség-szervező és tanácsadó-információs

funkciókat láttak el. A felsoroltakon kívül számos egyéb új szolgáltatás is létrejött, amelyek szintén hozzájárultak a gyerekek jóllétének növeléséhez.

Jelentős eredmény volt az is, hogy a projektidőszak alatt javult a szolgáltatások fizikai elérése. Különösen hasznos volt az utazó fejlesztő szakemberek alkalmazása (logopédus, fejlesztő pedagógus, pszichológus, gyógypedagógus), illetve a gyerekek utaztatása a szolgáltatásokhoz, szabadidős programokra. A mobil teamek segítségével számos kistelepülés gyerekei is részesülhettek a szükséges fejlesztésekből, legalábbis a program időtartama alatt. A projektzárással azonban a többlet-finanszírozás hiányában várhatóan félbemaradnak a megkezdett fejlesztések. Ezek folyamatosságának biztosítására a projekt-eszközök nem megfelelőek, a megoldást a pedagógiai szakszolgálatok kapacitásának a helyi szükségletekhez való igazítása jelentené.

A program hozzájárult más, szintén kapacitáshiányos intézmények, különösen a család- és gyermekjóléti központok időleges tehermentesítéséhez is. A projektből foglalkoztatott szakemberek (iskolai szociális munkások, családi mentorok, szociális segítők stb.) elsősorban a gyermekvédelem, gyermekjólét prevenciós feladatainak ellátásában tudtak segíteni. Ezeket a tevékenységeket ideális esetben szintén nem projekt-keretek között kellene végezni, hanem az ellátórendszer kapacitásait lenne szükséges szabályozási és finanszírozási eszközökkel növelni olyan módon, hogy annak a tűzoltás és a (fél)hatósági feladatok mellett jusson energiája a prevencióra is⁶⁸. Jelenleg nem tisztázott a projekt és az ellátórendszer egymáshoz való viszonya. A komplementer működés a gyakorlatban gyakran vezetett problémákhoz a tisztázatlan felelősségi- és kompetencia-határok miatt. A szükségleteket jobban figyelembe vevő központi (nem projektalapú) kapacitás-tervezés ezt a problémát is megoldaná.

A térségekben mindenhol jelen lévő humánkapacitás-problémákat ugyanakkor továbbra sem tudta megoldani a program. Az elődprojekthez képes még erősebben megmutatkozott a szakemberhiány, ami nemcsak számottevő csúszásokat eredményezett a megvalósításban, de esetenként lehetetlenné is tette egyes szükségleteken alapuló szolgáltatások beindítását. A gyermekjóléti terület humán kapacitásának tartós (nem projektalapú) bővítése elodázhatatlan feladatnak tűnik. Ehhez (felső)oktatási programokra (pl. ösztöndíjak, átképzési támogatás) és az LHH járásokat vonzóbbá tévő, a területi kiegyenlítést a jelenleginél jobban szolgáló eszközök bevezetésére (pl. bérkiegészítés, lakhatás támogatása) lenne szükség. A projektek

---

⁶⁸ Ez megoldaná azt a problémát is, hogy jelenleg nem tisztázott a projekt és az ellátórendszer egymáshoz való viszonya. A komplementer működés helyett a gyakorlatban sokszor okoztak problémát a tisztázatlan felelősségi- és kompetencia-határok.

keretében szervezett képzések – ideértve a kiemelt projekt képzéseit is – a szakemberhiány csökkentésére nem alkalmasak, azok csak a meglévő szakemberek továbbképzéséhez tudnak hozzájárulni.

A humánkapacitás-problémákat a számos párhuzamosan futó projekt még tovább mélyítette, a megvalósító szervezetek immár nemcsak a célcsoportért, de az őket ellátó szakemberekért is erős versenyben voltak egymással. A párhuzamosan futó, a célok, a célcsoport és a tevékenységek tekintetében erősen átfedő projektek már az előző időszakban is gondot okoztak, de ebben a szakaszban ez a jelenség még inkább szembetűnő volt. A halmozódás nem járt együtt az ellátás nagyobb mértékű javulásával, miközben szétforgácsolta a humán erőforrás kapacitásait. A jövőben mindenképpen javasolt a párhuzamos projektek számának csökkentése. Azok tapasztalatainak összevetése és a leginkább bevált gyakorlat azonosítása segítheti a következő programozási időszak átgondoltabb tervezését.

Pozitívum, hogy a korábbi szakasz 2-3 éves projektjeihez képest a jelenlegi szakasz megvalósítására kb. 5 év állt rendelkezésre. A hosszabb időszakot azonban a járások különböző okok – szakemberhiány, infra-pályázat csúszása, szükséges áttervezések, pandémia – miatt nem tudták kihasználni, így számos szolgáltatás valójában csak 2-3 évig (vagy még rövidebb ideig) működött. A folytatásban továbbra is célszerű lenne legalább 5-6 éves támogatási időszakkal tervezni. Különösen úgy, hogy várhatóan most is egy hosszabb időszak fog eltelni a következő projekt indulásáig. Minél több idő telik el két finanszírozási szakasz között, annál valószínűbb a stábok szétesése, a szakemberek lojalitásának csökkenése és a lakosság bizalmának elvesztése a program iránt. A következő projektnél ezért számítani kell arra, hogy – a mostanihoz hasonlóan – az első egy-két év ezeknek a károknak a helyreállításáról fog szólni, míg a tényleges szakmai munkát csak ezután lehet elkezdni.

Összességében a projektidőszak alatt a legtöbb térségben sikerült egy olyan helyi szolgáltatási kínálatot nyújtani, amely a korábbinál alkalmasabb a hátrányok kiegyenlítésére. Ennek egy része már az elődprojektben is működött, míg másik része újonnan jött létre. Ahhoz, hogy az új szolgáltatások beépüljenek a helyi ellátórendszerbe, beágyazódjanak a települések életébe és valóban kifejtessék esélynövelő hatásukat, nemcsak több időre, de stabil finanszírozásra is szükség lenne. A projekt mint beavatkozási eszköz azonban önmagában láthatóan nem képes biztosítani a stabil működést és a szolgáltatások folyamatosságát. A fenntartási időszak finanszírozását legalább részben az államnak kellene vállalnia. Különösen az olyan szolgáltatások esetében, ahol a meglévő ellátások projekt-alapú kapacitás-bővítésére a nem megfelelő (nem szükséglet-alapú) szabályozási és finanszírozási rendszer hiányosságai miatt

van szükség (lásd pedagógiai szakszolgálatok, család- és gyermekjóléti központok). Javasoljuk, hogy a kedvezményezettek kapjanak központi támogatást a fenntartási időszak feladataira. Ennek összegét már a pályázatok tervezésekor célszerű meghatározni, és azt a későbbiekben a költségvetésben erre a célra elkülöníteni.

2. Szemléletváltás

A program a szolgáltatások számának növelése és elérésének javítása mellett bizonyos eredményeket tud felmutatni a szemléletváltás terén is. Ez elsősorban a szakemberek közötti jobb együttműködésben mutatkozik meg. A javuló tendencia már az elődprojekteknél elkezdődött, a második szakaszban pedig tovább erősödni látszik, köszönhetően a szakmai együttműködést elősegítő elemeknek (szakmai műhelyek, szakmaközihálózat-fejlesztő események, tréningek) és annak, hogy a program kezd egyre inkább elfogadottá válni a helyi intézmények szakemberei körében. Amint láttuk, a pandémia is növelte az együttműködések intenzitását. Az együttműködések nagyon fontosak a gyermekközpontú ellátórendszer kialakítása szempontjából, azonban létrejöttükhöz és fennmaradásukhoz szükséges egy ezeket katalizáló szervezet léte. A projektidőszakban a Gyerekesély Iroda töltötte be ezt a funkciót. A továbbiakban szükséges lenne nyomon követni, valamint szakmai (és akár pénzügyi) támogatást nyújtani ahhoz, hogy minden járás tudja biztosítani az iroda tényleges (nem pusztán formális) működtetését a következő pályázat elindulásáig.

Az elődprojektben kevés eredményt sikerült elérni a romákkal kapcsolatos kirekesztő szemlélet megváltoztatásában. A helyi társadalom érzékenyítésére, a romákkal, szegényekkel szembeni előítéletek csökkentésére vonatkozó célok a jelenlegi szakaszban sem kaptak megfelelő hangsúlyt. Amennyiben a program folytatódik, a következő felhívásban szükséges lenne erre a területre is koncentrálni, konkrét programokat, tevékenységeket rendelve ehhez a célhoz.

3. Területi célzás

Minél kisebb egy település, annál kevésbé valószínű, hogy az ott élők hozzáférnek a minőségi szolgáltatások széles palettájához. A „települési lejtő” csökkentése érdekében a program törekedett arra, hogy a fejlesztések ne koncentrálódnak a járásközpontokban, hanem a kisebb településeken is legyenek szolgáltatások, programok. Ezt a folyamatot a kiemelt program

munkatársai is igyekeztek segíteni, és ahol szükséges volt, a járásközpont település önkormányzatát meggyőzni arról, hogy a források jelentős részét más települések fejlesztésére fordítsa.

15. táblázat: A gyermek igénybevevők lakóhelyi megoszlása az online monitoring rendszer (OMR) adatai alapján

Járás	Jarásközpontban lakó 0-19 évesek aránya (Népszámlálás 2022)	Gyermek igénybevevők közül a járásközpontban lakók aránya (OMR)
Baktalórántházai	23%	25%
Barcsi	44%	28%
Bátonyterenyei	59%	n.a
Berettyóújfalui	32%	12%
Cigándi	21%	16%
Csengeri	29%	29%
Derecskei	18%	20%
Edelényi	22%	31%
Encsi	24%	18%
Fehérgyarmati	16%	14%
Gönci	11%	13%
Hegyháti	25%	15%
Hevesi	26%	23%
Jánoshalmi	53%	58%
Kaposvári	51%	21%
Kistelek	40%	25%
Kunhegyesi	28%	25%
Mátészalkai	22%	16%
Mezőcsáti	38%	23%
Nyírbátori	27%	41%
Ózdi	59%	41%
Putnoki	42%	50%
Salgótarjáni	49%	29%
Sarkadi	49%	49%
Sellyei	15%	11%
Szécsényi	23%	15%
Szerencsi	17%	16%
Szigetvári	37%	37%
Szikszói	25%	24%
Tiszafüredi	53%	39%
Vásárosnaményi	18%	16%

Forrás: Népszámlálás, 2022, OMR (2023. májusi adatok)

Az online monitoring rendszer adatai alapján a szolgáltatásokat igénybe vevő gyerekek átlagosan 24 százaléka lakott a járásközpontokban, míg az elért gyerekek több mint háromnegyede más településekről került ki. A mutatószám értelmezéséhez figyelembe kell vennünk, hogy összességében a 31 járásban a gyerekek harmada él a központi településen (Népszámlálás 2022), azaz a program nagyobb arányban vonta be a többi település gyerekeit, mint a járásközpontokét.

A 15. táblázat járásonként mutatja be a szolgáltatásokat igénybe vevő gyerekek lakóhelyi összetételét. Az adatok értelmezéséhez feltüntettük azt is, hogy a legutóbbi népszámlálás alapján az adott járásban a 0-19 évesek között milyen a járásközpontban lakók aránya. Színessel jeleztük azokat a járásokat, ahol az igénybevevők lakóhelyi összetétele jelentősen (több mint 30%-os mértékben) eltér az adott járásban élő gyerekek összetételétől. Az adatok alapján az Edelényi és a Nyírbátori járásban a program túlságosan nagymértékben koncentrált a járásközpont gyerekeire, míg a Barcsi, Berettyóújfalui, Hegyháti, Kaposvári, Kisteleki, Mezőcsáti, Salgótarjáni és Szécsényi járásokban éppen ellenkezőleg: a központban lakó gyerekek aránya a várhatónál jóval alacsonyabb. Összességében tehát – az említett két járás kivételével – a programra nem jellemző a központi település dominanciája.

A program – elsősorban a közösségi házak, terek szolgáltatásainak köszönhetően – nagy arányban érte el a szegregált településen, településrészen lakó gyerekeket. Az online monitoring rendszer adatai alapján a 31 járásban az összes gyermek igénybevevő 54 százaléka élt szegregátumban. Ez a meglehetősen magas arány⁶⁹ arra utal, hogy a járási programok sikeresen tudták elérni a leghátrányosabb helyzetű települések, településrészek gyerekeit.

4. Indikátorok és számszerűsített szakmai elvárások teljesülése

A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő 0-24 évesek aránya

Az első számszerűsített szakmai elvárás arra vonatkozott, hogy a programban rendszeresen résztvevő 0-24 évesek között a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők aránya a projekt végére érje el a 60 százalékot. Ez az arány 2022-ben országosan 9,3 százalék volt, míg a GYEP 31 járásában átlagosan 31 százalékot tett ki (KSH Tájékoztatási adatbázis). Ezen belül azonban jelentős eltérések mutatkoztak: a Kaposvári járásban nem érte el a 12 százalékot, míg

---

⁶⁹ Sajnos arra vonatkozóan nincsenek adataink, hogy milyen a szegregátumban élők aránya a járások gyermeknépességén belül.

a Kunhegyesiben 52 százalék volt. Nagyon eltérő kiinduló feltételek mellett kellett tehát teljesíteniük ezt az elvárást a járási projekteknek. A mutató járási értékei az online monitoring rendszerből kiszámíthatók, azokat a 16. táblázat tartalmazza.

16. táblázat: A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő 0-24 évesek aránya a rendszeres igénybevevők között, járásonként (2022)

Járás	0-24 éves rgyk-sok aránya a járásban (2022)*	0-24 éves rendszeres igénybevevők száma (fő)	Ebből az rgyk-sok száma (fő)	Rgyk-arány a 0-24 éves rendszeres igénybevevők között	A mutató elvárt értéke
Baktalórántházai	28,8%	1331	896	67%	60%
Barcsi	27,7%	1396	990	71%	
Bátonyterenyei	21,1%	931	648	70%	
Berettyóújfalui	26,8%	2402	1092	45%	
Cigándi	48,3%	1306	1026	79%	
Csengeri	37,1%	1154	696	60%	
Derecskei	23,9%	2651	1640	62%	
Edelényi	46,7%	431	377	87%	
Encsi	44,0%	3138	2338	75%	
Fehérgyarmati	34,1%	1835	1263	69%	
Gönci	43,1%	1985	1409	71%	
Hegyháti	20,0%	334	232	69%	
Hevesi	41,9%	1337	988	74%	
Jánoshalmi	21,9%	1442	917	64%	
Kaposvári	11,6%	1743	1096	63%	
Kisteleki	12,8%	925	605	65%	
Kunhegyesi	51,8%	1059	717	68%	
Mátészalkai	30,5%	3217	2212	69%	
Mezőcsáti	33,9%	1451	822	57%	
Nyírbátor	34,9%	2065	1310	63%	
Ózd	41,2%	1025	844	82%	
Putnoki	37,4%	310	201	65%	
Salgótarjáni	24,0%	1268	764	60%	
Sarkadi	28,2%	783	621	79%	
Sellyei	37,8%	1738	1136	65%	
Szécényi	33,0%	1072	848	79%	
Szerencsi	31,0%	744	252	34%	
Szigetvári	24,3%	1302	789	61%	
Sziksói	37,3%	693	481	69%	
Tiszafüredi	21,7%	947	627	66%	
Vásárosnaményi	37,1%	1244	903	73%	

*Forrás: KSH Tájékoztatási adatbázis alapján saját számítás. A többi oszlop adatforrása: OMR (2023. novemberi adatok). A számításokat Gelencsér Petra és Schottner Eszter készítette.

Amint a fenti táblázatból kiderül, a 60 százalékos arány elérése a 31 járásból háromnak nem sikerült (a táblázatban pirossal szedve). A Mezőcsáti járásban a mutató értéke csak néhány százalékkal maradt el az elvárttól, a Szerencsi és a Berettyóújfalui járás esetében azonban nagy volt az eltérés. A rosszul teljesítő járások tehát a rendszeres programjaikkal nem elég jól céloztak erre a célcsoportra⁷⁰.

Az az elvárás a program céljaival összhangban van, hogy a projektek kiemelt célcsoportját jelentsék a szegénységben élő gyerekek, rájuk koncentrálódjon a programok nagyobb része, ezért az rgyk-arányt továbbra is javasoljuk monitorozni. A mutatószám elvárt értékénél azonban figyelembe kellene venni a járási sajátosságokat, az rgyk-s gyerekek eltérő járási arányát. A következő felhívásban célszerűnek tartjuk az elvárt értéket a járási átlagértékhez képest meghatározni.

Iskolaérettek aránya

A második számszerűsített elvárás az iskolaérett gyerekek arányának növelésére vonatkozott. Eszerint a 2017. évi járási átlaghoz képest a program végére az iskolaérett gyerekek arányában legalább 15 százalékos növekedést kellett a járásoknak elérniük.

Az iskolaérett gyerekek arányának alakulására nincs hivatalos, nyílt hozzáférésű, járási szintű statisztikai kimutatás. A TK Gyerekesély-kutató Csoport által javasolt számítási mód ezért egy közelítő módszert alkalmazva iskolaéretlennek tekintette az adott évben 6 éves, de szeptemberben még óvodába járó gyerekeket, míg iskolaéretteknek a 6 éves, iskolába járó gyerekeket. A mutatószám számítása a járás egészére nézve, az alábbi képlet alapján történt:

$$\text{iskolaérettek aránya} = 1 - \frac{\text{a 6. életévüket betöltött óvodások száma}}{\text{a 6. életévüket betöltöttek száma}}$$

A mutató kiszámításához az adatokat az Oktatási Hivaltól és a BM-től történő adatkéréssel szereztük be. A járásoknak javasoltunk alternatív, saját adatgyűjtésen alapuló módszert is a mutató kiszámítására⁷¹.

---

⁷⁰ Itt kell azonban megjegyezni, hogy a mutatószám elérése manipulálható olyan módon, ha a járások az rgyk-s gyerekek mindegyikét rögzítik a monitoring rendszerben, a nem rgyk-sok közül viszont csak annyit, amennyi még nem veszélyezteti az elvárt érték elérését. Ezzel a módszerrel egyes járások feltehetően éltek is.

⁷¹ Az alternatívaként javasolt saját adatgyűjtés lehetőségét később az Irányító Hatóság megszüntette és mindenki számára a fenti számítást tette kötelezővé. A járások részére készített javaslatot a mutatók számítási módjáról lásd https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Modositott_javaslat_Indikatorok_EFOP_1_4_2_TK.pdf

2020 szeptemberétől kötelező a 3 éves gyerekek beíratása az óvodába, így elvben minden gyerek 3 év óvodai részvétel után kerül iskolába. Ennek önmagában pozitív hatása lehet az iskolaérettségre és csökkentheti a 6 évesen még óvodába járó gyerekek arányát. A 2020-ban kitört COVID-járvány azonban több téren is ezzel ellentétes hatást válthatott ki, csökkentve a gyerekek óvodába járásának gyakoriságát és ezzel az iskolaérettség elérésének esélyeit 6 éves korra:

- a polgármesterek lehetőséget kaptak rendkívüli óvodai szünet elrendelésére, amellyel gyakran éltek is,
- az intézményvezetők felmentést adhattak a gyerekeknek az óvodába járás alól. Sok szülő kérte is ezt, sőt az óvodák – a fertőzés továbbadásának elkerülése érdekében – gyakran maguk is szorgalmazták a gyerekek otthonmaradását,
- a COVID alatt bevezetett különleges jogrend lehetőséget nyújtott arra, hogy a szülő akkor is sikeresen kérhette a tanköteles korú gyermeke óvodában maradását, ha tartósan otthon volt, mert például távmunkában dolgozott. Ez különösen a 2021/2022-es tanévben csökkentette az óvodába járó gyerekek számát.

A COVID alatt ezért a tapasztalataink szerint a tanköteles korú gyerekek közül kevesebben jártak óvodába, és akik jártak, azok is kevesebb időt töltöttek ott. A 2020 márciusa és a 2022 szeptembere közötti időszak tehát a gyerekek fejlődése szempontjából nem tekinthető teljes értékű óvodai nevelési időszaknak. Ezeket a kedvezőtlen hatásokat a GYEP program, amely a járvány egyes időszakai alatt maga is csökkentett üzemmódban volt kénytelen működni, önmagában nem, vagy csak részben volt képes ellensúlyozni.

A 17. táblázat a számítás eredményét mutatja a program elején (2017) és 2022 őszén. Amint az adatokból látható, a 31 járásból 8 nem tudta teljesíteni az elvárt értéket (a táblázatban pirossal szedve). Ebben feltehetően nem csak a pandémia játszott szerepet, hanem az is, hogy az indikátor nem megfelelő a program eredményességének mérésére. Egyfelől, a mutató feltételezi, hogy – a köznevelési törvény módosulása miatt – a még óvodába járó 6 évesek minden esetben az iskolaérettség hiánya miatt maradnak az óvodában. A szülő azonban kérvényezheti a további egy év óvodai ellátást, amelyet jó eséllyel elfogad az OH⁷². A mutató tehát nem pontosan méri az iskolaérett gyerekek arányát.

---

⁷² <https://szuloihang.hu/k/tudasbazis/beiskolazas/>

17. táblázat: Az iskolaérettek arányának alakulása járásonként, 2017-2022

Járás	Kiindulási érték	Időközi érték	Időközi eredménymutató	A mutató elvárt értéke a program végén
	Iskolaérettek aránya (2017)	Iskolaérettek aránya (2022)	2022/2017	
Baktalórántházai	65,9%	74,0%	1,12	1,15
Barcsi	50,0%	69,9%	1,40	
Bátonyterenyei	70,4%	73,9%	1,05	
Berettyóújfalui	58,6%	65,2%	1,11	
Cigándi	61,3%	77,6%	1,27	
Csengeri	68,0%	76,2%	1,12	
Derecskei	69,1%	72,4%	1,05	
Edelényi	56,7%	78,8%	1,39	
Encsi	54,2%	81,2%	1,50	
Fehérgyarmati	69,6%	74,8%	1,07	
Gönci	67,7%	77,8%	1,15	
Hegyháti	42,1%	60,4%	1,43	
Hevesi	55,9%	76,2%	1,36	
Jánoshalmi	49,6%	75,0%	1,51	
Kaposvári	55,8%	71,3%	1,28	
Kisteleki	59,7%	71,0%	1,19	
Kunhegyesi	59,1%	75,1%	1,27	
Mátészalkai	43,9%	65,6%	1,49	
Mezőcsáti	70,1%	83,3%	1,19	
Nyírbátori	57,7%	72,9%	1,26	
Ózdi	68,3%	81,6%	1,19	
Putnoki	68,0%	82,9%	1,22	
Salgótarjáni	52,3%	72,2%	1,38	
Sarkadi	70,3%	75,8%	1,08	
Sellyei	60,2%	68,7%	1,14	
Szécsényi	54,9%	72,8%	1,33	
Szerencsi	52,7%	74,7%	1,42	
Szigetvári	60,4%	74,6%	1,24	
Sziksói	57,0%	81,9%	1,44	
Tiszafüredi	62,4%	74,6%	1,20	
Vásárosnaményi	55,4%	71,0%	1,28	

Forrás: OH, BM alapján saját számítás (adott év októberi adatok). A számításokat Gelencsér Petra és Schottner Eszter készítette.

Másfelől, attól függően, hogy honnan indultak, nagyon eltérő idő alatt jutnak el a gyerekek az iskolaérettséghez. A Gyerekesély program kiemelt célcsoportját jelentő leghátrányosabb helyzetű, legszegényebb családok gyerekeinél gyakran olyan nagyok a lemaradások, hogy

azokat még a legmagasabb színvonalú óvodai oktatás sem képes három év alatt kompenzálni. A járási gyerekesély programok elsősorban a korai fejlesztést végző szakemberek kapacitásainak bővítésével, másodsorban különböző közösségi és szabadidős lehetőségekkel, valamint Biztos Kezdet szemléletű óvodai programokkal tudnak hozzájárulni a hátrányok csökkentéséhez⁷³. A Gyerekesély program eredményessége abban ragadható meg, hogy a szolgáltatásokkal elért gyerekek saját magukhoz képest jobban fejlődnek, azonban ez nem jelenti azt, hogy a legnagyobb lemaradással indulók is képesek hat éves korukra elérni az iskolaérettséget⁷⁴.

A Gyerekesély program folytatásában nem tartjuk indokoltnak az iskolaérettségi arány további monitorozását. Helyette két alternatívát, egy nagyobb és egy kisebb költséggel megvalósítható megoldást javaslunk. A nagyobb erőforrásigényű megoldás az, hogy kora- és kisgyermekkorai szakértők bevonásával kerüljön kiválasztásra (szükség szerint kidolgozásra) egy olyan, a hátrányos helyzetű gyerekek esetében is jól alkalmazható mérőeszköz⁷⁵, amely a kisgyermek fejlődését saját magához képest méri. A kiválasztott mérőeszköz alkalmazása a továbbiakban előírható lenne a programban résztvevő szakemberek számára, így közvetlenül mérhető lenne a szolgáltatások eredményessége. A számszerűsített szakmai elvárás azon gyerekek arányára vonatkozna, akiknél a fejlődési lemaradás mértéke a szolgáltatások igénybevétele során dokumentálhatóan csökkent. A másik, kevésbé erőforrásigényes alternatíva egy output-indikátor szerepeltetése, amely a programból létrehozott új vagy kapacitásbővítő kora- és kisgyermekkorai szolgáltatásokkal elért gyerekek számát méri.

Továbbtanulók aránya

A harmadik számszerűsített szakmai elvárás arra vonatkozott, hogy a járási projektdidőszak végéig növeljék az általános iskolát végzettek közül a tankötelezettségi életkoron túl

---

⁷³ A felsorolásban nem szerepelnek a Biztos Kezdet Gyerekházak, mivel azok nem a járási gyerekesély programok keretében működnek. Hatásuk azonban megjelenhet az iskolaérettségi mutatókban azon települések óvodáiban, ahol van gyerekház.

⁷⁴ Az iskolaérettség elérésének időpontja függ az óvodai pedagógiai munka minőségétől is, amire a programnak jelenleg kevés a ráhatása. Ha egy településen a hátránykompenzációhoz nem megfelelő az óvodai kapacitás vagy az eszközzrendszer, ott egy kiegészítő program önkéntes alapon igénybe vehető szolgáltatásai kevésbé tudják a kedvezőtlen folyamatokat megfordítani. A program folytatásában ezért a korai fejlesztő szakemberek biztosítása mellett célszerű lenne hangsúlyt helyezni az óvodapedagógusok továbbképzésére és a hiányzó humánkapacitás pótlására is.

⁷⁵ A kisgyermek fejlődésének mérésére jelenleg is több mérőeszköz áll rendelkezésre. Ezek közül a leginkább elterjedt a DIFER mérés, amelyet az általános iskolák mellett számos óvodában is alkalmaznak (Józsa, 2022). Nemrégiben a Gyermekekút projekt keretében is kidolgozásra kerültek alternatív mérőeszközök (Nyitrai et al, 2021). Annak eldöntéséhez, hogy melyik módszer a leginkább alkalmas a mélyszegénységben élő gyerekek fejlődésének nyomon követésére, szükséges kikérni a velük foglalkozó szakemberek véleményét is.

továbbtanulók arányát, azaz csökkentsék az iskolai lemorzsolódást. A 2017-es értékhez képest a program végére 10 százalékkal kellett növekednie azon gyermekek arányának, akik a tankötelezettségi életkor betöltését követő tanév kezdetén is iskolába járnak.

A továbbtanulók arányának alakulására nincs hivatalos, nyílt hozzáférésű, járási szintű statisztikai kimutatás. A TK által javasolt számítási mód továbbtanulónak tekintette azokat, akik a járásban lakcímmel rendelkező 16-17 évesek közül érvényes OM azonosítóval rendelkeznek, és nem általános iskolások. A mutatószám számítása a járás egészére nézve, az alábbi képlet alapján történt:

$$\text{továbbtanulók aránya} = \frac{\text{érvényes OM azonosítóval rendelkező 16-17 évesek száma}}{\text{16-17 évesek száma}}$$

Az eredménymutató számításához az adatokat az OH-tól és az NSZFH-től, valamint a BM-től, hivatalos adatkéréssel szereztük be. A járásoknak javasoltunk alternatív, saját adatgyűjtésen alapuló módszert is a mutató kiszámítására.

A lemorzsolódás és a korai iskolaelhagyás csökkentése az egész Európai Unióban kiemelt cél. Az országos adatok azonban azt mutatják, hogy Magyarország a COVID-járvány alatt és óta nem közeledett a cél elérése felé, sőt inkább távolodott tőle. Az alábbi, országos statisztikai adatok az utóbbit támasztják alá:

18. táblázat: A nappali oktatásban részt vevők és a korai iskolaelhagyók aránya

Tanév	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023
A 16 éves népességből a nappali oktatásban részt vevők aránya (%)	92,6	92,2	92,1	91,4	92,4	89,3
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Korai iskolaelhagyók aránya (%)	12,5	12,5	11,8	12,1	12,0	12,4

Forrás: KSH STADAT

A kedvezőtlen tendencia okai összetettek, azok feltárása mélyebb elemzést tenne szükségessé. A COVID-időszak nehézségei azonban minden bizonnyal közrejátszanak a mutatószámok kedvezőtlen értékeiben:

- a lemorzsolódás veszélyének leginkább kitett hátrányos helyzetű gyerekek szélessávú internet (és esetenként eszközök) hiányában kevésbé tudtak bekapcsolódni a távoktatásba, tovább növelve a lemorzsolódásuk kockázatát,
- a COVID alatt nőtt az igazolatlan hiányzások száma, ami az egyik legfontosabb rizikófaktora az iskolai lemorzsolódásnak és a korai iskolaelhagyásnak,
- az ingázó gyerekek a COVID alatt szinte kiestek az oktatási rendszer „látóköréből”, a középfokú oktatásban pedig különösen magas az ingázó gyerekek aránya.

Mindezeknek a kedvezőtlen tendenciáknak a lemorzsolódásra és a korai iskolaelhagyásra gyakorolt hatásai már a mostani tanévben is látszanak. Az országos trendeket egyes célzott iskolai programok (pl. EFOP-3.1.5) valamennyire képesek kompenzálni⁷⁶, azonban a GYEP program nem iskolai program, csak iskolán kívüli tevékenységekkel, azaz kevésbé hatékony eszközökkel tud a korai iskolaelhagyás ellen küzdeni.

A 19. táblázat járásonként mutatja be a továbbtanulók arányára vonatkozó szakmai elvárás teljesülését. 2017 és 2022 között a 31-ből csak 18 járásban érte el az eredménymutató az elvárt 10 százalékos értéket (a táblázatban pirossal szedtük azokat a járásokat, ahol az elvárás nem teljesült). Az elért alacsony értékek minden bizonnyal részben összefüggnek a közoktatás már említett rendszerszintű problémáival, amelyek felelősek a jelentős mértékű iskolai lemorzsolódásért. Egy (elsősorban szociális) projekttől nem várható el, hogy mindezeket a problémákat orvosolja. A 2017-2023 közötti programszakaszban ezen felül a COVID-járvány is jelentősen megnehezítette az elvárt mutató-értékek elérését. A pályázat benyújtásakor a pályázók nem tervezhettek egy világjárvány kockázatával, így tőlük elvárni nem lehet, hogy jelentősen nehezebb körülmények között is teljesítsék az előzetesen rögzített elvárásokat.

---

⁷⁶ Lásd <https://www.palyazat.gov.hu/vgzettség-nlkli-iskolaelhagys-cskkentse-rdekben-lefolytatott-unis-finanszrozs-oktatsi-programok-rtkelse#>

19. táblázat: Az általános iskolát végzettek közül a továbbtanulók aránya (a tankötelezettségi életkoron túl)

Járás	Kiindulási érték	Időközi érték	Időközi eredménymutató	A mutató elvárt értéke a program végén
	Továbbtanulók aránya (2017)	Továbbtanulók aránya (2022)	2022/2017	
Baktalórántházai	76,8%	87,9%	1,14	1,10
Barcsi	77,1%	92,1%	1,19	
Bátonyterenyei	77,9%	77,4%	0,99	
Berettyóújfalui	76,0%	93,2%	1,23	
Cigándi	63,9%	71,5%	1,12	
Csengeri	68,2%	88,5%	1,30	
Derecskei	73,2%	78,9%	1,08	
Edelényi	73,4%	71,8%	0,98	
Encsi	66,5%	74,5%	1,12	
Fehérgyarmati	67,9%	74,5%	1,10	
Gönci	70,9%	77,6%	1,09	
Hegyháti	75,8%	92,6%	1,22	
Hevesi	61,3%	56,0%	0,91	
Jánoshalmi	77,5%	87,3%	1,13	
Kaposvári	80,8%	88,5%	1,10	
Kisteleki	89,1%	77,2%	0,87	
Kunhegyesi	71,8%	80,0%	1,11	
Mátészalkai	74,1%	78,2%	1,06	
Mezőcsáti	73,3%	82,9%	1,13	
Nyírbátori	74,5%	85,1%	1,14	
Ózdi	64,1%	79,1%	1,23	
Putnoki	77,6%	74,7%	0,96	
Salgótarjáni	71,4%	77,6%	1,09	
Sarkadi	79,1%	79,9%	1,01	
Sellyei	74,0%	80,2%	1,08	
Szécsényi	70,1%	78,7%	1,12	
Szerencsi	72,7%	80,6%	1,11	
Szigetvári	77,0%	95,1%	1,24	
Szikszói	71,9%	80,0%	1,11	
Tiszafüredi	87,2%	85,6%	0,98	
Vásárosnaményi	68,0%	73,6%	1,08	

Forrás: OH, BM alapján saját számítás ((adott év októberi adatok). A számításokat Gelencsér Petra és Schottner Eszter készítette.

A továbbiakban ezt a mutatót sem tartjuk megfelelőnek a program eredményesség-mérésére. Javasoljuk megvizsgálni, hogy ehelyett bevezethető lenne-e az igazolatlan hiányzások arányának vagy az osztályismétlők arányának csökkentésére vonatkozó elvárás (javasolt

mutatószámok: az 50 órát elérő igazolatlan hiánnyal rendelkező tanulók aránya a programban résztvevő iskolákban; az évismétlésre kötelezett tanulók aránya a programban résztvevő iskolákban). A két mutató egyikének alkalmazása mellett szól, hogy a járási gyerekesély programok szociális, közösségi és oktatási programelemei képesek lehetnek befolyásolni a mutatószám értékének alakulását. További előnye, hogy része a lemorzsolódás megelőzését szolgáló korai jelző- és pedagógiai támogató rendszernek, így értéke féléves bontásban nyilvánosan elérhető az Oktatási Hivatal honlapján. A mutatószám alkalmazása továbbá megfelelően ösztönözné a járásokat, hogy a leginkább problémás településekre koncentráljanak.

A programokat pozitív kimenettel elvégzők száma

A fenti mutatók mellett a járási programoknak két további indikátort is teljesíteniük kellett. „A rászoruló gyermekeket érintő programokat pozitív kimenettel elvégző személyek száma” indikátorhoz hasonlóan alapvetően képzési programoknál alkalmaznak, ahol a pozitív kimenet valamilyen bizonyítvány, tanúsítvány megszerzése. A Gyerekesély programban azonban a fejlesztések nem ilyen jellegűek, a „pozitív kimenettel” nem a megszerzett igazolás bizonyítja. A jövőben ezért a mutatót nem javasoljuk alkalmazni. Az indikátort a TK Gyerekesély-kutató Csoport a pályázat mellékletét képező Módszertani útmutatóban az alábbi módon értelmezte:

„A felhívásban megfogalmazott definíció úgy értendő, hogy a támogatott programba bevont résztvevők közül azok száma, akiknél a program kedvezően befolyásolta az iskolaérettséget vagy a középfokú tanulmányaik sikeres lezárását, vagy ezen kedvező eredmények későbbi (a programidőszakon túli) elérésének esélyét. A javaslatunk alapján az indikátor teljesítésénél olyan tevékenységekben/szolgáltatásokban való részvétel számolható el, amelyek:

- iskoláskor előtti korosztályoknál: elősegítik a gyermek motorikus, kognitív, szociális, érzelmi fejlődését; hozzájárulnak esetleges fejlődési lemaradásának korai észleléséhez és a fejlesztéshez;
- iskoláskorú gyermekeknél: csökkentik a gyermek hiányzásainak számát; a bukások számát; megelőzik lemorzsolódását; segítik a gyermek érdemjegyeinek javítását, előmozdítják az érettségit adó képzésbe való jelentkezését, pályaaorientációját; megelőzik a korai terhességet; javítják a gyermek egészségi állapotát, megelőzik vagy csökkentik a szenvedély-függőséget.”

Az online monitoring rendszerben a járásek maguk döntötték el, hogy mely tevékenységek részvételi adatait számolják el az indikátor teljesítésének igazolásához. A program zárásakor is ennek megfelelően történt az adatszolgáltatás az Irányító Hatóság felé. A 20. táblázat a monitoring adatok alapján mutatja be az indikátor teljesülését.

20. táblázat: A szolgáltatásokban való részvételre vonatkozó indikátor értéke (gyerekek)

Járás	„A rászoruló gyermekeket érintő programokat pozitív kimenettel elvégző személyek száma”	Indikátor elvart értéke a program végén	Teljesítés aránya
Baktalórántházai	2249	200	1125%
Barcsi	1682	200	841%
Bátonyterenyei	1738	200	869%
Berettyóújfalui	2781	300	927%
Cigándi	2517	200	1259%
Csengeri	1502	200	751%
Derecskei	3798	300	1266%
Edelényi	678	300	226%
Encsi	3781	200	1891%
Fehérgyarmati	2085	300	695%
Gönci	1901	200	952%
Hegyháti	552	200	276%
Hevesi	1396	300	465%
Jánoshalmi	468	200	234%
Kaposvári	2151	300	717%
Kisteleki	1024	200	512%
Kunhegyesi	476	200	238%
Mátészalkai	1305	300	435%
Mezőcsáti	2065	200	1033%
Nyírbátori	3091	300	1030%
Ózdi	965	300	322%
Putnoki	2323	200	1162%
Salgótarjáni	2129	300	710%
Sarkadi	1050	200	525%
Sellyei	557	200	279%
Szécsényi	861	200	431%
Szerencsi	428	300	143%
Szigetvári	456	200	228%
Szikszói	650	200	325%
Tiszafüredi	1554	200	777%
Vásárosnaményi	2477	300	826%
Összesen	50690		

Forrás: OMR (2023. novemberi adatok). A számításokat Gelencsér Petra készítette.

Amint az az utolsó oszlopban látható, az indikátor értéke a legtöbb járásban az elvárt érték többszöröse. A 21. táblázat adataival (25 éven aluli résztvevők száma) összevetve az is kiderül, hogy a járások a gyerekekre irányuló tevékenységeik közül szinte az összesre úgy tekintettek, mint amely elősegíti az iskolaérettséget vagy a továbbtanulást, tehát beszámítható az indikátorba. Ugyanakkor a 17. és 19. táblázat adataival való összevetés azt is megmutatja, hogy a bevont gyerekek száma és az eredmény-indikátorok programvégi értékei nincsenek egymással kimutatható összefüggésben. Például a Bátorterenyei, Derecskei, Sarkadi, Sellyei járások egyik eredmény-indikátor esetében sem érték el az elvárt értéket, annak ellenére, hogy az elvárásokhoz képest a gyerekek többszörösét vonták be a programjaikba.

Mivel az indikátor szövegezése rendkívül bonyolult, nehezen értelmezhető, ezért a jövőben azt ebben a formában nem javasoljuk alkalmazni. Helyette egy olyan mutatószámot tartanánk célszerűnek szerepeltetni, amely a térségben a program révén létrejött új szolgáltatásokkal ill. a meglévő szolgáltatások többlet-kapacitásaival elért személyek számát méri.

A 25 éven aluli résztvevők száma

A másik indikátor a 25 éven aluli résztvevők számára vonatkozott. Itt az elvárás a járás méretétől függően 800, illetve 1200 fő volt. A monitoring adatok alapján ez az indikátor is minden járás esetében teljesült, sőt a legtöbb járás jelentősen magasabb számban érte el az érintett korosztályt (21. táblázat). A mutatót a következő pályázati felhívásban is javasoljuk szerepeltetni, esetleg magasabb elvárt érték mellett.

21. táblázat: A 25 éven aluli résztvevők száma a járási programokban

Járás	25 éven aluliak száma	Indikátor elvárt értéke a program végén	Teljesítés aránya
Baktalórántházai	2596	800	325%
Barcsi	1775	800	222%
Bátonyterenyei	1869	800	234%
Berettyóújfalui	3001	1200	250%
Cigándi	3063	800	383%
Csengeri	1767	800	221%
Derecskei	3871	1200	323%
Edelényi	1735	1200	145%
Encsi	4960	800	620%
Fehérgyarmati	4803	1200	400%
Gönci	3372	800	422%
Hegyháti	1153	800	144%
Hevesi	1516	1200	126%
Jánoshalmi	1521	800	190%
Kaposvári	2755	1200	230%
Kistelek	1028	800	129%
Kunhegyesi	2868	800	359%
Mátészalkai	5138	1200	428%
Mezőcsáti	2360	800	295%
Nyírbátori	3413	1200	284%
Ózdi	1264	1200	105%
Putnoki	3132	800	392%
Salgótarjáni	2305	1200	192%
Sarkadi	1916	800	240%
Sellyei	1888	800	236%
Szécsényi	1687	800	211%
Szerencsi	2207	1200	184%
Szigetvári	1418	800	177%
Sziksói	819	800	102%
Tiszafüredi	2001	800	250%
Vásárosnaményi	3232	1200	269%
Összesen	76433		

Forrás: OMR (2023. novemberi adatok). A számításokat Gelencsér Petra készítette.

Felhasznált irodalom

- Ádány, R. – Sándor, J. (2019): Az északkelet-magyarországi telepszerű körülmények között élő cigány lakosság egészségmagatartása és egészségi állapota. *Magyar Tudomány*, 180 (11): 1596-1611.
- Bass, L. (2019): Gyerekes családok Magyarország válságövezeteiben, 2014–2017. In: Bass L. – Darvas Á. (szerk.) (2019): *Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2014–2017*. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület, 89–139.
- Bernát, A. – Gábos, A. (2018): *Társadalmi folyamatok Magyarországon a magyar nemzeti társadalmi felzárkózási stratégia időszakának első felében - 2009-2017*. Budapest: TÁRKI Társadalomkutatási Intézet
- Csoba, J. – Sipos, F. (2020): Gazdasági és társadalmi integrációs modellek perifériális térségekben. A szociális földprogram, a közfoglalkoztatás és a szociális szövetkezetek működésének jellemzői hátrányos helyzetű kistérségeken. *Szociológiai Szemle*, 30(1): 21–43. <https://doi.org/10.51624/szocszemle.2020.1.2>
- Csoba, J. – Sipos, F. (szerk.) (2021): *Co-creation a közszolgáltatások modernizációjában – Lokális szolgáltatásfejlesztési kísérletek a közös alkotás módszerével*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Csurgó, B. (2022): Élményekkel és belső erőforrásokkal a gyermekszegénység ellen. A gyerekesély program a Bányászterenyi járásban. In: Kiss M. – Perpék É. (szerk.) (2022): *Hogyan tovább? A járási Gyerekesély programok fenntarthatóságának vizsgálata 2017-2022*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont, 117-135. Elérhető: https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Fenntarthatosag_kotet_fin_pub_boritoval.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 09.01)
- Duncan, G. – Brooks-Gunn, J. (szerk.) (1997): *Consequences of Growing Up Poor*. New York: Russel Sage Foundations.
- Elek, Zs. R. (2023): A roma lányok iskolai lemorzsolódásának okai a hátrányos helyzetű térségekben. *TK Gyerekesély Műhelytanulmányok* 2023/1, TK Budapest 2023, Elérhető: [https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Mu%CC%8Bhelytanulma%CC%81ny_Elek\(1\).pdf](https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Mu%CC%8Bhelytanulma%CC%81ny_Elek(1).pdf) (Utolsó letöltés: 2023.08.12.)
- Farkas, Zs. (2015): A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermekek, fiatal felnőttek számának csökkenése mögött húzódó okok vizsgálata. In: Gábos András – Szivós Péter (szerk.): *Szociálpolitikai Monitoring Tanulmányok*. Budapest: TÁRKI, 51–85.

- Farkas, Zs. (2019): A gyerekes családok és a gyerekek helyzetét jellemző indikátorok alakulása 2007 és 2017/18 között. In: Bass László – Darvas Ágnes (szerk.): *Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2014–2017*. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület, 37–58.
- Gelencsér, P. (2023): *EFOP 1.4.2 Integrált térségi gyermekprogramok Monitoring-jelentés*. https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Monitoring_jelentes_2023_majus.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 09.20.)
- Hajdu, T. – Kertesi, G. (2023): *Társadalmi különbségek a gyermekek egészségi állapotában Magyarországon a 21. század második évtizedében*. KRTK-KTI Working Papers, 2023/13, Elérhető: <https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2023/06/KRTKKTWP202313.pdf> (utolsó letöltés: 2023.09.22.)
- Hajdu, T. – Kertesi, G. – Fadgyas-Freyler, P. (2023): *Társadalmi különbségek a magyarországi gyerekek fogainak állapotában és egészségmagatartásában*. KRTK-KTI Working Papers, 2023/08. Elérhető: <https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2023/03/KRTKKTWP202308.pdf> (utolsó letöltés: 2023.09.22.)
- Hajdu, T. – Kertesi, G. – Szabó, B. (2023): *Poor housing quality and the health of newborns and young children*. KRTK-KTI Working Paper, 2023/28.
- Hamza, E. – Rácz, K. – Szabó, D. – Vásáry, V. (2018): Szociális szövetkezetek szerepe a vidéki gazdaságban, avagy a Fókusz támogatási program megvalósításának eddigi tapasztalatai. *Gazdálkodás*, 62(3): 245–284.
- Husz, I. (szerk.) (2016): *Gyerekesélyek a végeken II. Kistérségi gyerekesély programok 2010-2015: tapasztalatok és eredmények*. Budapest: MTA TK. Elérhető: https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/GYEREKESELYEK_A_VEGEKEN_II.pdf (Utolsó letöltés: 2023.09.01.)
- Husz, I. (2023): *Esélyteremtés projektalapon*. Budapest: Gondolat Kiadó – Társadalomtudományi Kutatóközpont. 235 p.
- Johnson, K. – Hays, C. – Center, H. – Daley, C. (2004): Building Capacity and Sustainable Prevention Innovations. A Sustainability Planning Model. *Evaluation and Program Planning*, 27 (2), 135-149. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2004.01.002>
- Józsa, K. (2022): Óriáslépések a pedagógiában: az óvodás és kisiskolás gyermekek fejlesztése. *Iskolakultúra*, 32(11), 55–68. DOI: <https://doi.org/10.14232/iskkult.2022.11.55>
- Keller, J. Z. – Szőke, A. (2019): A Sure Start? Implementing Early Childhood Prevention Programs under Structural Constraints. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 5(4), Article 4. DOI: <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v5i4.589>

- Kereki, J. (2020): *A kora gyermekkori intervenciós rendszer működése és fejlesztési lehetőségei az egységes ellátási út tükrében*, PhD Disszertáció ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskola, 2020
- Kereki, J. – Futó, G. – Altorjai, P. – Baranyi, I. – Csepregi, A. – Kardos, R. – Kiss, E. – Szegedi, T. – Szvatkó, A. (2019): *Gyermekút*. Budapest: Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft.
- Kertesi, G. – Kézdi, G. (2009): Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. *Közgazdasági Szemle*, LVI. évf., 2009.
- Kertesi, G. – Kézdi, G. (2010): *Iskolázatlan szülők gyermekei és roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló az Educatio Életpálya-felvételének 2006 és 2009 közötti hullámaiból*. Budapesti Munkaközgazdaságtani Füzetek, BWP – 2010/3.
- Kiss, M. (2016): Oktatási esélyek egyenlőtlensége a hátrányos helyzetű kistérségekben. In: Vastagh, Z. – Husz, I. (szerk.) (2016): *Gyerekesélyek a végeken I*. Budapest: MTA TK, 93-121.
- Kiss, M. (2018): A fenntarthatóság dilemmái a hátrányos helyzetű térségekben. *Magyar Tudomány*, 179 (3), 331-341, DOI: <https://doi.org/10.1556/2065.179.2018.3.3>
- Kiss, M. (2019): *A gazdálkodási stratégiákat, munkaerőpiaci esélyek javulását célzó programelemek megvalósulásának szakmai értékelése. Integrált térségi gyermekprogramok EFOP-1.4.2-16*. TK Gyerekesély Műhelytanulmányok, 2019/1. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont. Elérhető: https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/KissM_gazdertekeles_javitott_final.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 09.02.)
- Kiss, M. (2023a): *A munkaerő-piaci részvételre, foglalkoztatási, gazdálkodási ismeretek megszerzésére irányuló programelemek megvalósulásának záró szakmai értékelése*. TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2023/4. Elérhető: https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Gazdasagi_zaroertekeles_KissM.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 09.30.)
- Kiss, M. (2023b): A közösségi házakban és terekben zajló tanulássegítő, készségfejlesztő tevékenységek. In: MMSZ (szerk.): *Gyerekesély Programok és közösségi terek - kérdőíves kutatások a szakmai vezetők körében 2021-22 fordulóján*. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Kézirat.
- Kiss, M. (2023c): A COVID időszak kihívásai és feladatai a közösségi házak és terek életében. In: MMSZ (szerk.): *Gyerekesély Programok és közösségi terek - kérdőíves kutatások a szakmai vezetők körében 2021-22 fordulóján*. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Kézirat.

- Kiss, M. (2022): „Háromszor kellett újra tervezni”. Széleskörű intézményi és települési együttműködés a kaposvári gyerekesély programban. In: Kiss, M. – Perpék, É. (szerk.) (2022): *Hogyan tovább? A járási Gyerekesély programok fenntarthatóságának vizsgálata 2017-2022*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont, 45-73. Elérhető:
https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Fenntarthatosag_kotet_fin_pub_boritoval.pdf
(Utolsó letöltés: 2023. 09.01)
- Kiss, M. – Husz, I. (2016): A kistérségi programok fenntarthatósága. In: Husz (szerk.): *Gyerekesélyek a végeken II*. Budapest: MTA TK, 91-97.
- Kiss, M. – Perpék, É. (2021): A járási Gyerekesély programok pandémiára adott válaszai. In: MMSZ (szerk.): *A Gyerekesély programok szakmai vezetőinek véleménye eredményekről, nehézségekről, együttműködésekéről és járványról. A 2020 őszi kérdőíves kutatás legfontosabb eredményei*. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat, 36-47. Elérhető:
http://gyerekesely.maltai.hu/upload/file/A_Gyerekesely_programok_szakmai_vezetoin_ek_velemenye_vegl_honlapra.pdf
- Kiss, M. – Perpék, É. (szerk.) (2022): *Hogyan tovább? A járási Gyerekesély programok fenntarthatóságának vizsgálata 2017 – 2022*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont. Elérhető:
https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Fenntarthatosag_kotet_fin_pub_boritoval.pdf
(Utolsó letöltés: 2023. 09.01)
- Kiss, M. – Perpék, É. (2023): A járási gyerekesély programok fenntarthatósága. In: MMSZ (szerk.): *Gyerekesély Programok és közösségi terek - kérdőíves kutatások a szakmai vezetők körében 2021-22 fordulóján*. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Kézirat.
- Kiss, M. – Rácz K. (2022): Helyi gazdaságfejlesztési gyakorlatok és önkormányzati szerepek a vidéki hátrányos helyzetű térségekben. Elemzési szempontok és esetek. *Szociológiai Szemle*, 32 (2): 4-33. DOI <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2022.2.1>
- Kocsis, A. (szerk.) (2020): *Válaszok a gyermekszegénységre. Megoldási kísérletek, követendő példák az integrált térségi gyermekprogramokban*. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Elérhető:
http://gyerekesely.maltai.hu/upload/file/Valaszok_a_gyermekszegenysegre_2021_web_kicsi.pdf (Utolsó letöltés: 2023.09.10.)
- Kocsis, A. (2023a): *Összegzés az „Integrált térségi gyermekprogramok” záró, értékelő megbeszéléseiről*. Kézirat.

- Kocsis, A. (2023b): A közösségi házak és közösségi terek kapcsolatai. In: MMSZ (szerk.): *Gyerekesély Programok és közösségi terek - kérdőíves kutatások a szakmai vezetők körében 2021-22 fordulóján*. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Kézirat.
- Kocsis, A. – Marozsán, Cs. (2021): Komfort szolgáltatások a közösségi terekben. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Elérhető: http://gyerekesely.maltai.hu/upload/file/Komfort_szolgaltatasok_a_kozossegi_terekben_web.pdf (Utolsó letöltés: 2023.08.25)
- Koltai, L. – Rácz, K. (2019): Társadalmi vállalkozások az élelmiszergazdaságban. *Munkaügyi Szemle*, 62 (5): 26-27.
- Koós, B. (2021): A mezőgazdasági közfoglalkoztatási programok re-integrációs hatása Magyarországon. In: Szabó-Morvai, Á – Lengyel, B. (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2021*, Budapest: ELKH KRTK, 104-111.
- Kopasz, M. (2017): *A családsegítő és gyermekjóléti szolgáltatás integrációjának és az ellátórendszer kétszintűvé történő átalakításának tapasztalatai*. Budapest: TÁRKI.
- Mancini, J. A. – Marek, L. I. (2004): Sustaining Community-Based Programs for Families: Conceptualization and Measurement. *Family Relations*, 53 (4), 339-347. DOI: [10.1111/j.0197-6664.2004.00040.x](https://doi.org/10.1111/j.0197-6664.2004.00040.x)
- Marek, L.I. – Mancini, J.A., – Brock, D.J. (1999): *Continuity, success, and survival of community-based projects: The national youth at risk program sustainability study*. (Virginia Cooperative Extension Publication 350-801). Retrieved September 6, 2003, from Virginia Cooperative Extension.
- Marozsán, Cs. (2020): *Gyerekesély programok járványhelyzetben - Az első hullám tapasztalatai, javaslatok a következő időszakra*. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Elérhető: http://gyerekesely.maltai.hu/upload/file/Gyerekesely_programok_jarvanyhelyzetben_2020.szeptember.pdf (Utolsó letöltés: 2023.08.25)
- Marozsán, Cs. (2023a): A közösségi tereket meghatározó alapadatok. In: MMSZ (szerk.): *Gyerekesély Programok és közösségi terek - kérdőíves kutatások a szakmai vezetők körében 2021-22 fordulóján*. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Kézirat.
- Marozsán, Cs. (2023b): Községi házak technikai feltételeire vonatkozó javaslat. In MMSZ (szerk.): *Gyerekesély Programok és közösségi terek - kérdőíves kutatások a szakmai vezetők körében 2021-22 fordulóján*. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Kézirat.
- Marozsán, Cs. (2023c): Az orosz-ukrán háború kihívásai és feladatai a közösségi házak és terek életében. In: MMSZ (szerk.) *Gyerekesély Programok és közösségi terek - kérdőíves*

kutatások a szakmai vezetők körében 2021-22 fordulóján. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Kézirat.

Menich, N. (2022): A gyerekkori fogyatékoság és a szegénység összefüggései Európában. *Esély*, 33(1): 88–105. <https://doi.org/DOI 10.48007/esely.2022.1.5>

Menich, N. (2023): *Nem tipikusan fejlődő gyerekek a Gyerekesély program látókörében és azon túl.* TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2023/3 Elérhető: https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Muhelytanulmany_Menich_Nora_2023_3.pdf (Utolsó letöltés: 2023.09.02.)

Molnár, Gy. – Bazsaly, B., - Bódis L. (2018): *A helyi foglalkoztatási kezdeményezések központi támogatásának elosztási mechanizmusai. Műhelytanulmányok.* MT-DP – 2018/27, Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet

Nagy, Z. É. – Riz, A. – Forrai, E. (2022): Előre a biztos úton(!) Gyerekesély program az encsi járásban. In: Kiss, M. – Perpék, É. (szerk.) (2022): *Hogyan tovább? A járási Gyerekesély programok fenntarthatóságának vizsgálata 2017-2022.* Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont, 100-117. Elérhető: https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Fenntarthatosag_kotet_fin_pub_boritoval.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 09.01)

Németh, Sz. (2018): *A Biztos Kezdet Gyerekházak heterogenitása (2018). Esettanulmány.* MTA TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2018/2, Elérhető: https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Heterogenitas_vizsgalat_BK_2018_honlap_veg_MM.pdf (utolsó letöltés: 2023.08.08.)

Németh Sz. – Zágon, B. (2021): *A Biztos Kezdet Gyerekházak heterogenitás vizsgálata – 2. szakasz* Kutatási jelentés, T-TUDOK Zrt. Kézirat.

Németh Sz. – Zágon, B. (2023): *A Biztos Kezdet Gyermekházak működésének feltérképezése a pandémia időszaka után.* Kvalitatív vizsgálat eredményeinek alapján, T-TUDOK Zrt. Kézirat.

Nikitscher, P. – Széll, K. (2015): *A kistérségi gyerekesély program és az általános iskolai oktatás teljesítményének összefüggése.* MTA TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2015/3. Elérhető: https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/elemzes_gyerekesely_NP-SzK_final_boritos.pdf (utolsó letöltés: 2023.09.01.)

Nyitrai, Á. – Korintus, M. – Hajduné Holló, K. – Józsa, K. – Rózsa, S. – Kereki, J. (2021): *A gyermekfejlődési kérdőív alkalmazása a bölcsődében és az óvodában.* Budapest: Családbarát Magyarország Központ. https://gyermekut.hu/pdf/Gyermekfejlodesi_kerdoiv_alkalmazasa_online_220217.pdf

- Obádovics, Cs. (2022): A magyarországi, roma kötődésű népesség előreszámítása 2050-ig. *Demográfia*, 65(2-3): 279-309.
- Orosz, É. – Kollányi, Zs. (2016): Egészségi állapot, egészség-egyenlőtlenségek nemzetközi összehasonlításban. In: *Társadalmi Riport*, 334-356.
- Pálos, D. (2022): A "Legyen Jobb a Gyerekeknek!" stratégia élő szellemisége a Hegyháti járásban. In: Kiss, M. – Perpék, É. (szerk.) (2022): *Hogyan tovább? A járási Gyerekesély programok fenntarthatóságának vizsgálata 2017 – 2022*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 46-72.
- Panyik, B. (2023): A járási projektek általános céljainak, elért eredményeinek és az elért változásoknak az értékelése a szakmai vezetők véleménye alapján. In: MMSZ (szerk.): *Gyerekesély Programok és közösségi terek - kérdőíves kutatások a szakmai vezetők körében 2021-22 fordulóján*. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Kézirat.
- Perpék, É. – Panyik, B. – Kiss, M. (2021): A járási Gyerekesély projektek legfontosabb jellemzői. In: MMSZ (szerk.): *A Gyerekesély programok szakmai vezetőinek véleménye eredményekről, nehézségekről, együttműködésekről és járványról. A 2020 őszi kérdőíves kutatás legfontosabb eredményei*. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat, 7-19. Elérhető: http://gyerekesely.maltai.hu/upload/file/A_Gyerekesely_programok_szakmai_vezetoin_ek_velemenye_vegl_honlapra.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 09.01)
- Perpék, É. (2022): Extenzív és intenzív fejlesztés? Integrált térségi gyermekprogram a Hevesi járásban. In: Kiss, M. – Perpék, É. (szerk.) (2022): *Hogyan tovább? A járási Gyerekesély programok fenntarthatóságának vizsgálata 2017-2022*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont, 73-100. Elérhető: https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Fenntarthatosag_kotet_fin_pub_boritoval.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 09.01)
- Perpék, É. (2023): A közösségi házak és terek tevékenységei, szolgáltatásai. In: MMSZ (szerk.): *Gyerekesély Programok és közösségi terek - kérdőíves kutatások a szakmai vezetők körében 2021-22 fordulóján*. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Kézirat.
- Perpék, É. – Kiss, M. (2021): Szakmai együttműködések és önkéntesség az integrált térségi gyermekprogramokban. *Önkéntes Szemle*, 1(1):83-98.
- Perpék, É. – Kiss, M. (2023): A járási Gyerekesély programok pandémiára adott válaszai. In: MMSZ (szerk.): *Gyerekesély Programok és közösségi terek - kérdőíves kutatások a szakmai vezetők körében 2021-22 fordulóján*. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Kézirat.

- Pluye, P. – Potvin, L. – Denis, J.-L. (2004): Making Public Health Programs Last: Conceptualizing Sustainability. *Evaluation and Program Planning*, 27 (2), 121-133. DOI: [10.1016/j.evalprogplan.2004.01.001](https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2004.01.001)
- Sándor, J. – Vincze, F. – Jenei, T. – Kőrösi, L.– Falusi, Zs. – Kósa, K. – Ádány, R (2020): Szegregátumokban élők egészségügyi ellátása. In: Kolosi, Szelényi, Tóth (szerk.) *Társadalmi Riport 2020*, Társki Budapest, 404-433.
- Savaya, R. – Elsworth, G. – Rogers, P. (2009): Projected Sustainability of Innovative Social Programs. *Evaluation Review*, 33 (2), 189-205. DOI: [10.1177/0193841X08322860](https://doi.org/10.1177/0193841X08322860)
- Savaya, R. – Spiro, S. (2012): Predictors of Sustainability of Social Programs. *American Journal of Evaluation*, 33 (1), 26-43. DOI: [10.1177/1098214011408066](https://doi.org/10.1177/1098214011408066)
- Scheirer, M. A. (2005): Is Sustainability Possible? A Review and Commentary on Empirical Studies of Program Sustainability. *American Journal of Evaluation*, 26, 3, 320–347. DOI: [10.1177/1098214005278752](https://doi.org/10.1177/1098214005278752)
- Shediach-Rizkallah, M. C. – Bone, L. R. (1998): Planning for the Sustainability of Community-Based Health Programs: Conceptual Frameworks and Future Directions for Research, Practice and Policy. *Health Education Research*, 13 (1), 87-108. DOI: [10.1093/her/13.1.87](https://doi.org/10.1093/her/13.1.87)
- Stirman, S. W. – Kimberly, J. – Cook, N. et al. (2012): The Sustainability of New Programs and Innovations: A Review of the Empirical Literature and Recommendations for Future Research. *Implementation Science*, 7 (17), DOI: [10.1186/1748-5908-7-17](https://doi.org/10.1186/1748-5908-7-17)
- Szerepi, A. (2022): Folytonosság a gyerekesélyben. A szociális ellátórendszer és a civil szervezetek összefogása a Mátészalkai járásban. In: Kiss, M. – Perpék, É. (szerk.) (2022): *Hogyan tovább? A járási Gyerekesély programok fenntarthatóságának vizsgálata 2017-2022*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont, 134-154. Elérhető: https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Fenntarthatosag_kotet_fin_pub_boritoval.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 09.01)
- TEF (2020): A Biztos Kezdet Gyerekházak Státuszjelentése, 2020/14 hét. Budapest: Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóság. Kézirat.
- Tóth, A. (2023): Szakmai együttműködések tapasztalatai, kulcsszereplők és önkéntesek bevonása. In: MMSZ (szerk.): *Gyerekesély Programok és közösségi terek - kérdőíves kutatások a szakmai vezetők körében 2021-22 fordulóján*. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat. Kézirat.
- Varga, J. (szerk.) (2022): *A közoktatás indikátorrendszere 2021*. Budapest: Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.

- Váradi, B. (2020): Magyarországi közpolitikai reakciók a koronavírus-járványra 2020 első félévében. In: Fazekas Károly – Elek Péter – Hajdu Tamás (szerk.): *Munkaerőpiaci tükkör, 2019*. Budapest: Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont. https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2020/12/mt_2019_213-219.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 09.01)
- Váradi, M. M. (2016): Értékteremtő közfoglalkoztatás periferikus vidéki terekben. *Esély*, 27 (1): 30–56. DOI: <http://hdl.handle.net/11155/1174>
- Vastagh, Z. – Husz, I. (szerk.) (2016): *Gyerekesélyek a végeken I. Tanulmányok a leghátrányosabb helyzetű kistérségek gyermekeinek életkörülményeiről*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont. https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Gyerekeselyek_a_vegeken_I_vegsovegso.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 09.01)
- Vastagh, Z. – Kiss, M. (2021): Községi házak és terek funkciói a leghátrányosabb helyzetű térségekben. *Esély* 32(3):19–36. DOI: [10.48007/esely.2021.3.2](https://doi.org/10.48007/esely.2021.3.2)
- Veroszta, Zs. (2022): Születni Magyarországon – esélykülönbségek csecsemőkorban. In: Kolosi, T. – Szelényi, I. – Tóth, I. Gy. (szerk. 2022) *Társadalmi Riport 2022*. Budapest: TÁRKI
- Virág, T. (2006): A gettósodó térség. *Szociológiai Szemle*, 16(1):60-76.

Dokumentumok, adatforrások:

- 290/2014. (XI. 26.) Korm. Rendelet a kedvezményezett eljárások besorolásáról (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1400290.kor>)
- 106/2015. (IV. 23.) Korm. Rendelet a kedvezményezett eljárások besorolásáról szóló 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet módosításáról (<https://njt.hu/jogszabaly/2015-106-20-22>).
- BM-KVHÁT (2023): A közfoglalkoztatottak átlagos létszáma. Elérhető: <http://kozfoglalkoztatatas.bm.hu>
- EB (2022): *Oktatási és Képzési Figyelő 2022 – Magyarország*. Publications Office of the European Union, <https://data.europa.eu/doi/10.2766/701696> (Utolsó letöltés: 2023. július 11.)
- EFOP-1.4.2-16 Pályázati felhívás a gyermekeket sújtó nélkülözés újratermelődésének megakadályozására és a gyermekek esélyeinek növelésére irányuló helyi projektek megvalósítására. Elérhető: <https://archive.palyazat.gov.hu/efop-142-16-integralt-trsgi-gyermekprogramok-#> (Utolsó letöltés: 2023. 09.30)

Habitat for Humanity (2017): *Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2016*. Budapest: Habitat for Humanity Magyarország. Elérhető: https://www.habitat.hu/wp-content/uploads/2021/02/Habitat_éves_jelentes_2017_web_2.pdf (Utolsó letöltés: 2023. augusztus 10.)

Habitat for Humanity (2021): *Éves jelentés a lakhatási szegénységről*. Budapest: Habitat for Humanity Magyarország. Elérhető: https://habitat.hu/sites/wp-content/uploads/2021/12/Habitat_EvesJelentes_2021_final.pdf (Utolsó letöltés: 2023. augusztus 10.)

KSH, Mikrocenzus 2016. A népesség gazdasági aktivitása. Elérhető: https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_5_gazdasagi_aktivitas (Utolsó letöltés: 2023. 09.10.)

KSH (2022): A gyermekek napközbeni ellátása, 2021 Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/kisgyermnapkozbeni/2021/index.html#tovbbiadatokinformcik> (Utolsó letöltés: 2023. 09.20.)

KSH (2017): Koraszülöttek és kis súlyú újszülöttek Magyarországon, KSH Budapest. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/koraszul16.pdf> (Utolsó letöltés: 2023. 08.01.)

KSH (2022): Fenntartható fejlődés indikátorok. Elérhető: <https://ksh.hu/s/kiadvanyok/fenntarthato-fejlodes-indikatorai-2022/2-2-sdg-10#1-abra>, <https://ksh.hu/s/kiadvanyok/fenntarthato-fejlodes-indikatorai-2022/2-2-sdg-10#2-abra> (Utolsó letöltés: 2023. 09.12.)

KSH, Mikrocenzus 2016, Területi adatok. Elérhető: <https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016>

KSH, Munkaerő-piaci folyamatok 2020, Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mpf/mpf204/index.html> (Utolsó letöltés: 2023. 09.01.)

KSH, Munkaerő-piaci folyamatok 2022, elérhető: <https://www.ksh.hu/s/helyzetkep-2022/#/kiadvany/munkaeropiac> (Utolsó letöltés: 2023. 09.01.)

KSH (2018): Munkaerőpiaci helyzetkép 2014-2018. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/munkerohelyz17.pdf> (Utolsó letöltés: 2023. 09.01.)

KSH STADAT 2019 – 2021. Elérhető: https://www.ksh.hu/stadat_files/ele/hu/ele0010.html, https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jov0028.html

KSH Területi Atlasz – Térképes Interaktív Megjelenítő Alkalmazás. Elérhető: https://www.ksh.hu/teruletiatlasz_timea

Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (MNTFS) 2030. Elérhető:
<https://szocialisportal.hu/wp-content/uploads/2023/03/MNTFS2030.pdf> (Utolsó letöltés: 2023.09.28)

Megvalósíthatósági tanulmány, EFOP 1.4.1-15 „Integrált gyermekprogramok szakmai támogatása” című kiemelt projektre (2016)

Módszertani útmutató az EFOP-1.4.2-15 Integrált térségi gyermekprogramok című felhívás szakmai tevékenységeinek tervezéséhez (2016)

Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TEIR). Elérhető:
<https://www.oeny.hu/oeny/teir/#/>

TK Gyerekesély-kutató Csoport (2019): Módosított javaslat az EFOP-1.4.2-16 indikátorok és számszerűsített szakmai elvárások teljesítésének igazolásához. Elérhető:
https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Modositott_javaslat_Indikatorok_EFOP_1_4_2_TK.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 09.15.)

TK Gyerekesély-kutató Csoport (2023): Adatok az EFOP 1.4.2 számszerűsített szakmai elvárások teljesítésének igazolásához. Elérhető:
https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/EFOP142_Szamszerusitett_SZE_2022_december.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 09.15.)

TK Gyerekesély-kutató Csoport, Online Monitoring Rendszer. Elérhető:
<https://monitoring.tk.hu/login>